

Carta Encíclica "Fratelli Tutti" del Papa Francesc sobre la fraternitat i l'amistat social

1. «*Fratelli tutti*»¹ escrivia sant Francesc d'Assís per dirigir-se a tots els germans i les germanes, i proposar-los una forma de vida amb gust d'Evangelí. D'aquests consells vull destacar-ne un, en el qual convida a un amor que va més enllà de les barreres de la geografia i de l'espai. Hi declara feliç el qui estimi l'altre «tant el seu germà que està lluny d'ell com quan està al seu costat»². Amb aquestes poques i senzilles paraules va expressar l'essencial d'una fraternitat oberta, que permet reconèixer, valorar i estimar cada persona més enllà de la proximitat física, més enllà del lloc de l'univers on hagi nascut o on habiti.

2. Aquest sant de l'amor fratern, de la senzillesa i de l'alegria, que em va inspirar a escriure l'encíclica *Laudato si'*, torna a motivar-me per dedicar aquesta nova encíclica a la fraternitat i a l'amistat social. Perquè sant Francesc, que se sentia germà del sol, de la mar i del vent, se sabia encara més unit als qui eren de la seva pròpia carn. Va sembrar pau per tot arreu i va caminar prop dels pobres, dels abandonats, dels malalts, dels exclosos, dels últims.

Sense fronteres

3. Hi ha un episodi de la seva vida que ens mostra el seu cor sense confins, capaç d'anar més enllà de les distàncies de procedència, nacionalitat, color o religió. És la seva visita al Sultà Malik-al-Kàmil, a Egipte, que va significar per a ell un gran esforç a causa de la seva pobresa, els pocs recursos que tenia, la distància i les diferències d'idioma, cultura i religió. Aquest viatge, en aquell moment històric marcat per les croades, mostrava encara més la grandesa de l'amor tan ampli que volia viure, desitjós d'abraçar tothom. La fidelitat al seu Senyor era proporcional al seu amor als germans i a les germanes. Sense desconèixer les dificultats i els perills, sant Francesc va anar a l'encontre del Sultà amb la mateixa actitud que demanava als seus deixebles: que sense negar la pròpia identitat, trobant-se «entre sarraïns o altres infidels [...], no promoguin disputes ni controvèrsies, sinó que estiguin sotmesos a tota humana criatura per Déu»³. En aquell context era una comanda extraordinària. Ens impressiona que vuit-cents anys enrere Francesc convidés a evitar tota forma d'agressió o contesa i també a viure una humil i fraterna "submissió", fins i tot davant dels qui no compartien la seva fe.

4. Ell no feia la guerra dialèctica imposant doctrines, sinó que comunicava l'amor de Déu. Havia entès que «Déu és amor, i el qui està en l'amor està en Déu» (1 Jn 4,16). D'aquesta manera va ser un pare fecund que va despertar el somni d'una societat fraterna, perquè «només l'home que accepta apropar-se a altres éssers en el seu moviment propi, no per retenir-los en el seu, sinó per ajudar-los a ser més ells mateixos, es fa realment pare»⁴. En aquell món ple de torres de vigilància i de muralles protectores, les ciutats vivien guerres

sagnants entre famílies poderoses, al mateix temps que creixien les zones miserables de les perifèries excloses. Allà Francesc va acollir la veritable pau al seu interior, es va alliberar de tot desig de domini sobre els altres, es va fer un dels últims i va buscar viure en harmonia amb tots. Ell ha motivat aquestes pàgines.

5. Les qüestions relacionades amb la fraternitat i l'amistat social han estat sempre entre les meves preocupacions. Durant els últims anys m'hi he referit reiterades vegades i en diversos llocs. He volgut recollir en aquesta encíclica moltes d'aquestes intervencions situant-les en un context més ampli de reflexió. A més, si en la redacció de la *Laudato si'* vaig tenir una font d'inspiració en el meu germà Bartomeu, el Patriarca ortodox que va proposar amb molta força la cura de la creació, en aquest cas m'he sentit especialment estimulat pel Gran Imam Ahmad Al-Tayyeb, amb qui em vaig trobar a Abu Dhabi per recordar que Déu «ha creat tots els éssers humans iguals en els drets, en els deures i en la dignitat, i els ha cridat a conviure com a germans entre ells»⁵. No es va tractar d'un mer acte diplomàtic sinó d'una reflexió feta en diàleg i d'un compromís conjunt. Aquesta encíclica recull i desenvolupa grans temes plantejats en aquell document que vam signar junts. També he acollit aquí, amb el meu propi llenguatge, nombroses cartes i documents amb reflexions que he rebut de moltes persones i grups de tot el món.

6. Les següents pàgines no pretenen resumir la doctrina sobre l'amor fratern, sinó aturar-se en la seva dimensió universal, en la seva obertura a tots. Lliuro aquesta encíclica social com una humil aportació a la reflexió perquè, davant de diverses i actuals formes d'eliminar o d'ignorar els altres, siguem capaços de reaccionar amb un nou somni de fraternitat i d'amistat social que no es quedi en les paraules. Si bé l'he escrit des de les meves conviccions cristianes, que m'encoratgen i em nodreixen, he procurat fer-ho de tal manera que la reflexió s'obri al diàleg amb totes les persones de bona voluntat.

7. Així mateix, quan estava redactant aquesta carta, va irrompre de manera inesperada la pandèmia de la Covid-19 que va deixar al descobert les nostres falses seguretats. Més enllà de les diverses respostes que van donar els diferents països, es va evidenciar la incapacitat d'actuar conjuntament. Tot i estar hiperconnectats, existia una fragmentació que tornava més difícil resoldre els problemes que ens afecten a tots. Si algú creu que només es tractava de fer funcionar millor el que ja fèiem, o que l'únic missatge és que hem de millorar els sistemes i les regles ja existents, està negant la realitat.

8. Anhelo que en aquesta època que ens toca viure, reconeixent la dignitat de cada persona humana, puguem fer renéixer entre tots un desig mundial de germanor. Entre tots: «Vet aquí un bonic secret per somiar i fer de la nostra vida una bella aventura. Ningú no pot afrontar la vida aïlladament. [...] Cal una comunitat que ens sostingui, que ens ajudi i en la qual ens ajudem els uns als altres a mirar endavant. Que n'és d'important somiar junts! [...] Sols, es corre el risc de tenir miratges, en els quals veus el que no hi ha; els somnis es construeixen junts»⁶. Somiem com una única humanitat, com caminants de la mateixa carn humana, com a fills d'aquesta mateixa terra que ens acull a tots, cada un amb la riquesa de la seva fe o de les seves conviccions, cadascun amb la seva pròpia veu, tots germans.

Capítol primer

LES OMBRES D'UN MÓN TANCAT

9. Sense pretendre realitzar una anàlisi exhaustiva ni posar en consideració tots els aspectes de la realitat que vivim, proposo només estar atents davant algunes tendències del món actual que desfavoreixen el desenvolupament de la fraternitat universal.

Somnis que es trenquen a trossos

10. Durant dècades semblava que el món havia après de tantes guerres i fracassos i es dirigia lentament cap a diverses formes d'integració. Per exemple, es va desplegar el somni d'una Europa unida, capaç de reconèixer arrels comunes i de alegrar-se amb la diversitat que l'habita. Recordem «la ferma convicció dels Pares fundadors de la Unió Europea, els quals desitjaven un futur basat en la capacitat de treballar junts per superar les divisions, afavorint la pau i la comunió entre tots els pobles del continent»⁷. També va prendre força l'anhel d'una integració llatinoamericana i van començar a donar-se alguns passos. En altres països i regions hi va haver intents de pacificació i acostaments que van aconseguir fruits i altres que semblaven prometedors.

11. Però la història dona mostres d'estar tornant enrere. S'encenen conflictes anacrònics que es consideraven superats, ressurgeixen nacionalismes tancats, exasperats, ressentits i agressius. En diversos països una idea de la unitat del poble i de la nació, penetrada per diverses ideologies, crea noves formes d'egoisme i de pèrdua del sentit social emmascarades sota una suposada defensa dels interessos nacionals. Això ens recorda que «cada generació ha de fer seves les lluites i els èxits de les generacions passades i portar-les a metes més altes encara. És el camí. El bé, com també l'amor, la justícia i la solidaritat, no s'assoleixen d'una vegada per sempre; han de ser conquerits cada dia. No és possible conformar-se amb el que ja s'ha aconseguit en el passat i instal·lar-se, i fruit-ne com si aquesta situació ens fes ignorar que molts germans nostres sofreixen encara situacions d'injustícia que ens interpel·len a tots»⁸.

12. "Obrir-se al món" és una expressió que avui ha estat cooptada per l'economia i les finances. Es refereix exclusivament a l'obertura als interessos estrangers o a la llibertat dels poders econòmics per invertir sense traves ni complicacions en tots els països. Els conflictes locals i el desinterès pel bé comú són instrumentalitzats per l'economia global per imposar un model cultural únic. Aquesta cultura unifica el món però divideix les persones i les nacions, perquè «la societat cada vegada més globalitzada ens fa més pròxims, però no més germans»⁹. Estem més sols que mai en aquest món massificat que fa prevaler els interessos individuals i debilita la dimensió comunitària de l'existència. Augmenten més aviat els mercats, on les persones compleixen rols de consumidors o d'espectadors. L'avanc d'aquest globalisme afavoreix normalment la identitat dels més forts que es protegeixen a si mateixos, però procura dissoldre les identitats de les regions més febles i pobres, bo i fent-les més vulnerables i dependents. D'aquesta manera la política esdevé cada vegada més fràgil davant els poders econòmics transnacionals que apliquen el "divideix i regnaràs".

La fi de la consciència històrica

13. Per això mateix s'afavoreix també una pèrdua de sentit de la història que disgrega encara més. S'adverteix la penetració cultural d'una mena de "deconstruccionisme", on la llibertat humana pretén construir-ho tot des de zero. Deixa en peu únicament la necessitat de consumir sense límits i l'accentuació de moltes formes d'individualisme sense continguts. En aquesta línia se situava un consell que vaig donar als joves: «Si una persona us fa una proposta i us diu que ignoreu la història, que no recolliu l'experiència dels ancians, que menyspreu tot el passat i que només mireu el futur que ell us ofereix, ¿no és una forma fàcil d'atrapar-vos amb la seva proposta per tal que només feu el que ell us diu? Aquesta persona us necessita buits, desarrelats, desconfiats de tot, perquè només confieu en les seves promeses i us sotmeteu als seus plans. Així funcionen les ideologies de diferents colors, que destrueixen (o de-construeixen) tot el que sigui diferent i d'aquesta manera poden regnar sense oposicions. Per això necessiten joves que menyspreïn la història, que rebutgin la riquesa espiritual i humana que es va anar transmetent al llarg de les generacions, que ignorin tot el que els ha precedit»¹⁰.

14. Són les noves formes de colonització cultural. No ens oblidem que «els pobles que alienen la seva tradició, i per mania imitativa, violència impositiva, imperdonable negligència o apatia, toleren que se'ls arrabassi l'ànima, perden, juntament amb la seva fisonomia espiritual, la seva consistència moral i, finalment, la seva independència ideològica, econòmica i política»¹¹. Una manera eficaç de dissoldre la consciència històrica, el pensament crític, la lluita per la justícia i els camins d'integració és buidar de sentit o manipular les grans paraules. Què signifiquen avui algunes expressions com democràcia, llibertat, justícia, unitat? Han estat manipulades i desfigurades per utilitzar-les com a instrument de dominació, com a títols buits de contingut que poden servir per justificar qualsevol acció.

Sense un projecte per a tots

15. La millor manera de dominar i d'avançar sense límits és sembrar la desesperança i suscitar la desconfiança constant, fins i tot disfressada darrere la defensa d'alguns valors. Avui en molts països s'utilitza el mecanisme polític d'exasperar, exacerbar i polaritzar. Per diversos camins es nega als altres el dret a existir i a opinar, i per això es recorre a l'estratègia de ridiculitzar-los, sospitar d'ells, assetjar-los. No es recull la seva part de veritat, els seus valors, i d'aquesta manera la societat s'empobreix i es redueix a la prepotència del més fort. La política ja no és així una discussió sana sobre projectes a llarg termini per al desenvolupament de tots i el bé comú, sinó només receptes immediatistes de *màrqueting* que troben en la destrucció de l'altre el recurs més eficaç. En aquest joc mesquí de les desqualificacions, el debat és manipulat per mantenir-lo a l'estat de qüestionament i de confrontació.

16. En aquesta pugna d'interessos que ens enfronta a tots contra tots, on vèncer passa a ser sinònim de destruir, ¿com és possible aixecar el cap per reconèixer el veí o per posar-se a la banda del qui ha caigut en el camí? Un projecte amb grans objectius per al desenvolupament de tota la humanitat avui sona a deliri. Augmenten les distàncies entre nosaltres, i la marxa dura i lenta cap a un món unit i més just pateix un nou i dràstic retrocés.

17. Tenir cura del món que ens envolta i ens sosté és cuidar-nos a nosaltres mateixos. Però necessitem constituir-nos en un "nosaltres" que habita la casa comuna. Aquest compte no interessa als poders econòmics que necessiten un rèdit ràpid. Sovint les veus que s'aixequen per defensar el medi ambient són fetes callar o ridiculitzades, disfressant de racionalitat allò que són només interessos particulars. En aquesta cultura que estem gestant, buida, immediatista i sense un projecte comú, «és previsible que, davant l'esgotament d'alguns recursos, es vagi creant un escenari favorable per a noves guerres, disfressades rere nobles reivindicacions»¹².

L'exclusió mundial

18. Parts de la humanitat semblen sacrificables en benefici d'una selecció que afavoreix un sector humà digne de viure sense límits. En el fons «ja no es considera les persones com un valor primari que cal respectar i emparar, especialment si són pobres o discapacitades, si "encara no són útils" –com els no nascuts–, o si "ja no serveixen" –com els vells–. Ens hem fet insensibles a qualsevol forma de malbaratament, començant pel dels aliments, que és un dels més vergonyosos»¹³.

19. La manca de fills, que provoca un envelliment de les poblacions, juntament amb l'abandonament de la gent gran a una dolorosa solitud, és una manera subtil d'expressar que tot acaba amb nosaltres, que només comptem els nostres interessos individuals. Així, «objecte de exclusió no és només l'aliment o els béns superflus, sinó sovint els mateixos éssers humans»¹⁴. Hem vist el que ha succeït amb la gent gran en alguns llocs del món a causa del coronavirus. No havien de morir així. Però en realitat alguna cosa semblant ja havia passat a causa d'onades de calor i en altres circumstàncies: cruelment exclosos. No ens adonem que aïllar els ancians i abandonar-los a càrrec d'altres sense un adequat i proper acompanyament de la família, mutila i empobreix la mateixa família. A més, acaba privant els joves d'aquest necessari contacte amb les seves arrels i amb una saviesa que la joventut per si sola no pot assolir.

20. Aquesta exclusió s'expressa de múltiples maneres, com en l'obsessió per reduir els costos laborals, que no s'adona de les greus conseqüències que això ocasiona, perquè la desocupació que es produeix té per efecte directe expandir les fronteres de la pobresa¹⁵. L'exclusió, a més, assumeix formes miserables que crèiem superades, com el racisme, que s'amaga i reapareix una i altra vegada. Les expressions de racisme tornen a avergonyir-nos demostrant així que els suposats avenços de la societat no són tan reals ni estan assegurats per sempre.

21. Hi ha regles econòmiques que han resultat eficaces per al creixement, però no així per al desenvolupament humà integral¹⁶. Ha augmentat la riquesa, però sense equitat, i així el que passa és que «neixen noves pobreses»¹⁷. Quan diuen que el món modern ha reduït la pobresa, ho fan mesurant amb criteris d'altres èpoques no comparables amb la realitat actual. Perquè en altres temps, per exemple, no tenir accés a l'energia elèctrica no era considerat un signe de pobresa ni generava angoixa. La pobresa sempre s'analitza i s'entén en el context de les possibilitats reals d'un moment històric concret.

Drets humans no prou universals

22. Moltes vegades es percep que, de fet, els drets humans no són iguals per a tothom. El respecte d'aquests drets «és condició prèvia per al mateix desenvolupament social i econòmic d'un país. Quan es respecta la dignitat de l'home, i els seus drets són reconeguts i tutelats, floreix també la creativitat i l'enginy, i la personalitat humana pot desplegar les seves múltiples iniciatives en favor del bé comú»¹⁸. Però «observant amb atenció les nostres societats contemporànies, trobem nombroses contradiccions que ens porten a preguntar-nos si veritablement la igual dignitat de tots els éssers humans, proclamada solemnement fa 70 anys, és reconeguda, respectada, protegida i promoguda en totes les circumstàncies. En el món d'avui persisteixen nombroses formes d'injustícia, nodrides per visions antropològiques reductives i per un model econòmic basat en els guanys, que no dubta a explotar, excloure i fins i tot matar l'home. Mentre una part de la humanitat viu en opulència, una altra part veu la seva pròpia dignitat desconeguda, menyspreada o trepitjada i els seus drets fonamentals ignorats o violats»¹⁹. Què diu això sobre la igualtat de drets fundada en la mateixa dignitat humana?

23. De manera semblant, l'organització de les societats a tot el món encara està lluny de reflectir amb claredat que les dones tenen exactament la mateixa dignitat i idèntics drets que els homes. S'afirma alguna cosa amb les paraules, però les decisions i la realitat criden un altre missatge. És un fet que «doblement pobres són les dones que pateixen situacions d'exclusió, maltractament i violència, perquè sovint es troben menors possibilitats de defensar els seus drets»²⁰.

24. Reconeguem igualment que, «tot i que la comunitat internacional ha adoptat diversos acords per posar fi a l'esclavitud en totes les seves formes, i ha disposat diverses estratègies per combatre aquest fenomen, encara hi ha milions de persones –infants, homes i dones de totes les edats– privats de la seva llibertat i obligats a viure en condicions similars a l'esclavitud. [...] Avui com ahir, a l'arrel de l'esclavitud es troba una concepció de la persona humana que admet que pugui ser tractada com un objecte. [...] La persona humana, creada a imatge i semblança de Déu, queda privada de la llibertat, mercantilitzada, reduïda a ser propietat d'un altre, amb la força, l'engany o la constricció física o psicològica; és tractada com un mitjà i no com un fi». Les xarxes criminals «utilitzen hàbilment les modernes tecnologies informàtiques per enganyar joves i jovaníssims arreu del món»²¹. L'aberració no té límits quan se sotmeten dones, després forçades a avortar. Un acte abominable que arriba fins i tot al segrest per tal de vendre els seus òrgans. Això fa que el tràfic de persones i altres formes actuals d'esclavitud esdevingui un problema mundial que necessita ser pres seriosament per la humanitat en el seu conjunt, perquè «tal com les organitzacions criminals utilitzen xarxes globals per aconseguir els seus objectius, l'acció per derrotar aquest fenomen requereix un esforç conjunt i també global per part dels diferents agents que conformen la societat»²².

Conflicte i por

25. Guerres, atemptats, persecucions per motius racials o religiosos, i tantes ofenses contra la dignitat humana es jutgen de diverses maneres segons convinguin o no a determinats interessos, fonamentalment econòmics. El que és veritat quan convé a un poderós deixa de ser-ho quan ja no el beneficia. Aquestes situacions de violència van «multiplicant-se

dolorosament en moltes regions del món, fins a assumir les formes de la que podria anomenar una "tercera guerra mundial per etapes"»²³.

26. Això no crida l'atenció si advertim l'absència d'horitzons que ens congreguin, perquè en tota guerra el que apareix en ruïnes és «el mateix projecte de fraternitat, inscrit en la vocació de la família humana», de manera que «qualsevol situació d'amenaça alimenta la desconfiança i el replegament»²⁴. Així, el nostre món avança en una dicotomia sense sentit amb la pretensió de «garantir l'estabilitat i la pau en base a una falsa seguretat sustentada per una mentalitat de por i desconfiança»²⁵.

27. Paradoxalment, hi ha pors ancestrals que no han estat superades pel desenvolupament tecnològic; és més, han sabut amagar-se i potenciar-se rere noves tecnologies. Encara avui, rere la muralla de l'antiga ciutat hi ha l'abisme, el territori del desconegut, el desert. El que procedeixi d'allà no és fiable perquè no és conegut, no és familiar, no pertany al llogaret. És el territori del que és "bàrbar", del qual cal defensar-se a costa del que sigui. Per tant, es creen noves barreres per a la autopreservació, de manera que deixa d'existir el món i únicament existeix "el meu" món, fins al punt que molts deixen de ser considerats éssers humans amb una dignitat inalienable i passen a ser només "ells". Reapareix «la temptació de fer una cultura de murs, d'aixecar murs, murs en el cor, murs a la terra per evitar aquest trobament amb altres cultures, amb altres persones. I qualsevol que aixequi un mur, qui construeixi un mur, acabarà essent un esclau dins dels murs que ha construït, sense horitzons. Perquè li falta aquesta alteritat»²⁶.

28. La solitud, les pors i la inseguretat de tantes persones que se senten abandonades pel sistema, fan que es vagi creant un terreny fèrtil per a les màfies. Perquè aquestes s'afirmen presentant-se com "protectores" dels oblidats, moltes vegades a través de diverses ajudes, mentre persegueixen els seus interessos criminals. Hi ha una pedagogia típicament mafiosa que, amb una falsa mística comunitària, crea llaços de dependència i de subordinació dels quals és molt difícil alliberar-se.

Globalització i progrés sense un rumb comú

29. Amb el Gran Imam Ahmad Al-Tayyeb no ignorem els avenços positius que s'han donat en la ciència, en la tecnologia, en la medicina, en la indústria i en el benestar, sobretot en els països desenvolupats. No obstant això, «subratllem que, al costat d'aquests progressos històrics, grans i valuosos, es constata un deteriorament de l'ètica, que condiciona l'acció internacional, i un debilitament dels valors espirituals i del sentit de responsabilitat. Tot això contribueix al fet que es difongui una sensació general de frustració, de soledat i de desesperació. [...] Neixen focus de tensió i s'acumulen armes i municions, en una situació mundial dominada per la incertesa, la desil·lusió i la por al futur i controlada per interessos econòmics miops». També assenyalem «les fortes crisis polítiques, la injustícia i la manca d'una distribució equitativa dels recursos naturals. [...] Pel que fa a les crisis que porten a la mort milions de nens, reduïts ja a esquelets humans –a causa de la pobresa i de la fam–, regna un silenci internacional inacceptable»²⁷. Davant d'aquest panorama, si bé ens captiven molts avenços, no advertim un rumb realment humà.

30. En el món actual els sentiments de pertinença a una mateixa humanitat s'afebleixen, i el somni de construir junts la justícia i la pau sembla una utopia d'altres èpoques. Veiem com impera una indiferència còmoda, freda i globalitzada, filla d'una profunda desil·lusió que

s'amaga rere l'engany d'una il·lusió: creure que podem ser totpoderosos i oblidar que estem tots a la mateixa barca. Aquest desengany que deixa enrere els grans valors fraterns porta «a una mena de cinisme. Aquesta és la temptació que nosaltres tenim davant, si anem per aquest camí de la desil·lusió o de la decepció. [...] L'aïllament i el tancament en un mateix o en els propis interessos mai no són el camí per tornar esperança i obrar una renovació, sinó que és la proximitat, la cultura del trobament. Aïllament, no; proximitat, sí. Cultura de l'enfrontament, no; cultura del trobament, sí»²⁸.

31. En aquest món que corre sense un rumb comú, es respira una atmosfera on «la distància entre l'obsessió pel propi benestar i la felicitat compartida de la humanitat s'amplia fins al punt que fa la impressió que s'està produint un veritable cisma entre l'individu i la comunitat humana. [...] Perquè una cosa és sentir-se obligats a viure junts, i una altra molt diferent és apreciar la riquesa i la bellesa de les llavors de la vida en comú que cal buscar i conrear junts»²⁹. Avança la tecnologia sense pausa, però «que bonic seria si al creixement de les innovacions científiques i tecnològiques correspongués també una equitat i una inclusió social cada vegada més grans! Que bonic seria que a mesura que descobrim nous planetes llunyans, tornéssim a descobrir les necessitats del germà o de la germana en òrbita al voltant meu!»³⁰.

Les pandèmies i altres flagells de la història

32. És veritat que una tragèdia global com la pandèmia de la Covid-19 va despertar durant un temps la consciència de ser una comunitat mundial que navega en una mateixa barca, on el mal d'un perjudica a tots. Recordem que ningú no se salva sol, que únicament és possible salvar-se junts. Per això vaig dir que «la tempesta desemmascara la nostra vulnerabilitat i deixa al descobert aquestes falses i supèrflues seguretats amb les qual havíem construït les nostres agendes, els nostres projectes, rutines i prioritats. [...] Amb la tempesta, va caure el maquillatge d'aquests estereotips amb què disfressàvem els nostres egos sempre pretensiosos de voler aparentar; i va deixar al descobert, una vegada més, aquesta beneïda pertinença comuna de la qual no podem ni volem evadir-nos; aquesta pertinença de germans»³¹.

33. El món avançava de manera implacable cap a una economia que, utilitzant els avenços tecnològics, procurava reduir els "costos humans", i alguns pretenien fer-nos creure que n'hi havia prou la llibertat de mercat perquè tot estigués assegurat. Però el cop dur i inesperat d'aquesta pandèmia fora de control ha obligat per la força a tornar a pensar en els éssers humans, en tots, més que en el benefici d'alguns. Avui podem reconèixer que «ens hem alimentat amb somnis d'espendor i grandesa i hem acabat menjant distracció, tancament i solitud; ens hem empatxat de connexions i hem perdut el gust de la fraternitat. Hem buscat el resultat ràpid i segur i ens veiem aclaparats per la impaciència i l'ansietat. Presos de la virtualitat hem perdut el gust i el sabor de la realitat»³². El dolor, la incertesa, la por i la consciència dels propis límits que ha despertat la pandèmia, fan ressonar la crida a repensar els nostres estils de vida, les nostres relacions, l'organització de les nostres societats i sobretot el sentit de la nostra existència.

34. Si tot està connectat, és difícil pensar que aquest desastre mundial no tingui relació amb la nostra manera d'enfrontar la realitat, pretenent ser amos de la pròpia vida i de tot el que existeix. No vull dir que es tracta d'una mena de càstig diví. Tampoc n'hi hauria prou amb

afirmar que el dany causat a la natura acaba cobrant-se els nostres atropellaments. És la realitat mateixa que gemega i es rebel·la. Ve a la ment el cèlebre vers del poeta Virgili que evoca les llàgrimes de les coses o de la història³³.

35. Però oblidem ràpidament les lliçons de la història, «mestra de vida»³⁴. Passada la crisi sanitària, la pitjor reacció seria la de caure encara més en una febre consumista i en noves formes de autopreservació egoista. Tant de bo que a la fi ja no hi siguin "els altres", sinó només un "nosaltres". Tant de bo que no es tracti d'un altre episodi sever de la història del qual no hàgim estat capaços d'aprendre. Tant de bo que no ens oblidem de la gent gran que van morir per falta de respiradors, en part com a resultat de sistemes de salut desmantellats any rere any. Tant de bo que tant de dolor no sigui inútil, que donem un salt cap a una forma nova de vida i descobrim definitivament que ens necessitem i ens devem els uns als altres, perquè la humanitat reneixi amb tots els rostres, totes les mans i totes les veus, més enllà de les fronteres que hem creat.

36. Si no aconseguim recuperar la passió compartida per una comunitat de pertinença i de solidaritat, a la qual destinar temps, esforç i béns, la il·lusió global que ens enganya caurà ruïnosa i en deixarà molts a mercè de la nàusea i el buit. A més, no s'hauria d'ignorar ingènuament que «l'obsessió per un estil de vida consumista, sobretot quan només uns pocs puguin sostenir-lo, només podrà provocar violència i destrucció recíproca»³⁵. El "campi qui pugui" es traduirà ràpidament en el "tots contra tots", i això serà pitjor que una pandèmia.

Sense dignitat humana en les fronteres

37. Tant des d'alguns règims polítics populistes com des de plantejaments econòmics liberals, se sosté que cal evitar com sigui l'arribada de persones migrants. Al mateix temps s'argumenta que convé limitar l'ajuda als països pobres, de manera que toquin fons i decideixin prendre mesures d'austeritat. No s'adverteix que, darrere d'aquestes afirmacions abstractes difícils de sostenir, hi ha moltes vides que s'estripen. Molts escapen de la guerra, de persecucions, de catàstrofes naturals. D'altres, amb tot dret, «busquen oportunitats per a ells i per a les seves famílies. Somien amb un futur millor i volen crear les condicions perquè es faci realitat»³⁶.

38. Lamentablement, altres són «atrets per la cultura occidental, de vegades amb expectatives poc realistes que els exposen a grans desil·lusions. Traficants sense escrúpols, sovint vinculats als càrtels de la droga i de les armes, exploten la situació de feblesa dels immigrants, que al llarg del seu viatge amb massa freqüència experimenten la violència, el tràfic de persones, l'abús psicològic i físic, i sofriments indescriptibles»³⁷. Els que emigren «han de separar-se del seu propi context d'origen i sovint viuen un desarrelament cultural i religiós. La fractura també fa a les comunitats d'origen, que perden els elements més vigorosos i emprenedors, i a les famílies, en particular quan emigra un dels pares o tots dos, deixant els fills al país d'origen»³⁸. Per tant, també «cal reafirmar el dret a no emigrar, és a dir, a tenir les condicions per a romandre en la pròpia terra»³⁹.

39. A més, «en alguns països d'arribada, els fenòmens migratoris susciten alarma i por, sovint fomentats i explotats amb fins polítics. Es difon així una mentalitat xenòfoba, de gent tancada i replegada sobre si mateixa»⁴⁰. Els emigrants no són considerats prou dignes per participar en la vida social com qualsevol altre, i s'oblida que tenen la mateixa dignitat intrínseca de qualsevol persona. Per tant, han de ser «protagonistes del seu propi rescat»⁴¹.

Mai no es dirà que no són humans però, en la pràctica, amb les decisions i la manera de tractar-los, s'expressa que se'ls considera menys valuosos, menys importants, menys humans. És inacceptable que els cristians comparteixin aquesta mentalitat i aquestes actituds, fent prevaler de vegades certes preferències polítiques per sobre de profundes conviccions de la pròpia fe: la inalienable dignitat de cada persona humana més enllà del seu origen, color o religió, i la llei suprema de l'amor fratern.

40. «Les migracions constituïran un element determinant del futur del món»⁴². Però avui estan afectades per una «pèrdua d'aquest "sentit de la responsabilitat fraterna", sobre el qual es basa tota societat civil».⁴³ Europa, per exemple, corre seriosos riscos d'anar per aquest camí. Tot amb tot, «inspirant-se en el seu gran patrimoni cultural i religiós, té els instruments necessaris per defensar la centralitat de la persona humana i trobar un just equilibri entre el deure moral de tutelar els drets dels seus ciutadans, d'una banda, i, de l'altra, el de garantir l'assistència i l'acollida dels emigrants»⁴⁴.

41. Compréc que davant les persones emigrants alguns tinguin dubtes i sentin temors. Ho entenc com a part de l'instint natural d'autodefensa. Però també és veritat que una persona i un poble només són fecunds si saben integrar creativament en el seu interior l'obertura als altres. Convido a anar més enllà d'aquestes reaccions primàries, perquè «el problema és quan aquests dubtes i aquestes pors condicionen la nostra forma de pensar i d'actuar fins al punt de convertir-nos en éssers intolerants, tancats i potser, sense adonar-nos, fins i tot racistes. La por ens priva així del desig i de la capacitat de trobament amb l'altre »⁴⁵.

La il·lusió de la comunicació

42. Paradoxalment, mentre es desenvolupen actituds tancades i intolerants que ens isolen respecte als altres, s'escurcen o desapareixen les distàncies fins al punt que deixa d'existir el dret a la intimitat. Tot es converteix en una mena d'espectacle que pot ser espiat, vigilat, i la vida s'exposa a un control constant. En la comunicació digital es vol mostrar tot i cada individu esdevé objecte de mirades que furguen, despullen i divulguen, sovint de manera anònima. El respecte a l'altre es fa trossos i, d'aquesta manera, al mateix temps que el desplaço, l'ignoro i el mantinc lluny, sense cap pudor puc envair la seva vida fins a l'extrem.

D'altra banda, els moviments digitals d'odi i destrucció no constitueixen –com alguns pretenen fer creure– una forma adequada d'ajut mutu, sinó meres associacions contra un enemic. En canvi, «els mitjans de comunicació digitals poden exposar al risc de dependència, d'aïllament i de progressiva pèrdua de contacte amb la realitat concreta, obstaculitzant el desenvolupament de relacions interpersonals autèntiques»⁴⁶. Calen gestos físics, expressions de la cara, silencis, llenguatge corporal, i fins el perfum, la tremolor de les mans, el rubor, la transpiració, perquè tot això parla i forma part de la comunicació humana. Les relacions digitals, que eximeixen del laboriós cultiu d'una amistat, d'una reciprocitat estable, i fins i tot d'un consens que madura amb el temps, tenen aparença de sociabilitat. No construeixen veritablement un "nosaltres" sinó que solen dissimular i amplificar el mateix individualisme que s'expressa en la xenofòbia i en el menyspreu dels febles. La connexió digital no és suficient per tendir ponts, no arriba a unir la humanitat.

Agressivitat sense pudor

44. Al mateix temps que les persones preserven el seu aïllament consumista i còmode, trien una vinculació constant i febril. Això afavoreix l'ebullició de formes insòlites d'agressivitat, d'insults, maltractaments, desqualificacions, fuetades verbals fins destrossar la figura de l'altre, en un desenfrenament que no podria existir en el contacte cos a cos sense que acabéssim destruint-nos entre tots. L'agressivitat social troba en els dispositius mòbils i en els ordinadors un espai d'ampliació sense igual.

45. Això ha permès que les ideologies perdin tot pudor. El que fins fa pocs anys no podia ser dit per algú sense el risc de perdre el respecte de tot el món, avui pot ser expressat amb tota cruesa encara per algunes autoritats polítiques i romandre impune. Cal no ignorar que «en el món digital hi ha en joc ingents interessos econòmics, capaços de realitzar formes de control tan subtils com invasives, creant mecanismes de manipulació de les consciències i del procés democràtic. El funcionament de moltes plataformes sovint acaba per afavorir el trobament entre persones que pensen de la mateixa manera, obstaculitzant la confrontació entre les diferències. Aquests circuits tancats faciliten la difusió d'informacions i notícies falses, fomentant prejudicis i odis»⁴⁷.

46. Convé reconèixer que els fanatismes que porten a destruir els altres són protagonitzats també per persones religioses, sense excloure els cristians, que «poden formar part de xarxes de violència verbal a través d'internet i dels diversos fòrums o espais d'intercanvi digital. Fins i tot en mitjans catòlics es poden perdre els límits, se solen naturalitzar la difamació i la calúnnia, i sembla quedar fora tota ètica i respecte per la fama d'altri»⁴⁸. Què s'aporta així a la fraternitat que el Pare comú ens proposa?

Informació sense saviesa

47. La veritable saviesa suposa l'encontre amb la realitat. Però avui tot es pot produir, dissimular, alterar. Això fa que el trobament directe amb els límits de la realitat es torni intolerable. Com a conseqüència, s'opera un mecanisme de "selecció" i es crea l'hàbit de separar immediatament el que m'agrada del que no m'agrada, allò que m'atreu d'allò em desagradat. Amb la mateixa lògica es trien les persones amb les quals un decideix compartir el món. Així les persones o situacions que ferien la nostra sensibilitat o ens provocaven desgrat avui senzillament són eliminades en les xarxes virtuals, construint un cercle virtual que ens aïlla de l'entorn en què vivim.

48. Asseure'ns a escoltar un altre, característic d'un trobament humà, és un paradigma d'actitud receptiva, de qui supera el narcisisme i acull l'altre, li presta atenció, l'acull en el propi cercle. Però «el món d'avui és majoritàriament un món sord [...]. A vegades la velocitat del món modern, la cosa frenètica ens impedeix escoltar bé el que diu una altra persona. I quan està a la meitat del seu diàleg, ja l'hem interromput i li volem contestar quan encara no ha acabat de dir. Cal no perdre la capacitat d'escolta». Sant Francesc d'Assís «va escoltar la veu de Déu, va escoltar la veu del pobre, va escoltar la veu del malalt, va escoltar la veu de la natura. I tot això ho transforma en un estil de vida. Desitjo que la llavor de sant Francesc creixi en molts cors»⁴⁹.

49. En desaparèixer el silenci i l'escolta, convertint-ho tot en clics i missatges ràpids i ansiosos, es posa en risc aquesta estructura bàsica d'una sàvia comunicació humana. Es crea

un nou estil de vida on un construeix el que vol tenir davant, excloent tot allò que no es pugui controlar o conèixer superficialment i instantàniament. Aquesta dinàmica, per la seva lògica intrínseca, impedeix la reflexió serena que podria portar-nos a una saviesa comuna.

50. Podem buscar junts la veritat en el diàleg, en la conversa reposada o en la discussió apassionada. És un camí perseverant, fet també de silencis i de sofriments, capaç de recollir amb paciència la llarga experiència de les persones i dels pobles. El cúmul aclaparador d'informació que ens inunda no vol dir més saviesa. La saviesa no es fabrica amb recerques ansioses per internet, ni és un conjunt d'informació la veracitat de la qual no està assegurada. D'aquesta manera no es madura en el trobament amb la veritat. Les converses finalment només giren al voltant de les últimes dades, són merament horitzontals i acumulatives. Però no es presta una detinguda atenció i no es penetra en el cor de la vida, no es reconeix el que és essencial per donar un sentit a l'existència. Així, la llibertat és una il·lusió que ens venen i que es confon amb la llibertat de navegar davant d'una pantalla. El problema és que un camí de fraternitat, local i universal, només pot ser recorregut per esperits lliures i disposats a trobades reals.

Submissions i automenyspreus

51. Alguns països reeixits des del punt de vista econòmic es presenten com a models culturals per als països poc desenvolupats, en lloc de procurar que cadascú creixi amb el seu estil propi, perquè desenvolupi les seves capacitats d'innovar des dels valors de la seva cultura. Aquesta nostàlgia superficial i trista, que porta a copiar i comprar en lloc de crear, dóna espai a una autoestima nacional molt baixa. En els sectors benestants de molts països pobres, i de vegades en els que han aconseguit sortir de la pobresa, s'adverteix la incapacitat d'acceptar característiques i processos propis, caient en un menyspreu de la pròpia identitat cultural com si fos l'única causa dels mals.

52. Destrossar l'autoestima d'algú és una manera fàcil de dominar-lo. Darrere d'aquestes tendències que busquen homogeneïtzar el món, afloren interessos de poder que es beneficien de la baixa estima de si mateix, al moment que, a través dels mitjans i de les xarxes, s'intenta crear una nova cultura al servei dels més poderosos. Això és aprofitat per l'especulació financera i l'espoliació, on els pobres són els que sempre perden. D'altra banda, ignorar la cultura d'un poble fa que molts líders polítics no aconsegueixin implementar un projecte eficient que pugui ser lliurement assumit i sostingut en el temps.

53. S'oblida que «no hi ha pitjor alienació que experimentar que no tenen arrels, que no es pertany a ningú. Una terra serà fecunda, un poble donarà fruit, i podrà engendrar el dia de demà només en la mesura que generi relacions de pertinença entre els seus membres, que creï lligams d'integració entre les generacions i les diferents comunitats que la conformen; i també en la mesura que trenqui els cercles que atordeixen els sentits allunyant-nos cada vegada més els uns dels altres»⁵⁰.

Esperança

54. Malgrat aquestes ombres denses que no són ignorades, en les properes pàgines vull fer-me ressò de molts camins d'esperança. Perquè Déu continua vessant en la humanitat llavors de bé. La recent pandèmia ens ha permès de rescatar i de posar en valor molts companys i companyes de viatge que, en la por, han reaccionat donant la pròpia vida. Hem estat

capaços de reconèixer com les nostres vides estan teixides i sostingudes per persones normals que, sense dubte, han escrit els esdeveniments decisius de la nostra història compartida: metges, infermers i infermeres, farmacèutics, empleats dels supermercats, personal de neteja, cuidadors, transportistes, homes i dones que treballen per proporcionar serveis essencials i seguretat, voluntaris, sacerdots, religioses,... han comprès que ningú no se salva sol⁵¹.

55. Convido a l'esperança, que «ens parla d'una realitat que està arrelada en la profunditat de l'ésser humà, independentment de les circumstàncies concretes i els condicionaments històrics en què viu. Ens parla d'una set, d'una aspiració, d'un anhel de plenitud, de vida assolida, d'un mesurar-se amb allò que és gran, que omple el cor i eleva l'esperit cap a coses grans, com ara la veritat, la bondat i la bellesa, la justícia i l'amor. [...] L'esperança és audaç, sap mirar més enllà de la comoditat personal, de les petites seguretats i compensacions que estrenyen l'horitzó, per obrir-se a grans ideals que fan la vida més bella i digna»⁵².
Caminem en esperança.

Capítol segon

UN ESTRANY EN EL CAMÍ

56. Tot el que he esmentat en el capítol anterior és més que una asèptica descripció de la realitat, ja que «els goigs i les esperances, les tristeses i les angoixes dels homes del nostre temps, sobretot dels pobres i de tots pateixen, són alhora goigs i esperances, tristeses i angoixes dels deixebles de Crist. No hi ha res veritablement humà que no trobi ressò en el seu cor»⁵³. En l'intent de buscar una llum enmig del que estem vivint, i abans de plantejar algunes línies d'acció, proposo dedicar un capítol a una paràbola dita per Jesucrist fa dos mil anys. Perquè, si bé aquesta carta està adreçada a totes les persones de bona voluntat, més enllà de les seves conviccions religioses, la paràbola s'expressa de tal manera que qualsevol de nosaltres pot deixar-se interpel·lar per ella.

«Llavors, un mestre de la Llei es va aixecar i, per posar a prova Jesús, li va fer aquesta pregunta: "Mestre, què haig de fer per a posseir la vida eterna?" Jesús li digué: "Què hi ha escrit en la Llei? Què hi llegeixes?" Ell va respondre: "Estima el Senyor, el teu Déu, amb tot el cor, amb tota l'ànima, amb totes les forces i amb tot el pensament, i estima els altres com a tu mateix". Jesús li digué: "Has respost bé: fes això i viuràs". Però ell, amb ganes de justificar-se, preguntà a Jesús: "I qui són els altres que haig d'estimar?" Jesús va contestar dient: "Un home baixava de Jerusalem a Jericó i va caure en mans d'uns bandolers, que el despullaren, l'apallissaren i se n'anaren deixant-lo mig mort. Casualment baixava per aquell camí un sacerdot; quan el veié, passà de llarg per l'altra banda. Igualment un levita arribà en aquell indret; veié l'home i passà de llarg per l'altra banda. Però un samarità que anava de viatge va arribar prop d'ell, el veié i se'n compadí. S'hi acostà, li amorosí les ferides amb oli i vi i les hi embenà; després el pujà a la seva pròpia cavalcadura, el dugué a l'hostal i se'n va ocupar. L'endemà va treure's dos denaris i els va donar a l'hostaler dient-li: "Ocupa't d'ell i, quan jo torni a passar, et pagaré les despeses que facis de més". Quin d'aquests tres et sembla que es va comportar com a proïsme de l'home que va caure en mans dels bandolers? Ell

respongué: "El qui el va tractar amb amor". Llavors Jesús li digué: "Vés, i tu fes igual"» (Lc 10,25-37).

El rerefons

57. Aquesta paràbola recull un rerefons de segles. Poc després de la narració de la creació del món i de l'ésser humà, la Bíblia planteja el desafiament de les relacions entre nosaltres. Caïn destrueix el seu germà Abel, i ressona la pregunta de Déu: «On és el teu germà Abel?» (Gn4,9). La resposta és la mateixa que sovint donem nosaltres: «És que sóc guardià del meu germà?» (). En preguntar, Déu qüestiona tot tipus de determinisme o fatalisme que pretengui justificar la indiferència com a única resposta possible. Ens habilita, per contra, a crear una cultura diferent que ens orienti a superar les enemistats i a tenir cura els uns dels altres.

58. El llibre de Job recorre al fet de tenir un mateix Creador com a base per a sostenir alguns drets comuns: «Que potser el que em va formar al ventre no el va formar també a ell i ens va modelar de la mateixa manera en la matriu?» (31,15). Molts segles després, sant Ireneu ho expressarà amb la imatge de la melodia: «L'amant de la veritat no ha de deixar-se enganyar per l'interval particular de cada so, ni suposar que un sigui l'artífex i el creador d'aquest so i un altre l'artífex i el creador de l'altre [...], sinó que ha de pensar que l'ha fet un de sol»⁵⁴.

59. En les tradicions jueves, l'imperatiu d'estimar i cuidar l'altre semblava restringir-se a les relacions entre els membres d'una mateixa nació. L'antic precepte «estima els altres com a tu mateix» (Lv19,18) s'entenia ordinàriament com referit als connacionals. No obstant això, especialment en el judaisme que es va desenvolupar fora de la terra d'Israel, els confins es van anar ampliant. Va aparèixer la invitació a no fer als altres el que no vols que et facin (cf. Tb4,15). El savi Hil·lel (segle I a.C.) deia sobre això: «Això és la Llei i els Profetes. Tota la resta és comentari»⁵⁵. El desig d'imitar les actituds divines duu a superar aquella tendència a limitar-se als més propers: «La misericòrdia de cada persona s'estén al seu proïsme, però la misericòrdia del Senyor arriba a tots els vivents» (Sir 18,13).

60. En el Nou Testament, el precepte d'Hil·lel es va expressar de manera positiva: «Tracteu en tot als altres com vosaltres voleu ser tractats, perquè en això consisteixen la Llei i els Profetes» (Mt7,12). Aquesta crida és universal, tendeix a abastar tothom, només per la seva condició humana, perquè l'Altíssim, el Pare celestial «fa sortir el sol sobre bons i dolents» (Mt5,45). Com a conseqüència es reclama: «Sigueu compassius tal com el vostre Pare és misericordiós» (Lc 6,36).

61. Hi ha una motivació per ampliar el cor de manera que no exclogui l'estranger, que pot trobar-se ja en els textos més antics de la Bíblia. Es degut al constant record del poble jueu d'haver viscut com a foraster a Egipte:

«No maltractis ni oprimeixis l'immigrant que resideix en el teu territori, perquè vosaltres vau ser immigrants al país d'Egipte» (Ex 22,20).

«No oprimeixis l'immigrant: vosaltres sabeu què és ser immigrant, perquè vau ser immigrants al país d'Egipte» (Ex 23,9).

«Si un immigrant ve a residir entre vosaltres, a la seva terra, no l'oprimiu. L'immigrant resident serà per a vosaltres com el compatriota; l'estimaràs com a tu mateix, perquè vosaltres vau ser immigrants al país d'Egipte» (Lv 19,33-34).

«Quan veremis, no passis després a esgotimar. Deixa el que hi quedi per a l'immigrant, l'orfe i la viuda. Recorda que eres esclau en el país d'Egipte» (Dt 24,21-22).

En el Nou Testament ressona amb força la crida a l'amor fratern: «Tota la Llei troba la seva plenitud en un sol manament, que és aquest: Estima els altres com a tu mateix (Ga 5,14).

«El qui estima el seu germà, està en la llum, i res no el fa ensopegar. El qui odia el seu germà, està en la foscor» (1 Jn 2,10-11).

«Nosaltres sabem que hem passat de la mort a la vida, perquè estimem els germans. Qui no estima roman en la mort» (1 Jn 3,14).

«Qui no estima el seu germà, que veu, no pot estimar Déu, que no veu» (1 Jn 4,20).

62. També aquesta proposta d'amor podia entendre's malament. Per alguna cosa, davant de la temptació de les primeres comunitats cristianes de crear grups tancats i aïllats, sant Pau exhortava els seus deixebles a tenir caritat entre ells «i amb tots» (1 Te 3,12), i en la comunitat de Joan es demanava que els germans fossin ben rebuts, «fins i tot els qui estan de pas» (3 Jn 5). Aquest context ajuda a comprendre el valor de la paràbola del bon samarità: a l'amor no li importa si el germà ferit és d'aquí o és d'allà. Perquè és l'«amor que trenca les cadenes que ens aïllen i separen, tendint ponts; amor que ens permet construir una gran família on tots puguem sentir-nos a casa [...]. Amor que sap de compassió i de dignitat»⁵⁶.

L'abandonat

63. Jesús explica que hi havia un home ferit, a terra al llarg del camí, que havia estat assaltat. Van passar diversos al seu costat però van fugir, no es van aturar. Eren persones amb funcions importants en la societat, que no tenien al cor l'amor pel bé comú. No van ser capaços de perdre uns minuts per atendre el ferit o almenys per buscar ajuda. Un es va aturar, li va regalar proximitat, el va curar amb les seves pròpies mans, va posar també diners de la seva butxaca i se'n va ocupar. Sobretot, li va donar una cosa que en aquest món ansiós escatimem molt: li va donar el seu temps. Segurament ell tenia els seus plans per aprofitar aquell dia segons les seves necessitats, compromisos o desitjos. Però va ser capaç de deixar-ho tot a un costat davant el ferit, i sense conèixer-lo el va considerar digne de dedicar el seu temps.

64. Amb qui t'identifiques? Aquesta pregunta és crua, directa i determinant. A quin d'ells t'assembles? Ens cal reconèixer la temptació que ens envolta de desentendre'ns dels altres; especialment dels més febles. Diguem-ho, hem crescut en molts aspectes, encara que som analfabets en acompanyar, cuidar i sostenir els més fràgils i febles de les nostres societats desenvolupades. Ens acostumem a mirar al costat, a passar pel costat, a ignorar les situacions fins que aquestes ens colpegen directament.

65. Assalten una persona al carrer, i molts s'escapen com si no haguessin vist res. Sovint hi ha persones que atropellen algú amb el seu automòbil i fugen. Només els importa evitar

problemes, no els interessa si un ésser humà es mor per culpa seva. Però aquests són signes d'un estil de vida generalitzat, que es manifesta de diverses maneres, potser més subtils. A més, com que tots estem molt concentrats en les nostres pròpies necessitats, veure algú patint ens molesta, ens pertorba, perquè no volem perdre el nostre temps per culpa dels problemes aliens. Aquests són símptomes d'una societat malalta, perquè busca construir-se d'esquena al dolor.

66. Millor no caure en aquesta misèria. Mirem el model del bon samarità. És un text que ens convida que ressorgeixi la nostra vocació de ciutadans del propi país i de tot el món, constructors d'un nou vincle social. És una crida sempre nova, encara que està escrit com a llei fonamental del nostre ésser: que la societat s'encamini a la prossecució del bé comú i, a partir d'aquesta finalitat, reconstrueixi una i altra vegada al seu ordre polític i social, el seu teixit de relacions, el seu projecte humà. Amb els seus gestos, el bon samarità va reflectir que «l'existència de cada un de nosaltres està lligada a la dels altres: la vida no és temps que passa, sinó temps de trobada»⁵⁷.

67. Aquesta paràbola és una icona il·luminador, capaç de posar de manifest l'opció de fons que necessitem prendre per reconstruir aquest món que ens fa mal. Davant tant de dolor, davant de tanta ferida, l'única sortida és ser com el bon samarità. Tota altra opció acaba o bé a la banda dels bandolers o bé a la banda dels qui passen de llarg, sense compadir-se del dolor de l'home ferit en el camí. La paràbola ens mostra amb quines iniciatives es pot refer una comunitat a partir d'homes i dones que fan seva la fragilitat dels altres, que no deixen que s'erigeixi una societat d'exclusió, sinó que es fan proïsmes i aixequen i rehabiliten el caigut, perquè el bé sigui comú. Al mateix temps, la paràbola ens de guàrdia de certes actituds de persones que ens miren només elles mateixes i no es fan càrrec de les exigències ineludibles de la realitat humana.

68. El relat, diguem-ho clarament, no fa passar un ensenyament d'ideals abstractes, ni se circumscriu a la funcionalitat d'una moralitat eticosocial. Ens revela una característica essencial de l'ésser humà, moltes vegades oblidada: hem estat fets per a la plenitud que només s'aconsegueix en l'amor. No és una opció possible viure indiferents davant el dolor, no podem deixar que ningú quedi "als marges de la vida". Això ens ha d'indignar, fins a fer-nos baixar de la nostra serenitat per alterar-nos pel sofriment humà. Això és dignitat.

Una història que es repeteix

69. La narració és senzilla i lineal, però té tota la dinàmica d'aquesta lluita interna que es dona en l'elaboració de la nostra identitat, en tota existència llançada al camí per realitzar la fraternitat humana. Un cop encaminats, ens trobem, indefectiblement, amb l'home ferit. Avui, i cada vegada més, hi ha ferits. La inclusió o l'exclusió de la persona que pateix al costat del camí defineix tots els projectes econòmics, polítics, socials i religiosos. Enfrontem cada dia l'opció de ser bons samaritans o indiferents viatjants que passen de llarg. I si estenem la mirada a la totalitat de la nostra història i al món en el seu conjunt, tots som o hem estat com aquests personatges: tots tenim una mica de ferit, una mica de bandoler, una mica dels qui passen de llarg i una mica de bon samarità.

70. És notable com les diferències dels personatges del relat queden totalment transformades en confrontar-se amb la dolorosa manifestació del caigut, de l'humiliat. Ja no hi ha distinció entre habitant de Judea i habitant de Samaria, no hi ha sacerdot ni

comerciant; simplement hi ha dos tipus de persones: les que es fan càrrec del dolor i les que passen de llarg; les que s'inclinen reconeixent el caigut i les que distreuen la seva mirada i acceleren el pas. En efecte, les nostres múltiples màscares, les nostres etiquetes i els nostres disfresses cauen: és l'hora de la veritat. Ens inclinarem per tocar i curar les ferides dels altres? Ens inclinarem per carregar-nos a l'esquena els uns als altres? Aquest és el desafiament present, al qual no hem de tenir-li por. En els moments de crisi l'opció esdevé urgent: podríem dir que, en aquest moment, tot el qui no és bandoler o tot el qui no passa de llarg, o bé està ferit o s'està posant a l'esquena algun ferit.

71. La història del bon samarità es repeteix: es torna cada vegada més visible perquè la desídia social i política fa de molts llocs del nostre món un camí desolat, on les disputes internes i internacionals i els saquejos d'oportunitats deixen tants marginats, estesos a un costat de camí. En la seva paràbola, Jesús no planteja vies alternatives, com ¿què hauria estat d'aquell malferit o del qui el va ajudar, si la ira o la set de venjança haguessin guanyat espai en els seus cors? Ell confia en la part millor de l'esperit humà i amb la paràbola l'anima a fer que s'adhereixi a l'amor, recuperi el sofrent i construeixi una societat digna d'aquest nom.

Els personatges

72. La paràbola comença amb els saltejadors. El punt de partida que tria Jesús és una agressió ja consumada. No ens fa aturar a lamentar el fet, no dirigeix la nostra mirada cap als saltejadors. Els coneixem. Hem vist avançar en el món les denses ombres de l'abandonament, de la violència utilitzada amb mesquins interessos de poder, acumulació i divisió. La pregunta podria ser: ¿Deixarem estès el qui està danyat per córrer cadascun a protegir-se de la violència o perseguir els lladres? Serà el ferit la justificació de les nostres divisions irreconciliables, de les nostres indiferències cruels, dels nostres enfrontaments interns?

73. Després la paràbola ens fa fixar la mirada clarament en els qui passen de llarg. Aquesta perillosa indiferència de no aturar-se, innocent o no, producte del menyspreu o d'una trista distracció, fa dels personatges del sacerdot i del levita un no menys trist reflex d'aquesta distància que isola de la realitat. Hi ha moltes maneres de passar de llarg que es complementen: una és replegar-se sobre si mateix, desentendre's dels altres, ser-los indiferents. Una altra seria només mirar cap enfora. Respecte a aquesta última manera de passar de llarg, en alguns països, o en certs sectors d'aquests, hi ha un menyspreu dels pobres i de la seva cultura, i un viure amb la mirada posada cap enfora, com si un projecte de país importat intentés ocupar el seu lloc. Així es pot justificar la indiferència d'alguns, perquè aquells que podrien tocar-los el cor amb els seus reclams simplement no existeixen. Estan fora del seu horitzó d'interessos.

74. En els qui passen de llarg hi ha un detall que no podem ignorar; eren persones religioses. És més, es dedicaven a donar culte a Déu: un sacerdot i un levita. Això és un fort toc d'atenció, indica que el fet de creure en Déu i d'adorar-lo no garanteix viure com a Déu li agrada. Una persona de fe pot no ser fidel a tot el que aquesta mateixa fe li reclama, i tanmateix pot sentir-se prop de Déu i creure amb més dignitat que els altres. Però hi ha maneres de viure la fe que faciliten l'obertura de cor als germans, i aquesta serà la garantia d'una autèntica obertura a Déu. Sant Joan Crisòstom va arribar a expressar amb molta

claredat aquest desafiament que es planteja als cristians: «¿Voleu honorar el cos de Crist? No el menyspreu quan el veieu nu. Ni l'honoreu aquí, al temple, amb ornaments de seda, mentre a fora deixeu que passi fred i nuesa»⁵⁸. La paradoxa és que de vegades, els qui diuen no creure, poden viure la voluntat de Déu millor que els creients.

75. Els "lladres de camí" solen tenir com a aliats secrets als quals "passen pel camí mirant a un altre costat". Es tanca el cercle entre els qui fan servir i enganyen a la societat per espoliar-la, i els qui creuen mantenir la puresa en la seva funció crítica, però al mateix temps viuen d'aquest sistema i dels seus recursos. Hi ha una trista hipocresia quan la impunitat del delictes, de l'ús de les institucions per al profit personal o corporatiu i altres mals que no aconseguim desterrar, s'uneixen a una permanent desqualificació de tot, a la constant sembra de sospita que fa estendre la desconfiança i la perplexitat. L'engany del "tot està malament" és respost amb un "ningú no ho pot arreglar", "què puc fer jo?". D'aquesta manera, es nodreix el desencant i la desesperança, i això no encoratja un esperit de solidaritat i de generositat.

76. Mirem finalment l'home ferit. De vegades ens sentim com ell, malferits i estesos al costat del camí. Ens sentim també desemparats per les nostres institucions desarmades i desproveïdes, o dirigides al servei dels interessos d'uns pocs, de fora i de dins. Perquè «en la societat globalitzada, hi ha un estil elegant de mirar a una altra banda que es practica recurrentment: sota la vestimenta del que és políticament correcte o les modes ideològiques, es mira el qui pateix sense tocar-lo, se'l televisa en directe, fins i tot s'adopta un discurs en aparença tolerant i ple d'eufemismes»⁵⁹.

Recomençar

77. Cada dia se'ns ofereix una nova oportunitat, una etapa nova. No hem d'esperar-ho tot dels qui ens governen, seria infantil. Gaudim d'un espai de corresponsabilitat capaç d'iniciar i generar nous processos i transformacions. Siguem part activa en la rehabilitació i l'auxili de les societats ferides. Avui estem davant la gran oportunitat de manifestar la nostra essència fraterna, de ser altres bons samaritans que carreguin sobre si el dolor dels fracassos, en comptes d'accentuar odis i ressentiments. Com el viatger ocasional de la nostra història, només falta el desig gratuït, pur i simple de voler ser poble, de ser constants i incansables en la tasca d'incloure, d'integrar, d'aixecar el caigut; encara que moltes vegades ens veiem immersos i condemnats a repetir la lògica dels violents, dels qui només nodreixen ambicions per a si mateixos, difusors de la confusió i la mentida. Que altres continuï pensant en la política o en l'economia per als seus jocs de poder. Alimentem allò que és bo i posem-nos al servei del bé.

78. És possible començar des de baix i, cas per cas, pugnar per allò que és més concret i local, fins a l'últim racó de la pàtria i del món, amb la mateixa cura que el vianant de Samaria va tenir per cada nafra del ferit. Busquem els altres i fem-nos càrrec de la realitat que ens correspon sense por al dolor o la impotència, perquè allí hi ha tot el bé que Déu ha sembrat en el cor de l'ésser humà. Les dificultats que semblen enormes són l'oportunitat per créixer, i no l'excusa per a la tristesa inerta que afavoreix la submissió. Però no ho fem sols, individualment. El samarità va buscar un hostaler que pogués tenir cura d'aquell home, com nosaltres som convidats a convocar i trobar-nos en un "nosaltres" que sigui més fort que la suma de petites individualitats; recordem que «el tot és més que la part»⁶⁰. Renunciem a la

mesquinesa i al ressentiment dels particularismes estèrils, dels enfrontaments sense fi. Deixem d'amagar el dolor de les pèrdues i fem-nos càrrec dels nostres crims, desídies i mentides. La reconciliació reparadora ens ressuscitarà, i ens farà perdre la por a nosaltres mateixos i als altres.

79. El samarità del camí se'n va anar sense esperar reconeixements ni gratituds. El lliurament al servei era la gran satisfacció davant del seu Déu i a la seva vida, i per això, un deure. Tots tenim responsabilitat sobre el ferit que és el poble mateix i tots els pobles de la terra. Cuidem la fragilitat de cada home, de cada dona, de cada nen i de cada ancià, amb aquella actitud solidària i atenta, l'actitud de proximitat del bon samarità.

El proïsme sense fronteres

80. Jesús va proposar aquesta paràbola per respondre una pregunta: Qui és el meu proïsme? La paraula "proïsme" a la societat de l'època de Jesús solia indicar el qui és més proper, pròxim. S'entenia que l'ajuda s'havia de dirigir en primer lloc al qui pertany al propi grup, a la pròpia raça. Un samarità, per a alguns jueus d'aquella època, era considerat un ésser menyspreable, impur, i per tant no l'inclouïa dins dels éssers proper que havia d'ajudar. El jueu Jesús transforma completament aquest plantejament: no ens convida a preguntar-nos qui són els qui estan a prop nostre, sinó a tornar-nos nosaltres propers, proïsme.

81. La proposta és la de fer-se presents davant el qual necessita ajuda, independentment de si forma part del propi cercle de pertinença. En aquest cas, el samarità va ser el qui *es va fer proïsme* del jueu ferit. Per tornar-se proper i present, va travessar totes les barreres culturals i històriques. La conclusió de Jesús és una comanda: «Vés, i tu fes igual» (Lc 10,37). És a dir, ens interpel·la a deixar de banda tota diferència i, davant el sofriment, tornar-nos propers a qualsevol. Llavors, ja no dic que tinc "proïsmes" als que he d'ajudar, sinó que em sento cridat a tornar-me jo un proïsme dels altres.

82. El problema és que Jesús destaca, a propòsit d'això, que l'home ferit era un jueu – habitant de Judea–, mentre que el qui es va aturar i el va auxiliar era un samarità –habitant de Samaria–. Aquest detall té una importància excepcional per reflexionar sobre un amor que s'obre a tots. Els samaritans habitaven una regió que havia estat contagiada per ritus pagans, i per als jueus això els tornava impurs, detestables, perillosos. De fet, un antic text jueu que esmenta nacions odiades, es refereix a Samaria afirmant a més que «ni tan sols és una nació» (Sir 50,25), i afegeix que és «el poble neci que resideix a Siquem» (v. 26).

83. Això explica per què una dona samaritana, quan Jesús li va demanar de beure, va respondre emfàticament: «Com és que tu, que ets jueu, em demanes aigua a mi, que sóc una dona samaritana?» (Jn 4,9). Els qui buscaven acusacions que poguessin desacreditar Jesús, allò més ofensiu que van trobar va ser dir-li «endimoniat» i «samarità» (Jn 8,48). Per tant, aquest trobament misericordiós entre un samarità i un jueu és una potent interpel·lació, que desmenteix tota manipulació ideològica, perquè ampliï el nostre cercle, perquè donem a la nostra capacitat d'estimar una dimensió universal capaç de traspasar tots els prejudicis, totes les barreres històriques o culturals, tots els interessos mesquins.

La interpel·lació del foraster

84. Finalment, recordo que en una altra passatge de l'Evangeli Jesús diu: «Vaig ser foraster i em vau acollir» (*Mt 25,35*). Jesús podia dir aquestes paraules perquè tenia un cor obert que feia seus els drames dels altres. Sant Pau exhortava: «Alegreu-vos amb els qui estan alegres i ploreu amb els qui ploren» (*Rm 12,15*). Quan el cor assumeix aquesta actitud, és capaç d'identificar-se amb l'altre sense importar-li on ha nascut o d'on ve. En entrar en aquesta dinàmica, en definitiva experimenta que els altres són «la seva pròpia carn» (*Is 58,7*).

85. Per als cristians, les paraules de Jesús tenen també una altra dimensió transcendent; impliquen reconèixer el mateix Crist en cada germà abandonat o exclòs (cf. *Mt 25,40.45*). En realitat, la fe fa vessar de motivacions inaudites el reconeixement de l'altre, perquè qui creu pot arribar a reconèixer que Déu estima cada ésser humà amb un amor infinit i que «amb això li confereix una dignitat infinita»⁶¹. A això s'afegeix que creiem que Crist va vessar la seva sang per tots i per cadascú, per la qual cosa ningú no queda fora del seu amor universal. I si anem a la font última, que és la vida íntima de Déu, ens trobem amb una comunitat de tres Persones, origen i model perfecte de tota vida en comú. La teologia continua enriquint-se gràcies a la reflexió sobre aquesta gran veritat.

86. A vegades em sorprèn que, amb semblants motivacions, l'Església ha necessitat molt temps per condemnar contundentment l'esclavitud i diverses formes de violència. Avui, amb el desenvolupament de l'espiritualitat i de la teologia, no tenim excuses. Tanmateix, encara hi ha qui sembla sentir-se encoratjat o almenys autoritzat per la seva fe per sostenir diverses formes de nacionalismes tancats i violents, actituds xenòfobes, menyspreus i fins i tot maltractaments envers els qui són diferents. La fe, amb l'humanisme que inspira, ha de mantenir viu un sentit crític davant d'aquestes tendències, i ajudar a reaccionar ràpidament quan comencen a insinuar-se. Per això és important que la catequesi i la predicació incloguin de manera més directa i clara el sentit social de l'existència, la dimensió fraterna de l'espiritualitat, la convicció sobre la inalienable dignitat de cada persona i les motivacions per a estimar i acollir tothom.

Capítol tercer

PENSAR I GENERAR UN MÓN OBERT

87. Un ésser humà està fet de tal manera que no es realitza, no es desenvolupa ni pot trobar la seva plenitud «si no és en el lliurament sincer de si mateix als altres»⁶². Ni tan sols arriba a reconèixer a fons la seva pròpia veritat si no és en el trobament amb els altres: «Només em comunico realment amb mi mateix en la mesura que em comunico amb l'altre»⁶³. Això explica per què ningú no pot experimentar el valor de viure sense rostres concrets a estimar. Aquí hi ha un secret de la veritable existència humana, perquè «la vida subsisteix on hi ha vincle, comunió, fraternitat; i és una vida més forta que la mort quan es construeix sobre relacions veritables i llaços de fidelitat. Per contra, no hi ha vida quan pretenem pertànyer només a nosaltres mateixos i viure com a illes: en aquestes actituds preval la mort»⁶⁴.

Més enllà

88. Des de la intimitat de cada cor, l'amor crea lligams i amplia l'existència quan fa sortir la persona de si mateixa cap a l'altre⁶⁵. Fets per l'amor, hi ha en cada un de nosaltres «una mena de llei d'èxtasi»: sortir de si mateix per trobar en un altre un creixement del propi ésser⁶⁶. Per això «en qualsevol cas l'home ha de dur a terme aquesta empresa: sortir de si mateix»⁶⁷.

89. Però no puc reduir la meua vida a la relació amb un petit grup, ni tan sols a la meua pròpia família, perquè és impossible entendre'm sense un teixit més ampli de relacions: no sols l'actual sinó també el que em precedeix i m'ha anat configurant al llarg de la meua vida. La meua relació amb una persona que estimo no pot ignorar que aquesta persona no viu només per la seva relació amb mi, ni jo visc només per la meua referència a ella. La nostra relació, si és sana i veritable, ens obre als altres que ens fan créixer i ens enriqueixen. El més noble sentit social avui fàcilment queda anul·lat rere intimismes egoistes amb aparença de relacions intenses. En canvi, l'amor que és autèntic, que ajuda a créixer, i les formes més nobles de l'amistat, resideixen en cors que es deixen completar. La parella i l'amic són per obrir el cor en cercles, per tornar-nos capaços de sortir de nosaltres mateixos fins a acollir tothom. Els grups tancats i les parelles autoreferencials, que es constitueixen en un "nosaltres" contra tothom, solen ser formes idealitzades d'egoisme i de mera autoprotecció.

90. Per alguna cosa moltes petites poblacions que sobreviuen en zones desèrtiques van desenvolupar una generosa capacitat d'acollida davant els pelegrins que passaven, i van encunyar el sagrat deure de l'hospitalitat. El van viure també les comunitats monàstiques medievals, com s'advertix en la Regla de sant Benet. Encara que poguéssin desestructurar l'ordre i el silenci dels monestirs, Benet reclamava que als pobres i pelegrins se'ls tractés «amb la màxima cura i sol·licitud»⁶⁸. L'hospitalitat és una manera concreta de no privar-se d'aquest desafiament i d'aquest do que és el trobament amb la humanitat més enllà del propi grup. Aquelles persones percebien que tots els valors que podien conrear havien d'estar acompanyats per aquesta capacitat de transcendir-se en una obertura als altres.

El valor únic de l'amor

91. Les persones poden desenvolupar algunes actituds que presenten com valors morals: fortalesa, sobrietat, laboriositat i altres virtuts. Però per orientar adequadament els actes de les diferents virtuts morals, cal considerar també en quina mesura aquests realitzen un dinamisme d'obertura i d'unió envers altres persones. Aquest dinamisme és la caritat que Déu infon. Altrament, potser tindrem només aparença de virtuts, que seran incapaces de construir la vida en comú. Per això deia sant Tomàs d'Aquino –citant sant Agustí– que la temprança d'una persona avara ni tan sols és virtuosa⁶⁹. Sant Bonaventura, amb altres paraules, explicava que les altres virtuts, sense la caritat, estrictament no compleixen els manaments «com Déu els entén»⁷⁰.

L'altura espiritual d'una vida humana està marcada per l'amor, que és «el criteri per a la decisió definitiva sobre la valoració positiva o negativa d'una vida humana»⁷¹. Tot amb tot, hi ha creients que pensen que la seva grandesa està en la imposició de les seves ideologies a la resta, o a la defensa violenta de la veritat, o en grans demostracions de fortalesa. Tots els

creients necessitem reconèixer això: al primer lloc hi ha l'amor, el que mai no ha d'estar en risc és l'amor, el major perill és no estimar (cf. *1Co13,1-13*).

93. En un intent de precisar en què consisteix l'experiència d'estimar que Déu fa possible amb la seva gràcia, sant Tomàs d'Aquino l'explicava com un moviment que centra l'atenció en l'altre «considerant-lo com una sola cosa amb si mateix»⁷². L'atenció afectiva que es presta a l'altre, provoca una orientació a buscar el seu bé gratuïtament. Tot això parteix d'una estima, d'una valoració, que en definitiva és el que està darrere de la paraula "caritat": l'ésser estimat és "car" per a mi, és a dir, «el considero com d'alt valor»⁷³. I «de l'amor pel qual a un li és grata l'altra persona depèn que li doni alguna gratificació»⁷⁴.

94. L'amor implica llavors quelcom més que una sèrie d'accions benèfiques. Les accions brollen d'una unió que s'inclina més i més vers l'altre considerant valuós, digne, grat i bell, més enllà de les aparences físiques o morals. L'amor a l'altre pel fet de ser qui és, ens mou a buscar el millor per a la seva vida. Només en el cultiu d'aquesta forma de relacionar-nos farem possibles l'amistat social que no exclou ningú i la fraternitat oberta a tothom.

La creixent obertura de l'amor

95. L'amor ens fa tendir finalment vers la comunió universal. Ningú no madura ni arriba a la seva plenitud aïllant-se. Per la seva pròpia dinàmica, l'amor reclama una creixent obertura, major capacitat d'acollir els altres, en una aventura mai no acabada que integra totes les perifèries cap a un ple sentit de pertinença mútua. Jesús ens deia: «Tots vosaltres sou germans» (*Mt 23,8*).

96. Aquesta necessitat d'anar més enllà dels propis límits val també per a les variades regions i els diversos països. De fet, «el nombre cada vegada més gran d'interdependències i de comunicacions que s'entrecreuen al nostre planeta fa més palpable la consciència que totes les nacions de la terra [...] comparteixen un destí comú. En els dinamismes de la història, tot i la diversitat d'ètnies, societats i cultures, veiem sembrada la vocació de formar una comunitat composta de germans que s'acullen recíprocament i es preocupen els uns dels altres»⁷⁵.

Societats obertes que integren tothom

97. Hi ha perifèries que estan prop nostre, al centre d'una ciutat, o en la pròpia família. També hi ha un aspecte de l'obertura universal de l'amor que no és geogràfic sinó existencial. És la capacitat quotidiana d'ampliar el meu cercle, d'arribar a aquells que espontàniament no sento part del meu món d'interessos, encara que estiguin prop meu. D'altra banda, cada germana i germà que pateix, abandonat o ignorat per la meua societat és un foraster existencial, encara que hagi nascut al mateix país. Pot ser un ciutadà amb tots els papers, però el fan sentir com un estranger al seu poble. El racisme és un virus que muta fàcilment i en lloc de desaparèixer es dissimula, però està sempre a l'aguait.

98. Vull recordar aquests "exiliats ocults" que són tractats com a cossos estranys a la societat⁷⁶. Moltes persones amb discapacitat «senten que existeixen sense pertànyer i sense participar». Hi ha encara moltes coses «que els impedeix tenir una ciutadania plena». L'objectiu no és només cuidar-los, sinó «que participin activament en la comunitat civil i eclesial. És un camí exigent i també fatigós, que contribuirà cada vegada més a la formació

de consciències capaces de reconèixer cada individu com una persona única i irrepètible». Igualment penso en «la gent gran, que, també per la seva discapacitat, de vegades se senten com una càrrega». No obstant això, tots poden donar «una contribució singular al bé comú a través de la seva biografia original». Em permeto insistir: «Tingueu el coratge de donar veu als qui són discriminats per la seva discapacitat, perquè desgraciadament en algunes nacions, encara avui, es dubta en reconèixer-los com a persones de la mateixa dignitat»⁷⁷.

Comprensions inadequades d'un amor universal

99. L'amor que s'estén més enllà de les fronteres té a la base el que anomenem "amistat social" a cada ciutat o en cada país. Quan és genuïna, aquesta amistat social dins d'una societat és una condició de possibilitat d'una veritable obertura universal. No es tracta del fals universalisme de qui necessita viatjar constantment perquè no suporta ni estima el seu propi poble. Qui mira el seu poble amb menyspreu, estableix en la seva pròpia societat categories de primera o de segona classe, de persones amb més o menys dignitat i drets. D'aquesta manera nega que hi hagi lloc per a tothom.

100. Tampoc no estic proposant un universalisme autoritari i abstracte, digitat o planificat per alguns i presentat com un presumpte ideal amb vista a homogeneïtzar, dominar i espoliar. Hi ha un model de globalització que «conscientment apunta a la uniformitat unidimensional i busca eliminar totes les diferències i tradicions en una recerca superficial de la unitat. [...] Si una globalització pretén igualar tothom, com si fos una esfera, aquesta globalització destrueix la riquesa i la particularitat de cada persona i de cada poble»⁷⁸. Aquest fals somni universalista acaba privant el món de la variat dels seus colors, la seva bellesa i en definitiva la seva humanitat. Perquè «el futur no és "monocromàtic", sinó que és possible si ens animem a mirar-lo en la varietat i en la diversitat del que cadascú pot aportar. Com necessita aprendre la nostra família humana a viure junts en harmonia i pau sense necessitat que hàgim de ser tots iguals»⁷⁹.

Transcendir un món de socis

101. Reprenguem ara aquella paràbola del bon samarità que encara té molt a proposar-nos. Hi havia un home ferit en el camí. Els personatges que passaven al seu costat no es concentraven en la crida interior a fer-nos propers, sinó en la seva funció, en el lloc social que ells ocupaven, en una professió rellevant en la societat. Se sentien importants per a la societat del moment i la seva urgència era el rol que els tocava complir. L'home ferit i abandonat en el camí era una molèstia per a aquest projecte, una interrupció, i al seu torn era algú que no complia cap funció. Era un ningú, no pertanyia a una agrupació que es considerés destacable, no tenia cap funció en la construcció de la història. Mentrestant, el samarità generós es resistia a aquestes classificacions tancades, encara que ell mateix quedava fora de qualsevol d'aquestes categories i era senzillament un estrany sense un lloc propi en la societat. Així, lliure de tot títol i estructura, va ser capaç d'int interrompre el seu viatge, de canviar el seu projecte, d'estar disponible per obrir-se a la sorpresa de l'home ferit que el necessitava.

102. Quina reacció podria provocar avui aquesta narració, en un món on apareixen constantment, i creixen, grups socials que s'aferran a una identitat que els separa de la resta? Com pot commoure els qui tendeixen a organitzar-se de tal manera que s'impedeixi tota presència estranya que pugui pertorbar aquesta identitat i aquesta organització

autoprotectora i autoreferencial? En aquest esquema queda exclosa la possibilitat de tornar-se proïsme, i només és possible ser proïsme de qui permeti assegurar els beneficis personals. Així la paraula "proïsme" perd tot significat, i únicament cobra sentit la paraula "soci", l'associat per determinats interessos⁸⁰.

Llibertat, igualtat i fraternitat

103. La fraternitat no és només resultat de condicions de respecte a les llibertats individuals, ni tan sols de certa equitat administrada. Si bé són condicions de possibilitat no n'hi ha prou perquè ella sorgeixi com a resultat necessari. La fraternitat té alguna cosa positiva a oferir a la llibertat i a la igualtat. Què passa sense la fraternitat conreada conscientment, sense una voluntat política de fraternitat, traduïda en una educació per a la fraternitat, per al diàleg, per a la descoberta de la reciprocitat i l'enriquiment mutu com a valors? El que passa és que la llibertat es restringeix, resultant així més una condició de solitud, de pura autonomia per pertànyer a algú o alguna cosa, o només per posseir i gaudir. Això no s'esgota en absolut la riquesa de la llibertat que està orientada sobretot a l'amor.

104. Tampoc la igualtat no s'aconsegueix definint en abstracte que "tots els éssers humans són iguals", sinó que és el resultat del cultiu conscient i pedagògic de la fraternitat. Els qui únicament són capaços de ser socis creen mons tancats. Quin sentit pot tenir en aquest esquema aquesta persona que no pertany al cercle dels socis i arriba somiant amb una vida millor per a si i per a la seva família?

105. L'individualisme no ens fa més lliures, més iguals, més germans. La mera suma dels interessos individuals no és capaç de generar un món millor per a tota la humanitat. Ni tan sols pot preservar-nos de tants mals que cada vegada es tornen més globals. Però l'individualisme radical és el virus més difícil de vèncer. Enganya. Ens fa creure que tot consisteix a donar curs a les pròpies ambicions, com si acumulant ambicions i seguretats individuals poguéssim construir el bé comú.

Amor universal que promou les persones

106. Hi ha un reconeixement bàsic, essencial per caminar cap a l'amistat social i la fraternitat universal: percebre com val un ésser humà, com val una persona, sempre i en qualsevol circumstància. Si cadascú val tant, cal dir amb claredat i fermesa que «el sol fet d'haver nascut en un lloc amb menys recursos o menor desenvolupament no justifica que algunes persones visquin amb menor dignitat»⁸¹. Aquest és un principi elemental de la vida social que sol ser ignorat de diferents maneres pels qui veuen que no convé a la seva cosmovisió o no serveix per als seus fins.

107. Tot ésser humà té dret a viure amb dignitat i a desenvolupar-se integralment, i aquest dret bàsic no pot ser negat per cap país. El té encara que sigui poc eficient, encara que hagi nascut o crescut amb limitacions. Perquè això no disminueix la seva immensa dignitat com a persona humana, que no es fonamenta en les circumstàncies sinó en el valor del seu ésser. Quan aquest principi elemental no queda fora de perill, no hi ha futur ni per a la fraternitat ni per a la supervivència de la humanitat.

108. Hi ha societats que acullen parcialment aquest principi. Accepten que hi hagi possibilitats per a tothom, però sostenen que a partir d'allà tot depèn de cadascú. Des

d'aquesta perspectiva parcial no tindria sentit «invertir perquè els que queden enrere, els febles o els menys dotats puguin obrir-se camí en la vida»⁸². Invertir a favor dels fràgils pot no ser rendible, pot implicar menor eficiència. Exigeix un Estat present i actiu, i institucions de la societat civil que vagin més enllà de la llibertat dels mecanismes efficientistes de determinats sistemes econòmics, polítics o ideològics, perquè realment s'orienten en primer lloc a les persones i al bé comú.

109. Alguns neixen en famílies de bona posició econòmica, reben bona educació, creixen ben alimentats, o posseeixen naturalment capacitats destacades. Ells segurament no necessitaran un Estat actiu i només reclamaran llibertat. Però evidentment no val la mateixa regla per a una persona amb discapacitat, per a algú que ha nascut en una llar extremadament pobra, per a algú que ha crescut amb una educació de baixa qualitat i amb escasses possibilitats de curar adequadament les seves malalties. Si la societat es regeix primàriament pels criteris de la llibertat de mercat i de l'eficiència, no hi ha lloc per a ells, i la fraternitat serà, a tot estirar, una expressió romàntica.

110. El fet és que «una llibertat econòmica només proclamada, però on les condicions reals impedeixen que molts puguin accedir-hi realment esdevé un discurs contradictori»⁸³. Paraules com llibertat, democràcia o fraternitat es buiden de sentit. Perquè el fet és que «mentre el nostre sistema econòmic i social produeixi una sola víctima i hi hagi una sola persona exclosa, no hi haurà una festa de fraternitat universal»⁸⁴. Una societat humana i fraterna és capaç de preocupar-se per garantir de manera eficient i estable que tots siguin acompanyats en el recorregut de les seves vides, no sols per assegurar les seves necessitats bàsiques, sinó perquè puguin donar el millor de si mateixos, encara que el seu rendiment no sigui el millor, encara que avancin lentament, encara que la seva eficiència sigui poc destacada.

111. La persona humana, amb els seus drets inalienables, està naturalment oberta als vincles. A la seva pròpia arrel hi ha la crida a transcendir-se a si mateixa en el trobament amb els altres. Per això «cal prestar atenció per no caure en alguns errors que poden néixer d'una mala comprensió dels drets humans i d'un paradoxal corresponent mal ús. Hi avui, en efecte, la tendència cap a una reivindicació sempre més àmplia dels drets individuals –estic temptat de dir individualistes–, que amaga una concepció de persona humana deslligada de tot context social i antropològic, gairebé com una "mònada" (*monàs*), sempre més insensible [...]. Si el dret de cadascú no està harmònicament ordenat al bé més gran, acaba per concebre sense limitacions i, conseqüentment, es transforma en font de conflictes i de violències»⁸⁵.

Promoure el bé moral

112. No podem deixar de dir que el desig i la recerca del bé dels altres i de tota la humanitat impliquen també procurar una maduració de les persones i de les societats en els diferents valors morals que portin a un desenvolupament humà integral. En el Nou Testament s'esmenta un fruit de l'Esperit Sant (cf. *Ga* 5,22), expressat amb la paraula grega *agathosyne*. Indica la inclinació a les coses bones, la recerca del que és bo. Més encara, és procurar l'excel·lent, el millor per als altres: la seva maduració, el seu creixement en una vida sana, el cultiu dels valors i no únicament el benestar material. Hi ha una expressió llatina semblant: *bene-volentia*, que significa l'actitud de voler el bé de l'altre. És un fort

desig del bé, una inclinació envers tot allò que sigui bo i excel·lent, que ens mou a omplir la vida dels altres de coses belles, sublimes, edificants.

113. En aquesta línia, torno a destacar amb dolor que «ja hem tingut molt temps de degradació moral, burlant-nos de l'ètica, de la bondat, de la fe, de l'honestetat, i ha arribat l'hora d'advertir que aquesta alegre superficialitat ens ha servit de poc. Aquesta destrucció de tot fonament de la vida social acaba enfrontant-nos els uns amb els altres per preservar els propis interessos»⁸⁶. Tornem a promoure el bé, per a nosaltres mateixos i per a tota la humanitat, i així caminarem junts cap a un creixement genuí i integral. Cada societat necessita assegurar que els valors es transmetin, perquè si això no succeeix es difon l'egoisme, la violència, la corrupció en les seves diverses formes, la indiferència i, en definitiva, una vida tancada a tota transcendència i clausurada en interessos individuals.

El valor de la solidaritat

114. Vull destacar la solidaritat, que «com a virtut moral i actitud social, fruit de la conversió personal, exigeix el compromís de tots aquells que tenen responsabilitats educatives i formatives. En primer lloc em dirigeixo a les famílies, cridades a una missió educativa primària i imprescindible. Elles constitueixen el primer lloc en el qual es viuen i es transmeten els valors de l'amor i de la fraternitat, de la convivència i de la compartició, de l'atenció i de la cura de l'altre. Són també l'àmbit privilegiat per a la transmissió de la fe des d'aquells primers simples gestos de devoció que les mares ensenyen als fills. Els educadors i els formadors que, a l'escola o en els diferents centres d'associació infantil i juvenil, tenen la àrdua tasca d'educar els infants i els joves, són cridats a prendre consciència que la seva responsabilitat té a veure amb les dimensions morals, espirituals i socials de la persona. Els valors de la llibertat, del respecte recíproc i de la solidaritat es transmeten des de la més tendra edat. [...] Els qui es dediquen al món de la cultura i dels mitjans de comunicació social tenen també una responsabilitat en el camp de l'educació i la formació, especialment en la societat contemporània, en la qual l'accés als instruments de formació i de comunicació està cada vegada més estès»⁸⁷.

115. En aquests moments en els quals tot sembla diluir-se i perdre consistència, ens fa bé apel·lar a la solidesa⁸⁸ que deriva de saber-nos responsables de la fragilitat dels altres buscant un destí comú. La solidaritat s'expressa concretament en el servei, que pot assumir formes molt diverses de fer-se càrrec dels altres. El servei és «en gran part, tenir cura de la fragilitat. Servir significa cuidar els qui són fràgils en les nostres famílies, en la nostra societat, en el nostre poble». En aquesta tasca cadascú és capaç de «deixar de banda les seves recerques, afanys, desitjos d'omnipotència davant la mirada concreta dels més fràgils. [...] El servei sempre mira la cara del germà, toca la seva carn, sent la seva proximitat i fins i tot en alguns casos la "pateix" i busca la promoció del germà. Per això el servei mai no és ideològic, ja que no serveix idees, sinó que serveix persones»⁸⁹.

116. Els últims en general «practiquen aquesta solidaritat tan especial que hi ha entre els qui pateixen, entre els pobres, i que la nostra civilització sembla haver oblidat, o almenys té moltes ganes d'oblidar. Solidaritat és una paraula que no cau bé sempre, jo diria que alguns cops l'hem transformat en una mala paraula, no es pot dir; però és una paraula que expressa molt més que alguns actes de generositat esporàdics. És pensar i actuar en termes de comunitat, de prioritat de vida de tots sobre l'apropiació dels béns per part d'alguns. També

és lluitar contra les causes estructurals de la pobresa, la desigualtat, la manca de treball, de terra i d'habitatge, la negació dels drets socials i laborals. És enfrontar els destructors efectes de l'Imperi del diner. [...] La solidaritat, entesa en el seu sentit més profund, és una manera de fer història, i és això el que fan els moviments populars»⁹⁰.

117. Quan parlem de tenir cura de la casa comuna que és el planeta, acudim a aquest mínim de consciència universal i de preocupació per la cura mútua que encara pot quedar en les persones. Perquè si algú té aigua de sobres, i no obstant això la cuida pensant en la humanitat, és perquè ha aconseguit una altura moral que li permet transcendir-se a si mateix i al seu grup de pertinença. Això és meravellosament humà! Aquesta mateixa actitud és la que es requereix per reconèixer els drets de tot ésser humà, encara que hagi nascut més enllà de les pròpies fronteres.

Reproposar la funció social de la propietat

118. El món existeix per a tothom, perquè tots els éssers humans naixem en aquesta terra amb la mateixa dignitat. Les diferències de color, religió, capacitats, lloc de naixement, lloc de residència i tantes altres no es poden anteposar o utilitzar per justificar els privilegis d'alguns sobre els drets de tots. Per tant, com a comunitat som comminats a garantir que cada persona visqui amb dignitat i tingui oportunitats adequades al seu desenvolupament integral.

119. En els primers segles de la fe cristiana, diversos savis van desenvolupar un sentit universal en la seva reflexió sobre el destí comú dels béns creats⁹¹. Això portava a pensar que si algú no en té prou per viure amb dignitat és degut al fet que un altre s'ho està quedant. Ho resumeix sant Joan Crisòstom en dir que «no compartir amb els pobres els propis béns és robar-los i privar-los de la vida. No són nostres els béns que tenim, sinó seus»⁹². O també aquestes paraules de sant Gregori el Gran: «Quan donem als pobres les coses indispensables no els donem les nostres coses, sinó que els tornem el que és seu»⁹³.

120. Torno a fer meves i a proposar a tots unes paraules de sant Joan Pau II, la contundència potser no ha estat advertida: «Déu ha donat la terra a tot el gènere humà perquè ella sustenti tots els seus habitants, sense excloure ningú ni privilegiar-ne cap»⁹⁴. En aquesta línia recordo que «la tradició cristiana no va reconèixer com absolut o intocable el dret a la propietat privada i va subratllar la funció social de qualsevol forma de propietat privada»⁹⁵. El principi de l'ús comú dels béns creats per tots és el «primer principi de tot l'ordenament eticosocial»,⁹⁶ és un dret natural, originari i prioritari⁹⁷. Tots els altres drets sobre els béns necessaris per a la realització integral de les persones, inclosos el de la propietat privada i qualsevol altre, «no han de destorbar, ans al contrari, facilitar-ne la realització», com afirmava sant Pau VI⁹⁸. El dret a la propietat privada només pot ser considerat com un dret natural secundari i derivat del principi de la destinació universal dels béns creats, i això té conseqüències molt concretes que han de reflectir-se en el funcionament de la societat. Però succeeix amb freqüència que els drets secundaris se sobreposen als prioritaris i originaris, deixant-los sense rellevància pràctica.

Drets sense fronteres

121. Llavors ningú no pot quedar exclòs, prescindint d'on hagi nascut, i menys a causa dels privilegis que altres posseeixen perquè han nascut en llocs amb més possibilitats. Els límits

i les fronteres dels Estats no poden impedir que això es compleixi. Així com és inacceptable que algú tingui menys drets pel fet de ser dona, és igualment inacceptable que el lloc de naixement o de residència ja de per si determini menys possibilitats de vida digna i de desenvolupament.

122. El desenvolupament no s'ha d'orientar a l'acumulació creixent d'uns pocs, sinó que ha d'assegurar «els drets humans, personals i socials, econòmics i polítics, inclosos els drets de les Nacions i dels pobles»⁹⁹. El dret d'alguns a la llibertat d'empresa o de mercat no pot estar per sobre dels drets dels pobles, ni de la dignitat dels pobres, ni tampoc del respecte a l'entorn, ja que «qui en posseeix una part és només per a administrar-la en bé de tots»¹⁰⁰.

123. És veritat que l'activitat dels empresaris «és una noble vocació orientada a produir riquesa i a millorar el món per a tots»¹⁰¹. Déu ens promou, espera que desenvolupem les capacitats que ens va donar i ha omplert l'univers de potencialitats. En els seus designis cada home és cridat a promoure el seu propi progrés,¹⁰² i això inclou fomentar les capacitats econòmiques i tecnològiques per fer créixer els béns i augmentar la riquesa. Però en tot cas aquestes capacitats dels empresaris, que són un do de Déu, haurien d'orientar-se clarament al desenvolupament de les altres persones i a la superació de la misèria, especialment a través de la creació de fonts de treball diversificades. Sempre, al costat del dret de propietat privada, hi ha el més important i anterior principi de la subordinació de tota propietat privada a la destinació universal dels béns de la terra i, per tant, el dret de tots al seu ús¹⁰³.

Drets dels pobles

124. La convicció del destí comú dels béns de la terra avui requereix que s'apliqui també als països, als seus territoris i a les seves possibilitats. Si ho mirem no solament des de la legitimitat de la propietat privada i dels drets dels ciutadans d'una determinada nació, sinó també des del primer principi de la destinació comuna dels béns, llavors podem dir que cada país és així mateix de l'estranger, en tant que els béns d'un territori no han de ser negats a una persona necessitada que provingui d'un altre lloc. Perquè, com han ensenyat els Bisbes dels Estats Units, hi ha drets fonamentals que «precedeixen qualsevol societat perquè brollen de la dignitat atorgada a cada persona en tant que creada per Déu»¹⁰⁴.

125. Això pressuposa a més una altra manera d'entendre les relacions i l'intercanvi entre països. Si tota persona té una dignitat inalienable, si tot ésser humà és el meu germà o la meva germana, i si en realitat el món és de tots, no importa si algú ha nascut aquí o si viu fora dels límits del propi país. També la meva nació és corresponsable del seu desenvolupament, encara que pugui complir aquesta responsabilitat de diverses maneres: acollint-lo generosament quan ho necessiti imperiosament, promovent-lo en la seva mateixa terra, no usufructuant ni buidant de recursos naturals països sencers propiciant sistemes corruptes que impedeixen el desenvolupament digne dels pobles. Això que val per a les nacions s'aplica a les diferents regions de cada país, entre les quals hi sol haver greus iniquitats. Però la incapacitat de reconèixer la igual dignitat humana a vegades fa que les regions més desenvolupades de certs Països aspirin a alliberar-se del “llast” de les regions més pobres per augmentar encara més el seu nivell de consum.

126. Parlem d'una nova xarxa en les relacions internacionals, perquè no hi ha manera de resoldre els greus problemes del món pensant només en formes d'ajuda mútua entre individus o petits grups. Recordem que «la iniquitat no afecta només individus, sinó països

sencers, i obliga a pensar en una ètica de les relacions internacionals»¹⁰⁵. I la justícia exigeix reconèixer i respectar no sols els drets individuals, sinó també els drets socials i els drets dels pobles¹⁰⁶. El que estem dient implica assegurar «el dret fonamental dels pobles a la subsistència i al progrés»¹⁰⁷ que a vegades es veu fortament dificultat per la pressió que deriva del deute extern. El pagament del deute en moltes ocasions no sols no afavoreix el desenvolupament, sinó que el limita i el condiciona fortament. Si bé es manté el principi que tot deute legítimament adquirida ha de ser saldat, la manera de complir aquest deure que molts països pobres tenen amb els països rics no ha d'arribar a comprometre la seva subsistència i el seu creixement.

127. Sense dubte, es tracta d'una altra lògica. Si no s'intenta entrar en aquesta lògica, les meves paraules sonaran a fantasia. Però si s'accepta el gran principi dels drets que brollen del sol fet de posseir la inalienable dignitat humana, és possible acceptar el desafiament de somiar i pensar en una altra humanitat. És possible anhelar un planeta que asseguri terra, sostre i feina per a tothom. Aquest és el veritable camí de la pau, i no l'estratègia sense sentit i curta de mires de sembrar por i desconfiança davant amenaces externes. Perquè la pau real i duradora només és possible «des d'una ètica global de solidaritat i cooperació al servei d'un futur plasmat per la interdependència i la corresponsabilitat entre tota la família humana»¹⁰⁸.

Capítol quart

UN COR OBERT AL MÓN SENCER

128. L'afirmació que tots els éssers humans som germans i germanes, si no és només una abstracció, sinó que pren carn i es torna concreta, ens planteja una sèrie de reptes que ens descol·loquen, ens obliguen a assumir noves perspectives i a desenvolupar noves reaccions.

El límit de les fronteres

129. Quan el proïsmes és una persona migrant s'hi afegeixen desafiaments complexos¹⁰⁹. És veritat que l'ideal seria evitar les migracions innecessàries i per això el camí és crear en els països d'origen la possibilitat efectiva de viure i de créixer amb dignitat, de manera que es puguin trobar allà mateix les condicions per al propi desenvolupament integral. Però mentre no hi hagi seriosos avenços en aquesta línia, ens correspon respectar el dret de tot ésser humà de trobar un lloc on pugui no solament satisfer les seves necessitats bàsiques i les de la seva família, sinó també realitzar-se integralment com a persona. Els nostres esforços davant les persones migrants que arriben es poden resumir en quatre verbs: acollir, protegir, promoure i integrar. Perquè «no es tracta de deixar caure des de dalt programes d'assistència social sinó de recórrer junts un camí a través d'aquestes quatre accions, per construir ciutats i països que, tot conservant les respectives identitats culturals i religioses, estiguin oberts a les diferències i sàpiguen valorar en el signe de la fraternitat humana»¹¹⁰.

130. Això implica algunes respostes indispensables, sobretot davant dels qui fugen de greus crisis humanitàries. Per exemple: incrementar i simplificar la concessió de visats, adoptar programes de patrocini privat i comunitari, obrir corredors humanitaris per als refugiats més vulnerables, oferir un allotjament adequat i decorós, garantir la seguretat personal i l'accés als serveis bàsics, assegurar una adequada assistència consular, el dret a tenir sempre

amb si els documents personals d'identitat, un accés equitatiu a la justícia, la possibilitat d'obrir comptes bancaris i la garantia del que és bàsic per a la subsistència vital, donar-los llibertat de moviment i la possibilitat de treballar, protegir els menors d'edat i assegurar-los l'accés regular a l'educació, preveure programes de custòdia temporal o d'acollida¹¹¹.

131. Per als qui ja fa temps que han arribat i participen del teixit social, és important aplicar el concepte de "ciutadania", que «es basa en la igualtat de drets i de deures sota la protecció dels quals tots gaudeixen de la justícia. Per aquesta raó, cal comprometre'ns per establir en la nostra societat el concepte de *plena ciutadania* i renunciar a l'ús discriminatori de la paraula *minories*, que comporta les llavors de sentir-se aïllat i inferior; prepara el terreny per a l'hostilitat i la discòrdia i treu els èxits i els drets religiosos i civils d'alguns ciutadans en discriminar-los»¹¹².

132. Més enllà de les diverses accions indispensables, els Estats no poden desenvolupar pel seu compte solucions adequades «ja que les conseqüències de les opcions de cadascun repercuteixen inevitablement sobre tota la Comunitat internacional». Per tant «les respostes només vindran com a fruit d'un treball comú»,¹¹³ gestant una legislació (*governance*) global per a les migracions. De totes maneres cal «establir plans a mitjà i a llarg termini que no es quedin en la simple resposta a una emergència. Han de servir, d'una banda, per ajudar realment la integració dels emigrants als països d'acollida i, al mateix temps, afavorir el desenvolupament dels països de provenença, amb polítiques solidàries, que no sotmetin les ajudes a estratègies i pràctiques ideològiques alienes o contràries a les cultures dels pobles als quals van dirigides»¹¹⁴.

Els dons recíprocs

133. L'arribada de persones diferents, que procedeixen d'un context vital i cultural diferent, esdevé un do, perquè «les històries dels migrants també són històries de trobament entre persones i entre cultures: per a les comunitats i les societats a les quals arriben són una oportunitat d'enriquiment i de desenvolupament humà integral de tots»¹¹⁵. Per això «demano especialment als joves que no caiguin en les xarxes dels qui volen enfrontar-los a altres joves que arriben als seus països, fent-los veure com a éssers perillosos i com si no tinguessin la mateixa inalienable dignitat de tot ésser humà»¹¹⁶.

134. D'altra banda, quan s'acull de cor la persona diferent, se li permet continuar essent ella mateixa, alhora que se li dona la possibilitat d'un nou desenvolupament. Les cultures diverses, que han gestat la seva riquesa al llarg de segles, han de ser preservades per no empobrir aquest món. Això sense deixar d'estimular-les perquè pugui brotar alguna cosa nova de si mateixes en el trobament amb altres realitats. No es pot ignorar el risc d'acabar víctimes d'una esclerosi cultural. Per això «tenim necessitat de comunicar-nos, de descobrir les riqueses de cada un, de valorar el que ens uneix i veure les diferències com a oportunitats de creixement en el respecte de tots. Es necessita un diàleg pacient i confiat, perquè les persones, les famílies i les comunitats puguin transmetre els valors de la pròpia cultura i acollir el bé provinent de les experiències dels altres»¹¹⁷.

135. Reprenc exemples que vaig esmentar temps enrere: la cultura dels llatins és «un ferment de valors i possibilitats que pot fer molt bé als Estats Units [...]. Una forta immigració sempre acaba marcant i transformant la cultura d'un lloc. [...] A l'Argentina, la forta immigració italiana ha marcat la cultura de la societat, i en l'estil cultural de Buenos

Aires es nota molt la presència de prop de 200.000 jueus. Els immigrants, si se'ls ajuda a integrar-se, són una benedicció, una riquesa i un nou do que convida una societat a créixer»¹¹⁸.

136. Ampliant la mirada, amb el Gran Imam Ahmad Al-Tayyeb recordem que «la relació entre Occident i Orient és una necessitat mútua indiscutible, que no pot ser substituïda ni descurada, de manera que tots dos puguin enriquir-se mútuament a través de l'intercanvi i el diàleg de les cultures. L'Occident podria trobar en la civilització de l'Orient els remeis per a algunes de les seves malalties espirituals i religioses causades per la dominació del materialisme. I l'Orient podria trobar en la civilització de l'Occident molts elements que poden ajudar-lo a salvar-se de la debilitat, la divisió, el conflicte i el declivi científic, tècnic i cultural. És important prestar atenció a les diferències religioses, culturals i històriques que són un component essencial en la formació de la personalitat, la cultura i la civilització oriental; i és important consolidar els drets humans generals i comuns, per ajudar a garantir una vida digna per a tots els homes a Orient i a Occident, evitant l'ús de polítiques de doble mesura»¹¹⁹.

El fecund intercanvi

137. L'ajuda mútua entre països en realitat acaba beneficiant tothom. Un país que progressa des del seu original substrat cultural és un tresor per a tota la humanitat. Necessitem desenvolupar aquesta consciència que avui o ens salvem tots o no se salva ningú. La pobresa, la decadència, els sofriments d'un lloc de la terra són un silenciós brou de cultiu de problemes que finalment afectaran tot el planeta. Si ens preocupa la desaparició d'algunes espècies, hauria obsessionar que en qualsevol lloc hi hagi persones i pobles que no desenvolupin el seu potencial i la seva bellesa pròpia a causa de la pobresa o d'altres límits estructurals. Perquè això acaba empobrint-nos a tots.

138. Si això ha estat sempre cert, avui ho és més que mai a causa de la realitat d'un món tan connectat per la globalització. Necessitem que un ordenament mundial jurídic, polític i econòmic «incrementi i orienti la col·laboració internacional cap al desenvolupament solidari de tots els pobles»¹²⁰. Això finalment beneficiarà tot el planeta, perquè «l'ajuda al desenvolupament dels països pobres» implica «creació de riquesa per a tots»¹²¹. Des del punt de vista del desenvolupament integral, això suposa que es concedeixi «també una veu eficaç en les decisions comunes a les nacions més pobres»¹²² i que es procuri «incentivar l'accés al mercat internacional dels països marcats per la pobresa i el subdesenvolupament»¹²³.

Gratuïtat que acull

139. Tanmateix no voldria limitar aquest plantejament a alguna forma d'utilitarisme. Hi ha la gratuïtat. És la capacitat de fer algunes coses pel sol fet que són bones en si mateixes, sense esperar cap resultat reeixit, sense esperar-ne immediatament res a canvi. Això permet acollir l'estranger, tot i que de moment no porti un benefici tangible. Però hi ha països que pretenen rebre només els científics o els inversors.

140. Qui no viu la gratuïtat fraterna, converteix la seva existència en un comerç ansiós, està sempre mesurant el que dóna i el que rep a canvi. Però Déu dóna gratuïtament, fins al punt que ajuda fins i tot els qui no són fidels, i «fa sortir el sol sobre bons i dolents» (*Mt 5,45*).

Per alguna cosa Jesús recomana: «Quan tu facis almoïna, mira que la mà esquerra no sàpiga què fa la dreta, perquè el teu gest quedi secret» (Mt 6,3-4). Hem rebut la vida gratis, no hem pagat per ella. Llavors tots podem donar sense esperar res, fer el bé sense exigir-li tant a aquesta persona que un ajuda. És el que Jesús deïa als seus deixebles: «El que heu rebut de franc, doneu-ho també de franc» (Mt 10,8).

141. La veritable qualitat dels diferents països del món es mesura per aquesta capacitat de pensar no sols com a país, sinó també com a família humana, i això es prova especialment en les èpoques crítiques. Els nacionalismes tancats s'expressen en definitiva aquesta incapacitat de gratuïtat, l'error de creure que poden desenvolupar-se al marge de la ruïna dels altres i que tancant la resta estaran més protegits. L'immigrant és vist com un usurpador que no ofereix res. Així, s'arriba a pensar ingènument que els pobres són perillous o inútils i que els poderosos són generosos benefactors. Només una cultura social i política que incorpori l'acollida gratuïta pot tenir futur.

Local i universal

142. Cal recordar que «entre la globalització i la localització també es produeix una tensió. Cal prestar atenció a la realitat global per no caure en una mesquinesa quotidiana. Al mateix temps, no convé perdre de vista la realitat local, que ens fa caminar amb els peus sobre la terra. Les dues coses unides impedeixen caure en algun d'aquests dos extrems: un, que els ciutadans visquin en un universalisme abstracte i globalitzant, [...] un altre, que es converteixin en un museu folklòric d'ermitans localistes, condemnats a repetir sempre el mateix, incapaç de deixar-se interpel·lar pel diferent i de valorar la bellesa que Déu vessa fora dels seus límits»¹²⁴. Cal mirar el conjunt, que ens rescata de la mesquinesa casolana. Quan la casa ja no és llar, sinó que és tancada, calabós, el conjunt ens va rescatant perquè és com la causa final que ens atreu cap a la plenitud. Simultàniament, cal assumir amb cordialitat allò local, perquè té quelcom que el conjunt no posseeix: ser llevat, enriquir, posar en marxa mecanismes de subsidiarietat. Per tant, la fraternitat universal i l'amistat social dins de cada societat són dos pols inseparables i coesencials. Separar-los porta a una deformació i a una polarització nociva.

El gust local

143. La solució no és una obertura que renuncia al propi tresor. Així com no hi ha diàleg amb l'altre sense identitat personal, de la mateixa manera no hi ha obertura entre pobles sinó des de l'amor a la terra, al poble, als propis trets culturals. No em trobo amb l'altre si no tinc un substrat on sóc ferm i arrelat, perquè des d'allà puc acollir el do de l'altre i oferir-li alguna cosa veritable. Només és possible acollir el diferent i percebre la seva aportació original si estic afermat al meu poble amb la seva cultura. Cada un estima i cuida amb especial responsabilitat la seva terra i es preocupa pel seu país, així com cada un ha d'estimar i cuidar la seva casa perquè no s'ensorri, perquè no ho faran els veïns. També el bé de l'univers requereix que cadascun protegeixi i estimi la seva pròpia terra. En cas contrari, les conseqüències del desastre d'un país acabaran afectant tot el planeta. Això es fonamenta en el sentit positiu que té el dret de propietat: tinc cura i cultivo cosa que posseeixo, de manera que pugui ser una aportació al bé de tots.

144. A més, aquest és un pressupòsit dels intercanvis sans i enriquidors. El rerefons de l'experiència de la vida en un lloc i en una cultura determinada és el que capacita algú per

percebre aspectes de la realitat que els que no tenen aquesta experiència no són capaços de percebre tan fàcilment. L'universal no ha de ser l'imperi homogeni, uniforme i estandarditzat d'una única forma cultural dominant, que finalment perdrà els colors del poliedre i acabarà en el tedi. És la temptació que s'expressa en l'antic relat de la torre de Babel: la construcció d'una torre que arribés fins al cel no expressava la unitat entre diferents pobles capaços de comunicar-se des de la seva diversitat. Per contra, va ser una temptativa enganyosa, que sorgia de l'orgull i de l'ambició humana, de crear una unitat diversa de la volguda per Déu en el seu projecte providencial per a les nacions (cf. *Gn* 11,1-9).

145. Hi ha una falsa obertura a l'universal, que procedeix de la superficialitat buida de qui no és capaç de penetrar fins al fons en la seva pàtria, o de qui suporta un ressentiment no resolt cap al seu poble. En tot cas, «sempre cal ampliar la mirada per reconèixer un bé major que ens beneficiarà a tots. Però cal fer-ho sense evadir-se, sense desarmaments. Cal enfonsar les arrels a la terra fèrtil i en la història del propi lloc, que és un do de Déu. Es treballa en allò que és petit, que és pròxim, però amb una perspectiva més àmplia. [...] No és ni l'esfera global que anul·la ni la parcialitat aïllada que esterilitza»¹²⁵, és el poliedre, on al mateix temps que cada un és respectat en el seu valor, «el tot és més que la banda, i també n'és més que la simple suma»¹²⁶.

L'horitzó universal

146. Hi ha narcisismes localistes que no són un sa amor al propi poble i a la seva cultura. Amaguen un esperit tancat que, per certa inseguretats i temor a l'altre, prefereix crear muralles defensives per preservar-se a si mateix. Però no és possible ser sanament local sense una sincera i amable obertura a l'universal, sense deixar-se interpel·lar pel que passa en altres llocs, sense deixar-se enriquir per altres cultures o sense solidaritzar-se amb els drames dels altres pobles. Aquest localisme es clausura obsessivament en unes poques idees, costums i seguretats, incapaç d'admiració davant de la multitud de possibilitats i de bellesa que ofereix el món sencer, i sense una solidaritat autèntica i generosa. Així, la vida local ja no és autènticament receptiva, ja no es deixa completar per l'altre; per tant, es limita en les seves possibilitats de desenvolupament, es torna estàtica i emmalalteix. Perquè en realitat tota cultura sana és oberta i acollidora per naturalesa, de tal manera que «una cultura sense valors universals no és una veritable cultura»¹²⁷.

147. Reconeguem que una persona, mentre menys amplitud tingui en la seva ment i en el seu cor, menys podrà interpretar la realitat propera on està immersa. Sense la relació i el contrast amb qui és diferent, és difícil percebre clarament i completament a si mateix i a la pròpia terra, ja que les altres cultures no són enemics dels que cal preservar, sinó que són reflexos diferents de la riquesa inesgotable de la vida humana. Mirant-se a si mateix amb el punt de referència de l'altre, de la diversitat, cadascú pot reconèixer millor les peculiaritats de la seva persona i de la seva cultura: les seves riqueses, les seves possibilitats i els seus límits. L'experiència que es realitza en un lloc ha de ser desenvolupada "en contrast" i "en sintonia" amb les experiències d'altres que viuen en contextos culturals diferents¹²⁸.

148. En realitat, una sana obertura mai no atempta contra la identitat. Perquè en l'enriquir-se amb elements d'altres llocs, una cultura viva no fa una còpia o una simple repetició, sinó que integra les novetats "a la seva manera". Això provoca el naixement d'una nova síntesi

que finalment beneficia a tothom, ja que la cultura on s'originen aquestes aportacions acaba essent retroalimentada. Per això vaig exhortar als pobles originaris a cuidar les seves pròpies arrels i les seves cultures ancestrals, però vaig voler aclarir que no era «la meua intenció proposar un indigenisme completament tancat, ahistòric, estàtic, que es negui a tota forma de mestissatge», ja que «la pròpia identitat cultural arrela i s'enriqueix en el diàleg amb els diferents i l'autèntica preservació no és un aïllament empobridor»¹²⁹. El món creix i s'omple de nova bellesa gràcies a successives síntesis que es produeixen entre cultures obertes, fora de tota imposició cultural.

149. Per estimular una sana relació entre l'amor a la pàtria i la inserció cordial en la humanitat sencera, és bo recordar que la societat mundial no és el resultat de la suma dels diferents països, sinó que és la mateixa comunitat que hi ha entre ells, és la inclusió mútua que és anterior a l'aparició de tot grup particular. En aquest entrellaçament de la comunitat universal s'integra cada grup humà i allí troba la seva bellesa. Llavors, cada persona que neix en un context determinat se sap que pertany a una família més gran sense la qual no és possible comprendre's en plenitud.

150. Aquest enfocament, en definitiva, reclama l'acceptació joiosa que cap poble, cultura o persona no pot obtenir-ho tot de si mateixa. Els altres són constitutivament necessaris per a la construcció d'una vida plena. La consciència del límit o de la parcialitat, lluny de ser una amenaça, es torna la clau des de la qual somiar i elaborar un projecte comú. Perquè «l'home és l'ésser fronterer que no té cap frontera»¹³⁰.

Des de la pròpia regió

151. Gràcies a l'intercanvi regional, des del qual els països més febles s'obren a tot el món, és possible que la universalitat no dilueixi les particularitats. Una adequada i autèntica obertura al món suposa la capacitat d'obrir-se al veí, en una família de nacions. La integració cultural, econòmica i política amb els pobles propers hauria d'estar acompanyada per un procés educatiu que promogui el valor de l'amor al veí, primer exercici indispensable per aconseguir una sana integració universal.

152. En alguns barris populars, encara es viu l'esperit del "veïnat", on cada un sent espontàniament el deure d'acompanyar i ajudar al veí. En aquests llocs que conserven aquests valors comunitaris, es viuen les relacions de proximitat amb notes de gratuïtat, solidaritat i reciprocitat, a partir del sentit d'un "nosaltres" de barri¹³¹. Seria desitjable que això es pogués viure també entre països propers, que siguin capaços de construir un veïnatge cordial entre els seus pobles. Però les visions individualistes es tradueixen en les relacions entre països. El risc de viure cuidant-nos els uns dels altres, veient els altres com a competidors o enemics perillosos, es trasllada a la relació amb els pobles de la regió. Potser hem estat educats en aquesta por i en aquesta desconfiança.

153. Hi ha països poderosos i grans empreses que treuen rèdit d'aquest aïllament i prefereixen negociar amb cada país per separat. Per contra, per als països petits o pobres s'obre la possibilitat d'arribar a acords regionals amb els seus veïns que els permetin negociar en bloc i evitar convertir-se en segments marginals i dependents dels grans poders. Avui cap Estat nacional aïllat no està en condicions d'assegurar el bé comú de la seva pròpia població.

Capítol cinquè

LA MILLOR POLÍTICA

154. Per fer possible el desenvolupament d'una comunitat mundial, capaç de realitzar la fraternitat a partir de pobles i nacions que visquin l'amistat social, cal la millor política posada al servei de l'autèntic bé comú. En canvi, malauradament, la política avui sovint sol assumir formes que dificulten la marxa cap a un món diferent.

Populismes i liberalismes

155. El menyspreu dels febles pot amagar-se en formes populistes, que els utilitzen demagògicament per als seus fins, o en formes liberals al servei dels interessos econòmics dels poderosos. En tots dos casos s'adverteix la dificultat per pensar un món obert que tingui lloc per a tots, que incorpori els més febles i que respecti les diverses cultures.

Popular o populista

156. En els últims anys l'expressió "populisme" o "populista" ha envaït els mitjans de comunicació i el llenguatge en general. Així perd el valor que podria contenir i es converteix en una de les polaritats de la societat dividida. Això ha arribat al punt de pretendre classificar totes les persones, agrupacions, societats i governs a partir d'una divisió binària: "populista" o "no populista". Ja no és possible que algú opini sobre qualsevol tema sense que intentin classificar-lo en un d'aquests dos pols, de vegades per desacreditar-lo injustament o per enaltir-lo en excés.

157. La pretensió d'instal·lar el populisme com a clau de lectura de la realitat social, té una altra debilitat: que ignora la legitimitat de la noció de poble. L'intent per fer desaparèixer del llenguatge aquesta categoria podria portar a eliminar la mateixa paraula "democràcia" – és a dir: el "govern del poble"–. Tanmateix, si no es vol afirmar que la societat és més que la simple suma dels individus, es necessita la paraula "poble". La realitat és que hi ha fenòmens socials que articulen les majories, que hi ha megatendències i recerques comunitàries. També que es pot pensar en objectius comuns, més enllà de les diferències, per conformar un projecte comú. Finalment, que és molt difícil projectar alguna cosa gran a llarg termini si no s'aconsegueix que això esdevingui un somni col·lectiu. Tot això es troba expressat en el substantiu "poble" i en l'adjectiu "popular". Si no s'inclouen –juntament amb una sòlida crítica a la demagògia– s'estaria renunciant a un aspecte fonamental de la realitat social.

158. Perquè hi ha un malentès: «Poble no és una categoria lògica, ni una categoria mística, si l'entendem en el sentit que tot el que fa el poble és bo, o en el sentit que el poble sigui una categoria angelical. Però no! És una categoria mítica. [...] Quan expliques el que és un poble utilitzes categories lògiques perquè has de explicar-ho: calen, certament. Però així no expliques el sentit de pertinença a un poble. La paraula poble té alguna cosa més que no es pot explicar de manera lògica. Ser part d'un poble és formar part d'una identitat comuna, feta de llaços socials i culturals. I això no és una cosa automàtica, sinó tot al contrari: és un procés lent, difícil... vers un projecte comú»¹³².

159. Hi ha líders populars capaços d'interpretar el sentir d'un poble, la seva dinàmica cultural i les grans tendències d'una societat. El servei que presten, aglutinant i conduint,

pot ser la base per a un projecte durador de transformació i creixement, que implica també la capacitat de cedir el lloc a d'altres en la recerca del bé comú. Però deriva en insà populisme quan es converteix en l'habilitat d'algú per captivar amb vista a instrumentalitzar políticament la cultura del poble, amb qualsevol signe ideològic, al servei del seu projecte personal i de la seva perpetuació en el poder. Altres vegades busca sumar popularitat exacerbant les inclinacions més baixes i egoistes d'alguns sectors de la població. Això s'agreuja quan es converteix, amb formes grolleres o subtils, en un submissió de les institucions i de la legalitat.

160. Els grups populistes tancats desfiguren la paraula "poble", ja que en realitat no parlen d'un veritable poble. En efecte, la categoria de "poble" és oberta. Un poble viu, dinàmic i amb futur és el que està obert permanentment a noves síntesis incorporant allò que és diferent. No ho fa negant-se a si mateix, però sí amb la disposició a ser mobilitzat, qüestionat, ampliat, enriquit per altres, i d'aquesta manera pot evolucionar.

161. Una altra expressió de la degradació d'un lideratge popular és l'immediatisme. Es respon a exigències populars amb vista a garantir vots o aprovació, però sense avançar en una tasca àrdua i constant que generi a les persones els recursos per al seu propi desenvolupament, perquè puguin sostenir la seva vida amb el seu esforç i la seva creativitat. En aquesta línia vaig dir clarament que «estic lluny de proposar un populisme irresponsable»¹³³. D'una banda, la superació de la desigualtat suposa el desenvolupament econòmic, aprofitant les possibilitats de cada regió i assegurant així una equitat sostenible¹³⁴. D'altra banda, «els plans assistencials, que atenen certes urgències, només haurien de pensar-se com respostes passatgeres»¹³⁵.

162. El gran tema és el treball. La cosa veritablement popular –perquè promou el bé del poble– és assegurar a tothom la possibilitat de fer brollar les llavors que Déu ha posat en cadascú, les seves capacitats, la seva iniciativa, les seves forces. Aquesta és la millor ajuda per a un pobre, el millor camí cap a una existència digna. Per això insisteixo que «ajudar els pobres amb diners ha de ser sempre una solució provisòria per resoldre urgències. El gran objectiu hauria de ser sempre permetre'ls una vida digna a través de la feina»¹³⁶. Per més que canviïn els mecanismes de producció, la política no pot renunciar a l'objectiu d'aconseguir que l'organització d'una societat asseguri a cada persona alguna manera d'aportar les seves capacitats i el seu esforç. Perquè «no hi ha pitjor pobresa que la que priva de la feina i de la dignitat de la feina»¹³⁷. En una societat realment desenvolupada el treball és una dimensió irrenunciable de la vida social, ja que no únicament és una manera de guanyar-se el pa, sinó també una via per al creixement personal, per establir relacions sanes, per expressar-se a si mateix, per compartir dons, per sentir-se corresponsable en el perfeccionament del món, i en definitiva per viure com a poble.

Valors i límits de les visions liberals

163. La categoria de poble, que incorpora una valoració positiva dels llaços comunitaris i culturals, sol ser rebutjada per les visions liberals individualistes, on la societat és considerada una simple suma d'interessos que coexisteixen. Parlen de respecte a les llibertats, però sense l'arrel d'una narrativa comuna. En certs contextos, és freqüent acusar de populistes tots els qui defensin els drets dels més febles de la societat. Per a aquestes visions, la categoria de poble és una mitificació d'alguna cosa que en realitat no existeix.

Tot amb tot, aquí es crea una polarització innecessària, ja que ni la idea de poble ni la de proïsme són categories purament mítiques o romàntiques que exclouin o menyspreïn l'organització social, la ciència i les institucions de la societat civil¹³⁸.

164. La caritat reuneix les dues dimensions –la mítica i la institucional– ja que implica un camí eficaç de transformació de la història que exigeix d'incorporar-ho principalment tot: les institucions, el dret, la tècnica, l'experiència, les aportacions professionals, l'anàlisi científica, els procediments administratius. Perquè «no hi ha de fet vida privada si no és protegida per un ordre públic, una llar càlida no té intimitat si no és sota la tutela de la legalitat, d'un estat de tranquil·litat fundat en la llei i en la força i amb la condició d'un mínim de benestar assegurat per la divisió del treball, els intercanvis comercials, la justícia social i la ciutadania política»¹³⁹.

165. La veritable caritat és capaç d'incorporar tot això en el seu lliurament, i si s'ha d'expressar en el trobament de persona a persona, també és capaç d'arribar a una germana o un germà llunyà i fins i tot ignorat, a través dels diversos recursos que les institucions d'una societat organitzada, lliure i creativa són capaços de generar. Si anem al cas, també el bon samarità va necessitar l'existència d'un hostel que li permetés resoldre el que ell només en aquell moment no estava en condicions d'assegurar. L'amor al proïsme és realista i no desaprofita res que sigui necessari per a una transformació de la història que beneficïi els últims. Si no, de vegades es tenen ideologies d'esquerra o pensaments socials, juntament amb hàbits individualistes i procediments ineficaços que només arriben a uns pocs. Mentrestant, la multitud dels abandonats queda a mercè de la possible bona voluntat d'alguns. Això fa veure que és necessari fomentar no únicament una mística de la fraternitat sinó al mateix temps una organització mundial més eficient per ajudar a resoldre els problemes apressants dels abandonats que pateixen i moren en els països pobres. Això al seu torn implica que no hi ha una sola sortida possible, una única metodologia acceptable, una recepta econòmica que pugui ser aplicada igualment per tots, i pressuposa que també la ciència més rigorosa pugui proposar camins diferents.

166. Tot això podria tenir poca consistència, si perdem la capacitat d'advertir la necessitat d'un canvi en els cors humans, en els hàbits i en els estils de vida. És el que passa quan la propaganda política, els mitjans i els constructors d'opinió pública persisteixen a fomentar una cultura individualista i ingènua davant els interessos econòmics desenfrenats i l'organització de les societats al servei dels qui ja tenen massa poder. Per això, la meua crítica al paradigma tecnocràtic no vol dir que només intentant controlar els seus excessos podem estar assegurats, perquè el perill més gran no rau en les coses, en les realitats materials, en les organitzacions, sinó en la manera com les persones les utilitzen. L'assumpte és la fragilitat humana, la tendència constant a l'egoisme humà que forma part d'allò que la tradició cristiana anomena "concupiscència": la inclinació de l'ésser humà a tancar-se en la immanència del seu propi jo, del seu grup, dels seus interessos mesquins. Aquesta concupiscència no és un defecte d'aquesta època. Ha existit des que l'home és home i simplement es transforma, adquireix diverses modalitats en cada segle, i finalment utilitza els instruments que el moment històric posa a la seva disposició. Però és possible dominar-la amb l'ajuda de Déu. i finalment emprant els instruments que el moment històric posa a la seva disposició. Però és possible dominar-la amb l'ajuda de Déu. i finalment utilitzar els instruments que el moment històric posa a la seva disposició. Però és possible dominar-la amb l'ajuda de Déu.

167. La tasca educativa, el desenvolupament d'hàbits solidaris, la capacitat de pensar la vida humana més integralment, la fondària espiritual, calen per donar qualitat a les relacions humanes, de tal manera que sigui la mateixa societat la que reaccioni davant les seves iniquitats, les seves desviacions, els abusos dels poders econòmics, tecnològics, polítics o mediàtics. Hi ha visions liberals que ignoren aquest factor de la fragilitat humana, i imaginem un món que respon a un determinat ordre que per ell mateix podria assegurar el futur i la solució de tots els problemes.

168. El mercat sol no ho resol tot, encara que una altra vegada ens vulguin fer creure aquest dogma de fe neoliberal. Es tracta d'un pensament pobre, repetitiu, que proposa sempre les mateixes receptes davant de qualsevol repte que es presenti. El neoliberalisme es reproduïx a si mateix sense més, acudint al màgic "vessament" o "degoteig" –sense nomenar-lo– com a únic camí per resoldre els problemes socials. No s'adverteix que el suposat vessament no resol la iniquitat, que és font de noves formes de violència que amenacen el teixit social. D'una banda, és imperiosa una política econòmica activa orientada a «promoure una economia que afavoreixi la diversitat productiva i la creativitat empresarial»¹⁴⁰, perquè sigui possible augmentar els llocs de treball en lloc de reduir-los. L'especulació financera amb el guany fàcil com a fi fonamental continua causant estralls. D'altra banda, «sense formes internes de solidaritat i de confiança recíproca, el mercat no pot complir plenament la seva pròpia funció econòmica. Avui, precisament aquesta confiança ha fallat»¹⁴¹. La fi de la història no ha estat aquesta, i les receptes dogmàtiques de la teoria econòmica imperant han mostrat que no són infal·libles. La fragilitat dels sistemes mundials enfront de les pandèmies ha evidenciat que no tot es resol amb la llibertat de mercat i que, a més de rehabilitar una sana política que no estigui sotmesa al dictat de les finances, «hem de tornar a portar la dignitat humana al centre i que sobre aquest pilar es construeixin les estructures socials alternatives que necessitem»¹⁴².

169. En certes visions economicistes tancades i monocromàtiques, sembla que no hi troben lloc, per exemple, els moviments populars que aglutinen desocupats, treballadors precaris i informals i a tants altres que no entren fàcilment en les vies ja establertes. En realitat, aquests gesten diverses formes d'economia popular i de producció comunitària. Cal pensar en la participació social, política i econòmica de tal manera «que inclogui els moviments populars i animi les estructures de govern locals, nacionals i internacionals amb aquell torrent d'energia moral que sorgeix de la incorporació dels exclosos en la construcció del destí comú» i al seu torn és bo promoure que «aquests moviments, aquestes experiències de solidaritat que creixen des de baix, des del subsol de la planeta, conflueixin, estiguin més coordinades, es trobin»¹⁴³. Però sense traïr el seu estil característic, perquè ells «són sembradors de canvi, promotors d'un procés en el qual conflueixen milions d'accions grans i petites encadenades creativament, com en una poesia»¹⁴⁴. En aquest sentit són "poetes socials", que treballen, proposen, promouen i alliberen a la seva manera. Amb ells serà possible un desenvolupament humà integral, que implica superar «aquesta idea de les polítiques socials concebudes com una política *envers* als pobres però mai *amb* els pobres, mai *de* pobres i molt menys s'insereix en un projecte que reunifiqui els pobles»¹⁴⁵. Encara que molestin, encara que alguns "pensadors" no sàpiguen com classificar-los, cal tenir la valentia de reconèixer que sense ells «la democràcia s'atrofia, esdevé en un nominalisme, una formalitat, perd representativitat, es va descarnant perquè deixa fora el poble en la seva lluita quotidiana per la dignitat, en la construcció del seu destí»¹⁴⁶.

El poder internacional

170. Em permeto repetir que «la crisi financera de 2007-2008 era l'ocasió per al desenvolupament d'una nova economia més atenta als principis ètics i per a una nova regulació de l'activitat financera especulativa i de la riquesa fictícia. Però no hi va haver una reacció que portés a repensar els criteris obsolets que continuen regint el món»¹⁴⁷. És més, sembla que les veritables estratègies que es van desenvolupar posteriorment en el món es van orientar a més individualisme, a més desintegració, a més llibertat per als veritables poderosos que sempre troben la manera de sortir indemnes.

171. Voldria insistir que «donar a cadascú allò que és seu, seguint la definició clàssica de justícia, vol dir que cap individu o grup humà no es pot considerar omnipotent, autoritzat a passar per sobre de la dignitat i dels drets de les altres persones singulars o de les seves agrupacions socials. La distribució fàctica del poder –sigui, sobretot, polític, econòmic, de defensa, tecnològic– entre una pluralitat de subjectes i la creació d'un sistema jurídic de regulació de les pretensions i interessos, concreta la limitació del poder. El panorama mundial avui ens presenta, però, molts falsos drets, i, alhora, grans sectors indefensos, víctimes més aviat d'un mal exercici de poder»¹⁴⁸.

172. El segle XXI «és escenari d'un debilitament de poder dels Estats nacionals, sobretot perquè la dimensió economicofinancera, de característiques transnacionals, tendeix a predominar sobre la política. En aquest context, esdevé indispensable la maduració d'institucions internacionals més fortes i eficaçment organitzades, amb autoritats designades equitativament per acord entre els governs nacionals, i dotades de poder per sancionar»¹⁴⁹. Quan es parla de la possibilitat d'alguna forma d'autoritat mundial regulada pel dret¹⁵⁰, no necessàriament s'ha de pensar en una autoritat personal. Tot amb tot, almenys hauria d'incloure la gestació d'organitzacions mundials més eficaces, dotades d'autoritat per assegurar el bé comú mundial, l'erradicació de la fam i la misèria, i la defensa certa dels drets humans fonamentals.

173. En aquesta línia, recordo que cal una reforma «tant de l'Organització de les Nacions Unides com de l'arquitectura econòmica i financera internacional, perquè es doni una concreció real al concepte de família de nacions»¹⁵¹. Sens dubte això suposa límits jurídics precisos que evitin que es tracti d'una autoritat cooptada per uns pocs països, i que al seu torn impedeixin imposicions culturals o la reducció de les llibertats bàsiques de les nacions més febles a causa de diferències ideològiques. Perquè «la Comunitat Internacional és una comunitat jurídica fundada en la sobirania de cada un dels Estats membres, sense vincles de subordinació que neguin o limitin la seva independència»¹⁵². Però «la tasca de les Nacions Unides, a partir dels postulats del Preàmbul i dels primers articles de la seva Carta Constitucional, pot ser vista com el desenvolupament i la promoció de la sobirania del dret, sabent que la justícia és requisit indispensable per a obtenir l'ideal de la fraternitat universal. [...] Cal assegurar l'imperi incontestat del dret i l'infatigable recurs a la negociació, als bons oficis i a l'arbitratge, com proposa la *Carta de les Nacions Unides*, veritable norma jurídica fonamental»¹⁵³. Cal evitar que aquesta Organització sigui deslegitimitzada, perquè els seus problemes o deficiències poden afrontats i resoltos conjuntament.

174. Calen coratge i generositat amb vista a establir lliurement determinats objectius comuns i assegurar el compliment en tot el món d'algunes normes bàsiques. Perquè això sigui realment útil, s'ha de sostenir «l'exigència de mantenir els acords subscrits –*pacta sunt servanda*–»¹⁵⁴ de manera que s'eviti «la temptació d'apel·lar al dret de la força més que a la força del dret»¹⁵⁵. Això requereix enfortir «els instruments normatius per a la solució pacífica de les controvèrsies de manera que es reforcin el seu abast i la seva obligatorietat»¹⁵⁶. Entre aquests instruments normatius, han de ser afavorits els acords multilaterals entre els Estats, perquè garanteixen millor que els acords bilaterals la cura d'un bé comú realment universal i la protecció dels Estats més febles.

175. Gràcies a Déu tantes agrupacions i organitzacions de la societat civil ajuden a pal·liar les debilitats de la Comunitat internacional, la seva falta de coordinació en situacions complexes, la seva falta d'atenció respecte a drets humans fonamentals i a situacions molt crítiques d'alguns grups. Així adquireix una expressió concreta el principi de subsidiarietat, que garanteix la participació i l'acció de les comunitats i organitzacions de menor rang, les quals complementen l'acció de l'Estat. Moltes vegades desenvolupen esforços admirables pensant en el bé comú i alguns dels seus membres arriben a realitzar gestos veritablement heroics que mostren de quanta bellesa encara és capaç la nostra humanitat.

Una caritat social i política

176. Per a molts la política avui és una mala paraula, i no es pot ignorar que darrere d'aquest fet hi ha sovint els errors, la corrupció, la ineficiència d'alguns polítics. A això s'afegeixen les estratègies que busquen afeblir-la, reemplaçar-la per l'economia o dominar-la amb alguna ideologia. Però, ¿pot funcionar el món sense política? ¿Hi pot haver un camí eficaç cap a la fraternitat universal i la pau social sense una bona política?¹⁵⁷.

La política que necessitem

177. Em permeto tornar a insistir que «la política no s'ha de sotmetre a l'economia i aquesta no s'ha de sotmetre als dictàmens i al paradigma efficientista de la tecnocràcia»¹⁵⁸. Encara que calgui rebutjar el mal ús de poder, la corrupció, la manca de respecte a les lleis i la ineficiència, «no es pot justificar una economia sense política, que seria incapaç de propiciar una altra lògica que regeixi els diversos aspectes de la crisi actual»¹⁵⁹. En canvi, «necessitem una política que pensi amb visió àmplia, i que porti endavant un replantejament integral, incorporant en un diàleg interdisciplinari els diversos aspectes de la crisi»¹⁶⁰. Penso en «una sana política, capaç de reformar les institucions, coordinar-les i dotar-les de millors pràctiques, que permetin superar pressions i inèrcies vicioses»¹⁶¹. No es pot demanar això a l'economia, ni es pot acceptar que aquesta assumeixi el poder real de l'Estat.

178. Davant de tantes formes mesquines i immediatistes de política, recordo que «la grandesa política es mostra quan, en moments difícils, actua per grans principis i pensant en el bé comú a llarg termini. Al poder polític li costa molt assumir aquest deure en un projecte de nació»¹⁶² i més encara en un projecte comú per a la humanitat present i futura. Pensar en els qui vindran no serveix als fins electorals, però això és el que exigeix una justícia autèntica, perquè, com van ensenyar els Bisbes de Portugal, la terra «és un préstec que cada generació rep i ha de transmetre a la generació següent»¹⁶³.

179. La societat mundial té serioses falles estructurals que no es resolen amb pegats o solucions ràpides merament ocasionals. Hi ha coses que han de ser canviades amb replantejaments de fons i transformacions importants. Només una sana política podria liderar-les, convocant als més diversos sectors i als sabers més variats. D'aquesta manera, una economia integrada en un projecte polític, social, cultural i popular que busqui el bé comú pot «obrir camí a oportunitats diferents, que no impliquen aturar la creativitat humana i el seu somni de progrés, sinó orientar aquesta energia d'una manera nova»¹⁶⁴.

L'amor polític

180. Reconèixer cada ésser humà com un germà o una germana i buscar una amistat social que integri tothom no són meres utopies. Exigeixen la decisió i la capacitat per trobar els camins eficaços que les facin realment possibles. Qualsevol obstinació en aquesta línia es converteix en un exercici suprem de la caritat. Perquè un individu pot ajudar a una persona necessitada, però quan s'uneix a altres per generar processos socials de fraternitat i de justícia per a tothom, entra en «el camp de la més àmplia caritat, la caritat política»¹⁶⁵. Es tracta d'avançar cap a un ordre social i polític l'ànima del qual sigui la caritat social¹⁶⁶. Un cop més invito a rehabilitar la política, que «és una altíssima vocació, és una de les formes més precioses de la caritat, perquè busca el bé comú»¹⁶⁷.

181. Tots els compromisos que brollen de la doctrina social de l'Església «provenen de la caritat que, segons l'ensenyament de Jesús, és la síntesi de tota la Llei (cf. *Mt* 22,36-40)»¹⁶⁸. Això suposa reconèixer que «l'amor, ple de petits gestos de cura mútua, és també civil i polític, i es manifesta en totes les accions que procuren construir un món millor»¹⁶⁹. Per aquesta raó, l'amor no sols s'expressa en relacions íntimes i properes, sinó també en «les macrorelacions, com les relacions socials, econòmiques i polítiques»¹⁷⁰.

182. Aquesta caritat política suposa haver desenvolupat un sentit social que supera tota mentalitat individualista: «La caritat social ens fa estimar el bé comú i ens porta a buscar efectivament el bé de totes les persones, considerades no sols individualment, sinó també en la dimensió social que les uneix»¹⁷¹. Cadascú és plenament persona quan pertany a un poble, i al mateix temps no hi ha veritable poble sense respecte al rostre de cada persona. Poble i persona són termes correlatius. Avui, però, es pretén reduir les persones a individus, fàcilment dominables per poders que miren a interessos espuris. La bona política busca camins de construcció de comunitats en els diferents nivells de la vida social, amb vista a reequilibrar i reorientar la globalització per evitar els seus efectes disgregadors.

Amor eficaç

183. A partir de l'«amor social»¹⁷² és possible avançar cap a una civilització de l'amor a la qual tots puguem sentir-nos convocats. La caritat, amb el seu dinamisme universal, pot construir un món nou,¹⁷³ perquè no és un sentiment estèril, sinó la millor manera d'aconseguir camins eficaços de desenvolupament per a tothom. L'amor social és una «força capaç de suscitar vies noves per afrontar els problemes del món d'avui i per renovar profundament des del seu interior les estructures, organitzacions socials i ordenaments jurídics»¹⁷⁴.

184. La caritat és al cor de tota vida social sana i oberta. Avui, però, «s'afirma fàcilment la seva irrellevància per a interpretar i orientar les responsabilitats morals»¹⁷⁵. És molt més

que sentimentalisme subjectiu, si és que està unida al compromís amb la veritat, de manera que no sigui «presa fàcil de les emocions i les opinions contingents dels subjectes»¹⁷⁶. Precisament la seva relació amb la veritat facilita en la caritat el seu universalisme i així evita ser «relegada a un àmbit de relacions reduït i privat»¹⁷⁷. Altrament, serà «exclosa dels projectes i processos per a construir un desenvolupament humà d'abast universal, en el diàleg entre sabers i operativitat»¹⁷⁸. Sense la veritat, l'emotivitat es buida de continguts relacionals i socials. Per això l'obertura a la veritat protegeix a la caritat d'una falsa fe que es queda sense «el seu horitzó humà i universal»¹⁷⁹.

185. La caritat necessita la llum de la veritat que constantment busquem i «aquesta llum és simultàniament la de la raó i la de la fe»,¹⁸⁰ sense relativismes. Això suposa també el desenvolupament de les ciències i la seva aportació insubstituïble per trobar els camins concrets i més segurs per obtenir els resultats que s'esperen. Perquè quan està en joc el bé dels altres no basten les bones intencions, sinó aconseguir efectivament el que ells i les seves nacions necessiten per realitzar-se.

L'activitat de l'amor polític

186. Hi ha un anomenat amor "elícit", que són els actes que procedeixen directament de la virtut de la caritat, dirigits a persones i a pobles. Hi ha a més un amor "imperat": aquells actes de la caritat que impulsen a crear institucions més sanes, regulacions més justes, estructures més solidàries¹⁸¹. Per això és «un acte de caritat igualment indispensable l'esforç dirigit a organitzar i estructurar la societat de manera que el proïsme no hagi de patir la misèria»¹⁸². És caritat acompanyar una persona que pateix, i també és caritat tot el que es realitza, tot i no tenir contacte directe amb aquesta persona, per modificar les condicions socials que provoquen el seu sofriment. Si algú ajuda un ancià a creuar un riu, i això és exquisida caritat, el polític li construeix un pont, i això també és caritat. Si algú ajuda un altre amb menjar, el polític li crea un lloc de treball, i exerceix una forma altíssima de la caritat que ennobleix la seva acció política.

Els esforços de l'amor

187. Aquesta caritat, cor de l'esperit de la política, és sempre un amor preferencial pels últims, que està darrere de totes les accions que es facin a favor seu¹⁸³. Només amb una mirada l'horitzó de la qual estigui transformat per la caritat, que el porta a percebre la dignitat de l'altre, els pobres són descoberts i valorats en la seva immensa dignitat, respectats en el seu estil propi i en la seva cultura, i per tant veritablement integrats en la societat. Aquesta mirada és el nucli de l'autèntic esperit de la política. Des d'allà els camins que s'obren són diferents als d'un pragmatisme sense ànima. Per exemple, «no es pot abordar l'escàndol de la pobresa promovent estratègies de contenció que únicament tranquil·litzin i converteixin els pobres en éssers domesticats i inofensius. Que trist veure quan darrere de suposades obres altruïstes, es redueix l'altre a la passivitat»¹⁸⁴. El que es necessita és que hi hagi diverses vies d'expressió i de participació social. L'educació està al servei d'aquest camí perquè cada ésser humà pugui ser artífex del seu destí. Aquí mostra el seu valor el principi de *subsidiarietat*, inseparable del principi de *solidaritat*.

188. Això provoca la urgència de resoldre tot el que atempta contra els drets humans fonamentals. Els polítics estan cridats a «preocupar-se de la fragilitat, de la fragilitat dels pobles i de les persones. Tenir cura de la fragilitat vol dir força i tendresa, lluita i fecunditat,

enmig d'un model funcionalista i privatista que condueix inexorablement a la "cultura de l'exclusió". [...] Significa fer-se càrrec del present en la seva situació més marginal i angoixant, i ser capaç de dotar-lo de dignitat»¹⁸⁵. Així certament es genera una activitat intensa, perquè «cal fer el que sigui per salvaguardar la condició i dignitat de la persona humana»¹⁸⁶. El polític és un creador, un constructor amb grans objectius, amb mirada àmplia, realista i pragmàtica, encara més enllà del seu propi país. Les majors angoixes d'un polític no haurien de ser les causades per una caiguda en les enquestes, sinó per no resoldre efectivament «el fenomen de l'exclusió social i econòmica, amb les seves tristes conseqüències de tràfic d'éssers humans, comerç d'òrgans i teixits humans, explotació sexual de nens i nenes, treball esclavitzat, inclosa la prostitució, tràfic de drogues i d'armes, terrorisme i crim internacional organitzat. És tal la magnitud d'aquestes situacions i el grau de vides innocents que va cobrant, que hem d'evitar tota temptació de caure en un nominalisme declaracionista amb efecte tranquil·litzador en les consciències. Hem de tenir cura que les nostres institucions siguin realment eficaces en la lluita contra tots aquests flagells»¹⁸⁷. Això es fa aprofitant amb intel·ligèncials grans recursos del desenvolupament tecnològic.

189. Encara estem lluny d'una globalització dels drets humans més bàsics. Per això la política mundial no pot deixar de col·locar entre els seus objectius principals i imperiosos el d'acabar eficaçment amb la fam. Perquè «quan l'especulació financera condiona el preu dels aliments tractant-los com qualsevol mercaderia, milions de persones pateixen i moren de fam. D'altra banda, es rebutgen tones d'aliments. Això constitueix un veritable escàndol. La fam és criminal, l'alimentació és un dret inalienable»¹⁸⁸. Mentre moltes vegades ens embarquem en discussions semàntiques o ideològiques, permetem que encara avui hi hagi germanes i germans que morin de fam o de set, sense un sostre o sense accés a la cura de la seva salut. Juntament amb aquestes necessitats elementals insatisfetes, el tràfic de persones és una altra vergonya per a la humanitat que la política internacional no hauria de continuar tolerant, més enllà dels discursos i les bones intencions. Són mínims indispensables.

Amor que integra i reuneix

190. La caritat política s'expressa també en l'obertura a tots. Principalment aquell a qui li toca governar, està cridat a renúncies que facin possible el trobament, i busca la confluència almenys en alguns temes. Sap escoltar el punt de vista de l'altre facilitant que tots tinguin un espai. Amb renúncies i paciència un governant pot ajudar a crear aquest bell poliedre on tots troben un lloc. En això no funcionen les negociacions de tipus econòmic. És alguna cosa més, és un intercanvi d'ofrenes a favor del bé comú. Sembla una utopia ingènua, però no podem renunciar a aquest altíssim objectiu.

191. Mentre veiem que tot tipus d'intoleràncies fonamentalistes danya les relacions entre persones, grups i pobles, visquem i ensenyem nosaltres el valor del respecte, l'amor capaç d'assumir tota diferència, la prioritat de la dignitat de tot ésser humà sobre qualsevol fossin les seves idees, sentiments, pràctiques i fins i tot els seus pecats. Mentre a la societat actual proliferen els fanatismes, les lògiques tancades i la fragmentació social i cultural, un bon polític dona el primer pas perquè ressonin les diferents veus. És cert que les diferències generen conflictes, però la uniformitat genera asfíxia i fa que ens fagocitem culturalment. No ens resignem a viure tancats en un fragment de realitat.

192. En aquest context, vull recordar que, juntament amb el Gran Imam Ahmad Al-Tayyeb, demanem «als artífexs de la política internacional i de l'economia mundial, comprometre seriosament per difondre la cultura de la tolerància, de la convivència i de la pau; intervenir el més aviat possible per aturar el vessament de sang innocent»¹⁸⁹. I quan una determinada política sembla l'odi o la por cap a altres nacions en nom de bé del propi país, cal preocupar-se, reaccionar a temps i corregir immediatament el rumb.

Més fecunditat que èxits

193. Al mateix temps que desenvolupa aquesta activitat incansable, tot polític també és un ésser humà. És cridat a viure l'amor en les seves relacions interpersonals quotidianes. És una persona, i necessita advertir que «el món modern, per la seva mateixa perfecció tècnica tendeix a racionalitzar, cada dia més, la satisfacció dels desitjos humans, classificats i repartits entre diversos serveis. Cada vegada menys es diu a un home pel seu nom propi, cada vegada menys es tractarà com a persona aquest ésser, únic al món, que dóna el seu cor, els seus sofriments, els seus problemes, les seves alegries i la seva pròpia família. Només es coneixeran les seves malalties per guarir-les, la seva falta de diners per proporcionar-los-hi, la seva necessitat de casa per allotjar-lo, el seu desig d'esplai i de distraccions per organitzar-les-hi». Però «estimar el més insignificant dels éssers humans com a un germà com si només fos ell en el món, no és perdre el temps»¹⁹⁰.

194. També en la política hi ha lloc per estimar amb tendresa. «Què és la tendresa? És l'amor que es fa proper i concret. És un moviment que procedeix del cor i arriba als ulls, a les orelles, a les mans. [...] La tendresa és el camí que han recorregut els homes i les dones més valents i forts»¹⁹¹. Enmig de l'activitat política, «els més petits, els més febles, els més pobres han d'entendrir-nos: tenen "dret" d'omplir-nos l'ànima i el cor. Sí, ells són els nostres germans i com a tals hem de estimar-los i tractar-los»¹⁹².

195. Això ens ajuda a reconèixer que no sempre es tracta d'aconseguir grans èxits, que de vegades no són possibles. En l'activitat política cal recordar que «més enllà de tota aparença, cadascú és immensament sagrat i mereix el nostre afecte i la nostra donació. Per això, si aconseguixo ajudar una sola persona a viure millor, això ja justifica el lliurament de la meua vida. És bonic ser poble fidel de Déu. I obtenim plenitud quan trenquem les parets i el cor se'ns omple de rostres i de noms!»¹⁹³. Els grans objectius somiats en les estratègies s'aconsegueixen parcialment. Més enllà d'això, qui estima i ha deixat d'entendre la política com una simple recerca de poder «té la seguretat que no es perd cap dels seus treballs realitzats amb amor, no es perd cap de les seves preocupacions sinceres pels altres, no es perd cap acte d'amor a Déu, no es perd cap cansament generós, no es perd cap dolorosa paciència. Tot això circula pel món com una força de vida»¹⁹⁴.

196. D'altra banda, una gran noblesa és ser capaç de deslligar processos els fruits dels quals seran recollits per altres, amb l'esperança posada en les forces secretes del bé que se sembla. La bona política uneix l'amor l'esperança, la confiança en les reserves de bé que hi ha al cor de la gent, malgrat tot. Per això «l'autèntica vida política, fundada en el dret i en un diàleg lleial entre els protagonistes, es renova amb la convicció que cada dona, cada home i cada generació contenen en si mateixos una promesa que pot alliberar noves energies relacionals, intel·lectuals, culturals i espirituals»¹⁹⁵.

197. Vista d'aquesta manera, la política és més noble que l'aparença, que el *màrqueting*, que diferents formes de *maquillatge* mediàtic. Tot això l'única cosa que aconseguix semblar és divisió, enemistat i un escepticisme desolador incapaç d'apel·lar a un projecte comú. Pensant en el futur, alguns dies les preguntes han de ser: "Per a què? Cap a on estic apuntant realment?". Perquè, després d'uns anys, reflexionant sobre el propi passat aquesta pregunta no serà: "Quants em van aprovar, quants em van votar, quants van tenir una imatge positiva de mi?". Les preguntes, potser doloroses, seran: "Quant d'amor vaig posar en el meu treball, en què vaig fer avançar el poble, quina marca vaig deixar en la vida de la societat, quins llaços reals vaig construir, quines forces positives vaig alliberar, quanta pau social vaig sembrar, què he provocat en el lloc que se'm va encomanar?".

Capítol sisè

DIÀLEG I AMISTAT SOCIAL

198. Acostar-se, expressar-se, escoltar-se, mirar-se, conèixer-se, tractar de comprendre, buscar punts de contacte, tot això es resumeix en el verb "dialogar". Per trobar-nos i ajudar-nos mútuament necessitem dialogar. No cal dir per què serveix el diàleg. En tinc prou pensant què seria el món sense aquest diàleg pacient de tantes persones generoses que han mantingut unides famílies i comunitats. El diàleg persistent i coratjós no és notícia com els desencontres i els conflictes, però ajuda discretament el món a viure millor, molt més del que puguem adonar-nos-en.

El diàleg social vers una nova cultura

199. Alguns tracten de fugir de la realitat refugiant-se en mons privats, i altres l'enfronten amb violència destructiva, però «entre la indiferència egoista i la protesta violenta, sempre hi ha una opció possible: el diàleg. El diàleg entre les generacions, el diàleg al poble, perquè tots som poble, la capacitat de donar i rebre, romanent oberts a la veritat. Un país creix quan les seves diverses riqueses culturals dialoguen de manera constructiva: la cultura popular, la universitària, la juvenil, l'artística, la tecnològica, la cultura econòmica, la cultura de la família i dels mitjans de comunicació»¹⁹⁶.

200. Se sol confondre el diàleg amb una cosa molt diferent: un febril intercanvi d'opinions en les xarxes socials, moltes vegades orientat per informació mediàtica no sempre fiable. Són només monòlegs que procedeixen paral·lels, potser imposant-se a l'atenció dels altres pels seus tons alts o agressius. Però els monòlegs no comprometen ningú, fins al punt que els seus continguts sovint són oportunistes i contradictoris.

201. La ressonant difusió de fets i reclams en els mitjans, en realitat sol tancar les possibilitats del diàleg, perquè permet que cadascú mantingui intocables i sense matisos les idees, els interessos i les opcions amb l'excusa dels errors aliens. Predomina el costum de desqualificar ràpidament l'adversari, aplicant-li epítets humiliants, en lloc d'enfrontar un diàleg obert i respectuós, on es busqui aconseguir una síntesi superadora. El pitjor és que aquest llenguatge, habitual en el context mediàtic d'una campanya política, s'ha generalitzat de tal manera que tots l'utilitzen quotidianament. El debat sovint és manipulat per determinats interessos que tenen més poder, procurant deshonestament inclinar l'opinió pública al seu favor. No em refereixo només al govern de torn, ja que aquest poder

manipulador pot ser econòmic, polític, mediàtic, religiós o de qualsevol gènere. De vegades se'l justifica o se l'excusa quan la seva dinàmica respon als propis interessos econòmics o ideològics, però tard o d'hora es torna en contra d'aquests mateixos interessos.

202. La manca de diàleg implica que ningú, en els diferents sectors, no està preocupat pel bé comú, sinó per l'adquisició dels beneficis que atorga el poder, o en el millor dels casos, per imposar la seva forma de pensar. Així les converses es convertiran en meres negociacions perquè cadascú pugui esgarrapar tot el poder i els majors beneficis possibles, no en una recerca conjunta que generi bé comú. Els herois del futur seran els que sàpiguen trencar aquesta lògica malaltissa i decideixin sostenir amb respecte una paraula carregada de veritat, més enllà de les conveniències personals. Déu vulgui que aquests herois s'estiguin gestant silenciosament en el cor de la nostra societat.

Construir junts

203. L'autèntic diàleg social suposa la capacitat de respectar el punt de vista de l'altre acceptant la possibilitat que contingui algunes conviccions o interessos legítims. Des de la seva identitat, l'altre té alguna cosa a aportar, i és desitjable que aprofundeixi i exposi la seva pròpia posició perquè el debat públic sigui més complet encara. És cert que quan una persona o un grup és coherent amb el que pensa, s'adhereix fermament a valors i conviccions i desenvolupa un pensament, això d'una manera o d'un altre beneficiarà la societat. Però això només passa realment en la mesura que aquest desenvolupament es realitzi en diàleg i obertura als altres. Perquè «en un veritable esperit de diàleg s'alimenta la capacitat de comprendre el sentit del que l'altre diu i fa, encara que un no pugui assumir-ho com una convicció pròpia. Així esdevé possible ser sincers, no dissimular allò en què creiem, sense deixar de dialogar, de cercar punts de contacte, i sobretot de treballar i comprometre's junts»¹⁹⁷. La discussió pública, si veritablement dóna espai a tots i no manipula ni amaga informació, és un permanent estímulo que permet assolir més adequadament la veritat, o almenys expressar-la millor. Impedeix que els diversos sectors s'instal·lin còmodes i autosuficients en la seva manera de veure les coses i en els seus interessos limitats. Pensem que «les diferències són creatives, creen tensió i en la resolució d'una tensió rau el progrés de la humanitat»¹⁹⁸.

Avui hi ha la convicció que, a més dels desenvolupaments científics especialitzats, és necessària la comunicació entre disciplines, ja que la realitat és una, encara que pugui ser abordada des de diferents perspectives i amb diferents metodologies. No s'ha de defugir el risc que un avenç científic sigui considerat l'únic abordatge possible per comprendre algun aspecte de la vida, de la societat i del món. En canvi, un investigador que avança amb eficiència en la seva anàlisi, i igualment està disposat a reconèixer altres dimensions de la realitat que ell investiga, gràcies a la feina d'altres ciències i sabers, s'obre a conèixer la realitat de manera més íntegra i plena.

205. En aquest món globalitzat «els mitjans de comunicació poden ajudar a sentir-nos més propers els uns dels altres, al fet que percebem un renovat sentit d'unitat de la família humana que ens impulsi a la solidaritat i al compromís seriós per una vida més digna per a tothom. [...] Poden ajudar-nos en aquesta tasca, especialment avui, quan les xarxes de la comunicació humana han assolit nivells de desenvolupament inaudits. En particular, internet pot oferir més possibilitats de trobament i de solidaritat entre tots; i això és una

cosa bona, és un do de Déu»¹⁹⁹. Però cal verificar constantment que les actuals formes de comunicació ens orientin efectivament al trobament generós, a la recerca sincera de la veritat íntegra, al servei, la proximitat amb els últims, a la tasca de construir el bé comú. Al mateix temps, com van ensenyar els Bisbes d'Austràlia, «no podem acceptar un món digital dissenyat per explotar la nostra debilitat i treure fora el pitjor de la gent»²⁰⁰.

El fonament dels consensos

206. El relativisme no és la solució. Rere el vel d'una suposada tolerància, acaba facilitant que els valors morals siguin interpretats pels poderosos segons les conveniències de moment. Si en definitiva «no hi ha veritats objectives ni principis sòlids, fora de la satisfacció dels propis projectes i de les necessitats immediates [...] no podem pensar que els projectes polítics o la força de la llei seran suficients. [...] Quan és la cultura la que es corromp i ja no es reconeix alguna veritat objectiva o uns principis universalment vàlids, les lleis només s'entenen com a imposicions arbitràries i com a obstacles a evitar»²⁰¹.

207. ¿És possible prestar atenció a la veritat, buscar la veritat que respon a la nostra realitat més fonda? Què és la llei sense la convicció assolida després d'un llarg camí de reflexió i de saviesa, que cada ésser humà és sagrat i inviolable? Perquè una societat tingui futur cal que hi hagi assumit un sentit respecte envers la veritat de la dignitat humana, a la qual ens sotmetem. Llavors no s'evitarà matar ningú només per evitar l'escarni social i el pes de la llei, sinó per convicció. És una veritat irrenunciable que reconeixem amb la raó i acceptem amb la consciència. Una societat és noble i respectable també perquè cultiva la recerca de la veritat i per la seva inclinació a les veritats més fonamentals.

208. Cal acostumar-se a desemascarar les diverses maneres de manipulació, desfiguració i ocultació de la veritat en els àmbits públics i privats. El que anomenem "veritat" no és només la difusió de fets que realitza el periodisme. És abans de res la recerca dels fonaments més sòlids que hi ha darrere de les nostres opcions i també de les nostres lleis. Això suposa acceptar que la intel·ligència humana pot anar més enllà de les conveniències del moment i captar algunes veritats que no canvien, que eren veritat abans de nosaltres i ho seran sempre. Indagant la naturalesa humana, la raó descobreix valors que són universals, perquè en deriven.

209. Altrament, ¿no podria succeir potser que els drets humans fonamentals, avui considerats infranquejables, siguin negats pels poderosos de torn, després d'haver aconseguit el "consens" d'una població adormida i acovardida? Tampoc no seria suficient un mer consens entre els diferents pobles, igualment manipulable. Ja tenim proves de sobres de tot el bé que som capaços de fer, però, al mateix temps, hem de reconèixer la capacitat de destrucció que hi ha en nosaltres. L'individualisme indiferent i desprietat en què hem caigut, ¿no és també resultat de la mandra per buscar els valors més alts, que vagin més enllà de les necessitats circumstancials? Al relativisme se suma el risc que el poderós o el més hàbil acabi imposant una suposada veritat. En canvi, «davant les normes morals que prohibeixen el mal intrínsec no hi ha privilegis ni excepcions per a ningú. No hi ha cap diferència entre ser l'amo del món o l'últim dels miserables de la terra: davant les exigències morals som tots absolutament iguals»²⁰².

210. El que ens passa avui, i ens arrossega a una lògica perversa i buida, és que hi ha una assimilació de l'ètica i de la política a la física. No existeixen el bé i el mal en si, sinó

només un càlcul d'avantatges i desavantatges. El desplaçament de la raó moral porta com a conseqüència que el dret no pot referir-se a una concepció fonamental de justícia, sinó que es converteix en el mirall de les idees dominants. Entrem aquí en una degradació: anar "anivellant a la baixa" per mitjà d'un consens superficial i negociador. Així, en definitiva, la lògica de la força triomfa.

El consens i la veritat

211. En una societat pluralista, el diàleg és el camí més adequat per arribar a reconèixer allò que ha de ser sempre afirmat i respectat, i que està més enllà del consens circumstancial. Parlem d'un diàleg que necessita ser enriquit i il·luminat per raons, per arguments racionals, per varietat de perspectives, per aportacions de diversos sabers i punts de vista, i que no exclou la convicció que és possible arribar a algunes veritats elementals que s'han i hauran de ser sempre sostingudes. Acceptar que hi ha alguns valors permanents, encara que no sempre sigui fàcil reconèixer-los, atorga solidesa i estabilitat a una ètica social. Tot i que els hàgim reconegut i assumit gràcies al diàleg i al consens, veiem que aquests valors bàsics estan més enllà de tot consens, els reconeixem com a valors transcendents als nostres contextos i mai negociables. Podrà créixer la nostra comprensió del seu significat i abast –i en aquest sentit el consens és una cosa dinàmica–, però en si mateixos són apreciats com estables pel seu sentit intrínsec.

212. Si alguna cosa és sempre convenient per al bon funcionament de la societat, no és perquè darrere d'això hi ha una veritat permanent, que la intel·ligència pot captar? En la realitat mateixa de l'ésser humà i de la societat, en la seva naturalesa íntima, hi ha una sèrie d'estructures bàsiques que sostenen el seu desenvolupament i la seva supervivència. D'allí deriven determinades exigències que poden ser descobertes gràcies al diàleg, si bé no són estrictament fabricades pel consens. El fet que certes normes siguin indispensables per a la mateixa vida social és un indicatiu extern que són alguna cosa bona en si mateixa. Per tant, no cal contraposar la conveniència social, el consens i la realitat d'una veritat objectiva. Totes tres poden unir-se harmoniosament quan, a través del diàleg, les persones tenen el coratge d'anar fins a fons a una qüestió.

213. Si cal respectar en tota situació la dignitat aliena, és perquè nosaltres no inventem o suposem la dignitat dels altres, sinó perquè hi ha efectivament en ells un valor que supera les coses materials i les circumstàncies, i que exigeix que se'ls tracti d'una altra manera. Que tot ésser humà posseeix una dignitat inalienable és una veritat que respon a la naturalesa humana més enllà de qualsevol canvi cultural. Per això l'ésser humà té la mateixa dignitat inviolable en qualsevol època de la història i ningú no pot sentir-se autoritzat per les circumstàncies a negar aquesta convicció o no obrar en conseqüència. La intel·ligència pot llavors escrutar en la realitat de les coses, a través de la reflexió, de l'experiència i del diàleg, per reconèixer en aquesta realitat que la transcendeix la base de certes exigències morals universals.

214. Als agnòstics, aquest fonament podrà semblar suficient per atorgar una ferma i estable validesa universal als principis ètics bàsics i no negociables, que pugui impedir noves catàstrofes. Per als creients, aquesta naturalesa humana, font de principis ètics, ha estat creada per Déu, qui, en definitiva, atorga un fonament sòlid a aquests principis²⁰³. Això no estableix un fixisme ètic ni dóna lloc a la imposició d'algun sistema moral, ja que els

principis morals elementals i universalment vàlids poden donar lloc a diverses normatives pràctiques. Per això queda sempre un lloc per al diàleg.

Una nova cultura

215. «La vida és l'art del trobament, tot i que hi hagi tant desencontre per la vida»²⁰⁴. Reiterades vegades he convidat a desenvolupar una cultura de la reunió, que vagi més enllà de les dialèctiques que s'enfronten. És un estil de vida tendent a conformar aquest poliedre que té moltes facetes, moltíssims costats, però tots formant una unitat carregada de matisos, ja que «el tot és superior a la part»²⁰⁵. El poliedre representa una societat on les diferències conviuen complementant, enriquint i il·luminant-se recíprocament, encara que això impliqui discussions i prevencions. Perquè de tots es pot aprendre alguna cosa, ningú no és inservible, ningú no és prescindible. Això implica incloure a les perifèries. Qui hi viu té un altre punt de vista, veu aspectes de la realitat que no es reconeixen des dels centres de poder on es prenen les decisions més determinants.

El trobament fet cultura

216. La paraula "cultura" indica alguna cosa que ha penetrat en el poble, en les seves conviccions més entranyables i en el seu estil de vida. Si parlem d'una "cultura" al poble, això és més que una idea o una abstracció. Inclou les ganes, l'entusiasme i finalment una manera de viure que caracteritza aquest conjunt humà. Llavors, parlar de "cultura del trobament" vol dir que com a poble ens apassiona intentar trobar-nos, buscar punts de contacte, estendre ponts, projectar una cosa que inclogui tothom. Això s'ha convertit en desig i en estil de vida. El subjecte d'aquesta cultura és el poble, no un sector de la societat que busca pacificar la resta amb recursos professionals i mediàtics.

217. La pau social és treballosa, artesanal. Seria més fàcil contenir les llibertats i les diferències amb una mica d'astúcia i de recursos. Però aquesta pau seria superficial i fràgil, no el fruit d'una cultura del trobament que la sostingui. Integrar els diferents és molt més difícil i lent, encara que és la garantia d'una pau real i sòlida. Això no s'aconsegueix agrupant només els purs, perquè «tot i que les persones que puguin ser qüestionades pels seus errors, tenen alguna cosa a aportar que no s'ha de perdre»²⁰⁶. Tampoc no consisteix en una pau que sorgeix fent callar les reivindicacions socials o evitant que facin soroll, ja que no és «un consens d'escriptori o una efímera pau per a una minoria feliç»²⁰⁷. El que val és generar *processos* de trobament, processos que construeixin un poble que sap recollir les diferències. Armem als nostres fills amb les armes del diàleg! Ensenyem-los la bona batalla del trobament!

El gust de reconèixer l'altre

218. Això implica l'hàbit de reconèixer a l'altre el dret de ser ell mateix i de ser diferent. A partir d'aquest reconeixement fet cultura esdevé possible la gestació d'un pacte social. Sense aquest reconeixement sorgeixen maneres subtils de cercar que l'altre perdi tot significat, que es torni irrellevant, que no es reconegui cap valor a la societat. Darrere del rebuig de determinades formes visibles de violència, sol amagar una altra violència més solapada: la dels qui menyspreen el qui és diferent, sobretot quan els seus reclams perjudiquen d'alguna manera els propis interessos.

219. Quan un sector de la societat pretén gaudir de tot el que ofereix el món, com si els pobres no existissin, això en algun moment té les seves conseqüències. Ignorar l'existència i els drets dels altres, tard o d'hora provoca alguna forma de violència, moltes vegades inesperada. Els somnis de la llibertat, la igualtat i la fraternitat poden quedar al nivell de les meres formalitats, perquè no són efectivament per a tothom. Per tant, no es tracta només de cercar un trobament entre els qui tenen diverses formes de poder econòmic, polític o acadèmic. Un trobament social real posa en veritable diàleg les grans formes culturals que representen la majoria de la població. Sovint les bones propostes no són assumides pels sectors més empobrits perquè es presenten amb un revestiment cultural que no és el d'ells i amb el qual no poden sentir-se identificats. Per tant, un pacte social realista i inclusiu ha de ser també un "pacte cultural", que respecti i assumeixi les diverses cosmovisions, cultures o estils de vida que coexisteixen en la societat.

220. Per exemple, els pobles originaris no estan en contra del progrés, si bé tenen una idea de progrés diferent, moltes vegades més humanista que la de la cultura moderna dels pobles desenvolupats. No és una cultura orientada al benefici dels qui tenen poder, dels qui necessiten crear una mena de paradís etern a la terra. La intolerància i el menyspreu davant les cultures populars indígenes és una veritable forma de violència, pròpia dels "eticistes" sense bondat que viuen jutjant els altres. Però cap canvi autèntic, profund i estable no és possible si no es realitza a partir de les diverses cultures, principalment dels pobres. Un pacte cultural suposa renunciar a entendre la identitat d'un lloc de manera monolítica, i exigeix respectar la diversitat oferint camins de promoció i d'integració social.

221. Aquest pacte també implica acceptar la possibilitat de cedir alguna cosa pel bé comú. Ningú no podrà tenir tota la veritat ni satisfer la totalitat dels seus desitjos, perquè aquesta pretensió portaria a voler destruir l'altre negant-li els seus drets. La recerca d'una falsa tolerància ha de cedir pas al realisme dialogant, del qui creu que ha de ser fidel als seus principis, però reconeixent que l'altre també té el dret de tractar de ser fidel als seus. És l'autèntic reconeixement de l'altre, que només l'amor fa possible, i que significa col·locar-se al lloc de l'altre per descobrir què hi ha d'autèntic, o almenys de comprensible, enmig de les seves motivacions i interessos.

Recuperar l'amabilitat

222. L'individualisme consumista provoca molts atropellaments. Els altres es converteixen en mers obstacles per a la pròpia tranquil·litat plaent. Llavors se'ls acaba tractant com molèsties i l'agressivitat creix. Això s'accentua i arriba a nivells exasperants en èpoques de crisi, en situacions catastròfiques, en moments difícils on surt a plena llum l'esperit del "campi qui pugui". No obstant això, encara és possible optar pel cultiu de l'amabilitat. Hi ha persones que ho fan i esdevenen estrelles enmig de la foscor.

223. Sant Pau esmentava un fruit de l'Esperit Sant amb la paraula grega *khrestótes* (Ga 5,22), que expressa un estat d'ànim que no és aspre, rude, dur, sinó afable, suau, que sosté i conforta. La persona que té aquesta qualitat ajuda els altres a fer que la seva existència sigui més suportable, sobretot quan carreguen amb el pes dels seus problemes, urgències i angoixes. És una manera de tractar els altres que es manifesta de diverses formes: com amabilitat en el tracte, com una cura per no ferir amb les paraules o gestos, com un intent d'alleujar el pes dels altres. Implica «dir paraules de coratge, que reconforten, que

enforteixen, que consolen, que estimulen», en lloc de «paraules que humilien, que entristeixen, que irriten, que menyspreen»²⁰⁸.

224. L'amabilitat és un alliberament de la crueltat que de vegades penetra les relacions humanes, de l'ansietat que no ens deixa pensar en els altres, de la urgència distreta que ignora que els altres també tenen dret a ser feliços. Avui no sol haver-hi ni temps ni energies disponibles per aturar-se a tractar bé els altres, a dir "si us plau", "perdó", "gràcies". Però de tant en tant apareix el miracle d'una persona amable, que deixa de banda les seves ansietats i urgències per prestar atenció, per regalar un somriure, per dir una paraula que estimuli, per possibilitar un espai d'escolta enmig de tanta indiferència. Aquest esforç, viscut cada dia, és capaç de crear aquesta convivència sana que venç les incomprendions i prevé els conflictes. El cultiu de l'amabilitat no és un detall menor ni una actitud superficial o burgesa. Ja que suposa valoració i respecte, quan es fa cultura en una societat transfigura profundament l'estil de vida, les relacions socials, la manera de debatre i de confrontar idees. Facilita la recerca de consensos i obre camins on l'exasperació destrueix tots els ponts.

Capítol setè

CAMINS DE RETROBAMENT

225. En molts llocs del món calen camins de pau que duguin a cicatritzar les ferides, es necessiten artesans de pau disposats a generar processos de guarició i de retrobament amb enginy i audàcia.

Recomençar des de la veritat

226. Retrobament no vol dir tornar a un moment anterior als conflictes. Amb el temps tots hem canviat. El dolor i els enfrontaments ens han transformat. A més, ja no hi ha lloc per a diplomàcies buides, per a dissimular, per a dobles discursos, per a ocultaments, per a bones maneres que amaguen la realitat. Els que han estat durament enfrontats conversen des de la veritat, clara i nua. Els cal aprendre a conrear una memòria penitencial, capaç d'assumir el passat per alliberar el futur de les pròpies insatisfaccions, confusions o projeccions. Només des de la veritat històrica dels fets podran fer l'esforç perseverant i llarg de comprendre mútuament i d'intentar una nova síntesi per al bé de tots. La realitat és que «el procés de pau és un compromís constant en el temps. És un treball pacient de recerca de la veritat i de la justícia, que honora la memòria de les víctimes i que obre, pas rere pas, a una esperança comuna, més forta que la venjança»²⁰⁹. Com van afirmar els Bisbes de Congo respecte a un conflicte que es repeteix, «els acords de pau en els papers mai no seran suficients. Caldrà anar més lluny, integrant l'exigència de veritat sobre els orígens d'aquesta crisi recurrent. El poble té el dret de saber què va passar»²¹⁰.

227. En efecte, «la veritat és una companya inseparable de la justícia i de la misericòrdia. Les tres juntes són essencials per construir la pau i, d'altra banda, cadascuna d'elles impedeix que les altres siguin alterades. [...] La veritat, de fet, no ha de conduir a la venjança, sinó més aviat a la reconciliació i al perdó. Veritat és explicar a les famílies esquinçades pel dolor el que ha passat amb els seus parents desapareguts. Veritat és confessar què va passar amb els menors d'edat reclutats pels actors violents. Veritat és

reconèixer el dolor de les dones víctimes de violència i d'abusos. [...] Cada violència comesa contra un ésser humà és una ferida en la carn de la humanitat; cada mort violenta ens disminueix com a persones. [...] La violència engendra violència, l'odi engendra més odi, i la mort més mort. Hem de trencar aquesta cadena que apareix ineluctable»²¹¹.

L'arquitectura i l'artesanía de la pau

228. El camí cap a la pau no implica homogeneïtzar la societat, però sí que ens permet treballar junts. Pot unir moltes persones darrere de recerques comunes on totes hi guanyen. Davant d'un determinat objectiu comú, es podran aportar diferents propostes tècniques, diferents experiències, i treballar pel bé comú. Cal tractar d'identificar bé els problemes que travessa una societat per acceptar que hi ha diferents maneres de mirar les dificultats i de resoldre-les. El camí cap a una millor convivència implica sempre reconèixer la possibilitat que l'altre aportí una perspectiva legítima, almenys en part, alguna cosa que pugui ser rescatat, tot i que s'hagi equivocat o hagi actuat malament. Perquè «mai no s'ha de encasellar l'altre pel que va poder dir o fer, sinó que ha de ser considerat per la promesa que porta dins d'ell»²¹², promesa que deixa sempre una escletxa d'esperança.

229. Com van ensenyar els Bisbes de Sud-àfrica, la veritable reconciliació s'aconsegueix de manera proactiva, «formant una nova societat basada en el servei als altres, més que en el desig de dominar; una societat basada a compartir amb altres el que un posseeix, més que en la lluita egoista de cada un per la major riquesa possible; una societat en la qual el valor d'estar junts com a éssers humans és definitivament més important que qualsevol grup menor, sigui aquest la família, la nació, la raça o la cultura»²¹³. Els Bisbes de Corea de Sud van assenyalar que una veritable pau «només es pot aconseguir quan lluitem per la justícia a través del diàleg, cercant la reconciliació i el desenvolupament mutu»²¹⁴.

230. L'esforç dur per superar el que ens divideix sense perdre la identitat de cadascú, suposa que en tots romanguí viu un bàsic sentiment de pertinença. Perquè «la nostra societat guanya quan cada persona, cada grup social, se sent veritablement de casa. En una família, els pares, els avis, els fills són de casa; cap està exclòs. Si un té una dificultat, fins i tot greu, encara que “se l'hagi buscat”, els altres l'ajuden, li donen suport; el seu dolor és de tots. [...] En les famílies tots contribueixen al projecte comú, tots treballen pel bé comú, però sense anul·lar a l'individu; al contrari, el sostenen, el promouen. Es barallen, però hi ha una cosa que no es mou: aquest lligam familiar. Les baralles de família són reconciliacions després. Les alegries i les penes de cadascun són assumides per tots. Això sí que és ser família! Si poguéssim aconseguir veure l'oponent polític o el veí de casa amb els mateixos ulls que als fills, esposes, marits, pares o mares, que bonic seria! Estimem la nostra societat o continua essent quelcom llunyà, quelcom anònim, que no ens involucra, no ens pertoca, no ens compromet?»²¹⁵.

231. Moltes vegades és molt necessari negociar i així desenvolupar vies concrets per a la pau. Però els processos efectius d'una pau duradora són abans de res transformacions artesanals obrades pels pobles, on cada ésser humà pot ser un ferment eficaç amb el seu estil de vida quotidiana. Les grans transformacions no són fabricades en escriptoris o despatxos. Llavors «cada un juga un paper fonamental en un únic projecte creador, per escriure una nova pàgina de la història, una pàgina plena d'esperança, plena de pau, plena de reconciliació»²¹⁶. Hi ha una "arquitectura" de la pau, on intervenen les diverses

institucions de la societat, cadascuna des de la seva competència, però hi ha també una "artesania" de la pau que ens involucra a tots. A partir de diversos processos de pau que es van desenvolupar en diferents llocs del món «hem après que aquests camins de pacificació, de primacia de la raó sobre la venjança, de delicada harmonia entre la política i el dret, no poden obviar els processos de la gent. No s'assoleixen amb el disseny de marcs normatius i arranaments institucionals entre grups polítics o econòmics de bona voluntat. [...] A més, sempre és ric incorporar en els nostres processos de pau l'experiència de sectors que, en moltes ocasions, han estat invisibilitzats, perquè siguin precisament les comunitats que dissenyin els processos de memòria col·lectiva»²¹⁷.

232. No hi ha punt final a la construcció de la pau social d'un país, sinó que és «una tasca que no dona treva i que exigeix el compromís de tots. Treball que ens demana no decaure en l'esforç per construir la unitat de la nació i, malgrat els obstacles, diferències i diferents enfocaments sobre la manera d'aconseguir la convivència pacífica, persistir en la lluita per afavorir la cultura del trobament, que exigeix col·locar en el centre de tota acció política, social i econòmica, a la persona humana, la seva altíssima dignitat, i el respecte pel bé comú. Que aquest esforç ens faci fugir de tota temptació de venjança i recerca d'interessos només particulars i a curt termini»²¹⁸. Les manifestacions públiques violentes, d'un costat o d'un altre, no ajuden a trobar camins de sortida. Sobretot perquè, com bé han assenyalat els Bisbes de Colòmbia, quan s'encoratgen «mobilitzacions ciutadanes no sempre apareixen clars els seus orígens i objectius, hi ha certes formes de manipulació política i s'han percebut apropiacions a favor d'interessos particulars»²¹⁹.

Sobretot amb els últims

233. La promoció de l'amistat social no implica solament l'apropament entre grups socials distanciat a partir d'algun període conflictiu de la història, sinó també la recerca d'un retrobament amb els sectors més empobrits i vulnerables. La pau «no sols és absència de guerra sinó el compromís incansable —especialment d'aquells que ocupem un càrrec de més àmplia responsabilitat— de reconèixer, garantir i reconstruir concretament la dignitat tantes vegades oblidada o ignorada de germans nostres, perquè puguin sentir-se els principals protagonistes de la destinació de la seva nació»²²⁰.

234. Sovint s'ha ofès els últims de la societat amb generalitzacions injustes. Si de vegades els més pobres i els exclosos reaccionen amb actituds que semblen antisocials, és important entendre que moltes vegades aquestes reaccions tenen a veure amb una història de menyspreu i de manca d'inclusió social. Com van ensenyar els Bisbes llatinoamericans, «només la proximitat que ens fa amics ens permet apreciar profundament els valors dels pobres d'avui, els seus legítims anhels i la seva manera pròpia de viure la fe. L'opció pels pobres ha de conduir a l'amistat amb els pobres»²²¹.

235. Els que pretenen pacificar una societat no han d'oblidar que la iniquitat i la manca d'un desenvolupament humà integral no permeten generar pau. En efecte, «sense igualtat d'oportunitats, les diverses formes d'agressió i de guerra trobaran un brou de cultiu que tard o d'hora provocarà la seva explosió. Quan la societat —local, nacional o mundial— abandona a la perifèria una part de si mateixa, no hi haurà programes polítics ni recursos policials o d'intel·ligència que puguin assegurar indefinidament la tranquil·litat»²²². Si cal tornar a començar, sempre serà des dels últims.

El valor i el sentit del perdó

236. Alguns prefereixen no parlar de reconciliació perquè entenen que el conflicte, la violència i les ruptures són part del funcionament normal d'una societat. De fet, en qualsevol grup humà hi ha lluites de poder més o menys subtils entre diferents sectors. Altres sostenen que donar lloc al perdó és cedir el propi espai perquè altres dominin la situació. Per això, consideren que és millor mantenir un joc de poder que permeti sostenir un equilibri de forces entre els diferents grups. Altres creuen que la reconciliació és cosa de febles, que no són capaços d'un diàleg fins al fons, i per això opten per escapar dels problemes dissimulant les injustícies. Incapaços d'enfrontar els problemes, trien una pau aparent.

El conflicte inevitable

237. El perdó i la reconciliació són temes fortament accentuats en el cristianisme i, de diverses formes, en altres religions. El risc rau a no comprendre adequadament les conviccions creients i presentar-les de tal manera que acabin alimentant el fatalisme, la inèrcia o la injustícia, o d'altra banda la intolerància i la violència.

238. Jesucrist mai no va convidar a fomentar la violència o la intolerància. Ell mateix condemnava obertament l'ús de la força per imposar-se als altres: «Ja sabeu que els governants de les nacions les dominen com si en fossin amos i que els grans personatges les mantenen sota el seu poder. Però entre vosaltres no ha de ser pas així» (*Mt* 20,25-26). D'altra banda, l'Evangeli demana perdonar «setanta vegades set» (*Mt* 18,22) i posa l'exemple del servidor desprietat, que va ser perdonat però que al seu torn no va ser capaç de perdonar els altres (cf. *Mt* 18,23-35).

239. Si llegim altres textos del Nou Testament, podem advertir que de fet les comunitats primitives, immerses en un món pagà desbordat de corrupció i desviacions, vivien un sentit de paciència, tolerància, comprensió. Alguns textos són molt clars sobre aquest punt: conviden a reprendre els adversaris amb dolçor (cf. *2Tm* 2,25). O exhorten: «Que no insultin ningú ni es fiquin en baralles, que siguin gent de bon tracte i donin proves de la més gran dolcesa amb tothom. En altre temps, també nosaltres érem insensats» (*Tt* 3,2-3). El llibre dels Fets dels Apòstols afirma que els deixebles, perseguits per algunes autoritats, «gaudien de l'estima de tot el poble» (2,47; cf. 4,21.33; 5,13).

240. Amb tot, quan reflexionem sobre el perdó, sobre la pau i sobre la concòrdia social, ens trobem amb una expressió de Jesucrist que ens sorprèn: «No us penseu que hagi vingut a portar la pau a la terra. No he vingut a portar la pau, sinó l'espasa. He vingut a separar el fill del pare, la filla de la mare, la nora de la sogra. Els enemics de cadascú seran la gent de casa seva» (*Mt* 10,34-36). És important situar-la en el context del capítol on està inserida. Allà queda clar que el tema de què s'està parlant és el de la fidelitat a la pròpia opció, sense avergonyir-se, encara que això comporti contrarietats, encara que els éssers estimats s'oposin a aquesta opció. Per tant, aquestes paraules no conviden a cercar conflictes, sinó simplement a suportar el conflicte inevitable, perquè el respecte humà no porti a faltar a la fidelitat a favor d'una suposada pau familiar o social. Sant Joan Pau II ha dit que l'Església «no pretén condemnar totes i cadascuna de les formes de conflictivitat social. L'Església sap molt bé que, al llarg de la història, els conflictes d'interessos entre diversos grups

socials sorgeixen inevitablement i que enfront d'ells el cristià sovint ha de prendre posició amb decisió i coherència»²²³.

Les lluites legítimes i el perdó

241. No es tracta de proposar un perdó renunciant als propis drets davant d'un poderós corrupte, davant d'un criminal o davant algú que degrada la nostra dignitat. Som cridats a estimar tothom, sense excepció, però estimar un opressor no és consentir que continuï essent així; tampoc no és fer-li pensar que el que ell fa és acceptable. En canvi, la forma bona d'estimar-lo és buscar de diferents maneres que deixi d'oprimir, és llevar-li aquest poder que no sap utilitzar i que el desfigura com a ésser humà. Perdonar no vol dir permetre que continuïn trepitjant la pròpia dignitat i la dels altres, o deixar que un criminal continuï fent mal. Qui pateix la injustícia ha de defensar amb força els seus drets i els de la seva família precisament perquè ha de preservar la dignitat que se li ha donat, una dignitat que Déu estima. Si un delinqüent m'ha fet mal a mi o a un ésser estimat, ningú no em prohibeix que exigeixi justícia i que em preocupi perquè aquesta persona –o qualsevol altra– no torni a fer-me mal ni faci el mateix mal als altres. Correspon que ho faci, i el perdó no solament no anul·la aquesta necessitat sinó que la reclama.

242. El que compta és no fer-ho per alimentar una ira que fa mal a l'ànima personal i a l'ànima del nostre poble, o per una necessitat malaltissa de destruir l'altre que desencadena una carrera de venjança. Ningú no aconsegueix la pau interior ni es reconcilia amb la vida d'aquesta manera. La veritat és que «cap família, cap grup de veïns o una ètnia, menys un país, no té futur si el motor que els uneix, convoca i tapa les diferències és la venjança i l'odi. No podem posar-nos d'acord i unir-nos per venjar-nos, per fer al qui ha estat violent el mateix que ell ens ha fet, per planificar ocasions de revenja sota formats aparentment legals»²²⁴. Així no es guanya res i a la llarga es perd tot.

243. És cert que «no és tasca fàcil superar l'amarg llegat d'injustícies, hostilitat i desconfiança que el conflicte ha deixat. Això només es pot aconseguir vençant el mal amb el bé (cf. *Rm* 12,21) i mitjançant el cultiu de les virtuts que afavoreixen la reconciliació, la solidaritat i la pau»²²⁵. D'aquesta manera, «qui conrea la bondat en el seu interior rep a canvi una consciència tranquil·la, una alegria profunda fins i tot enmig de les dificultats i de les incomprendiments. Àdhuc davant les ofenses rebudes, la bondat no és feblesa, sinó autèntica força, capaç de renunciar a la venjança»²²⁶. Cal reconèixer en la pròpia vida que «també aquest dur judici que tinc en el meu cor contra el meu germà o la meva germana, aquesta ferida no curada, aquest mal no perdonat, aquesta rancúnia que només em farà mal, és un tros de guerra que porto dins, és un foc al cor, que cal apagar perquè no es converteixi en un incendi»²²⁷.

La veritable superació

244. Quan els conflictes no es resolen sinó que s'amaguen o s'enterren en el passat, hi ha silencis que poden significar tornar-se còmplices de greus errors i pecats. Però la veritable reconciliació no s'escapa del conflicte sinó que s'aconsegueix *en* el conflicte, superant-lo a través del diàleg i de la negociació transparent, sincera i pacient. La lluita entre diversos sectors «sempre que s'abstingui d'enemistats i d'odi mutu, insensiblement esdevé una honesta discussió, fundada en l'amor a la justícia»²²⁸.

245. Moltes vegades he proposat «un principi que és indispensable per construir l'amistat social: la unitat és superior al conflicte. [...] No és apostar per un sincretisme ni per l'absorció de l'un en l'altre, sinó per la resolució en un pla superior que conserva en si les virtualitats valuoses de les polaritats en pugna»²²⁹. Sabem prou que «cada vegada que les persones i les comunitats aprenem a apuntar més alt de nosaltres mateixos i dels nostres interessos particulars, la comprensió i el compromís mutu es transformen [...] en un àmbit on els conflictes, les tensions i fins i tot els que es podrien haver considerat oposats en el passat, poden arribar a una unitat multiforme que engendra nova vida»²³⁰.

La memòria

246. Al qui ha patit molt de manera injusta i cruel, no se li ha d'exigir una mena de "perdó social". La reconciliació és un fet personal, i ningú no pot imposar-la al conjunt d'una societat, tot i que hagi de promoure-la. En l'àmbit estrictament personal, amb una decisió lliure i generosa, algú pot renunciar a exigir un càstig (cf. *Mt* 5,44-46), encara que la societat i la seva justícia legítimament el busquin. Però no és possible decretar una "reconciliació general", prenent tancar per decret les ferides o cobrir les injustícies amb un mantell d'oblit. Qui es pot arrogar el dret de perdonar en nom dels altres? És commovedor veure la capacitat de perdó d'algunes persones que han sabut anar més enllà del dany sofert, però també és humà comprendre els qui no poden fer-ho. En tot cas, el que mai no s'ha de proposar és l'oblit.

247. La *Xoà* no ha de ser oblidada. És el «símbol de fins on pot arribar la maldat de l'home quan, alimentada per falses ideologies, s'oblida de la dignitat fonamental de la persona, que mereix respecte absolut independentment de la vila a què pertanyi o la religió que professi»²³¹. En recordar-la, no puc deixar de repetir aquesta pregària: «Recordeu-vos de nosaltres en la vostra misericòrdia. Doneu-nos la gràcia de avergonyir-nos del que, com a homes, hem estat capaços de fer, de avergonyir-nos d'aquesta màxima idolatria, d'haver menyspreat i destruït la nostra carn, aquesta carn que vos vau modelar del fang, que vós heu vivificat amb el vostre alè de vida. Mai més, Senyor, mai més!»²³².

248. No s'han d'oblidar els bombardejos atòmics a Hiroshima i Nagasaki. Un cop més «faig memòria aquí de totes les víctimes, m'inclino davant la força i la dignitat d'aquells que, havent sobreviscut a aquells primers moments, han suportat en els seus cossos durant molts anys els sofriments més aguts i, en les seves ments, els gèrmens de la mort que continuaven consumint la seva energia vital. [...] No podem permetre que les actuals i noves generacions perdin la memòria del que va passar, aquella memòria que és garant i estímul per construir un futur més just i més fratern»²³³. Tampoc no s'han d'oblidar les persecucions, el tràfic d'esclaus i les matances ètniques que van ocórrer i ocorren en diversos països, i tants altres fets històrics que ens avergonyeixen de ser humans. Han de ser recordats sempre, una i altra vegada, sense cansar-nos ni anestesiarnos.

249. És fàcil avui caure en la temptació de girar pàgina dient que ja fa molt de temps que va succeir i que cal mirar cap endavant. No, per Déu! Mai no s'avança sense memòria, no s'evoluciona sense una memòria íntegra i lluminosa. Necessitem mantenir «viva la flama de la consciència col·lectiva, donant testimoniatge a les generacions futures l'horror del que va passar» que «desperta i preserva d'aquesta manera el record de les víctimes, perquè la consciència humana s'enforteixi cada vegada més contra tot desig de dominació i

destrucció»²³⁴. Ho necessiten les mateixes víctimes –persones, grups socials o nacions– per no cedir a la lògica que porta a justificar les represàlies i qualsevol tipus de violència en nom de l'enorme mal que han patit. Per això, no em refereixo només a la memòria dels horrors, sinó també al record dels qui, enmig d'un context enverinat i corrupte van ser capaços de recuperar la dignitat i amb petits o grans gestos van optar per la solidaritat, el perdó, la fraternitat. És molt sa fer memòria del bé.

Perdó sense oblits

250. El perdó no implica oblit. Diem més aviat que, quan hi ha quelcom que de cap manera no pot ser negat, relativitzat o dissimulat, tanmateix podem perdonar. Quan hi ha alguna cosa que mai no ha de ser tolerada, justificada o excusada, tanmateix podem perdonar. Quan hi ha alguna cosa que per cap raó no hem de permetre oblidar, tanmateix podem perdonar. El perdó lliure i sincer és una grandesa que reflecteix la immensitat del perdó diví. Si el perdó és gratuït, llavors pot perdonar fins i tot el qui es resisteix al penediment i és incapaç de demanar perdó.

251. Els qui perdonen de veritat no s'obliden, però renuncien a ser posseïts per aquesta mateixa força destructiva que els ha perjudicat. Trenquen el cercle viciós, frenen l'avanç de les forces de la destrucció. Decideixen no continuar inoculant a la societat l'energia de la venjança que tard o d'hora acaba recaient un cop més sobre ells mateixos. Perquè la venjança mai no sadolla veritablement la insatisfacció de les víctimes. Hi ha crims tan horribles i cruels, que, fer patir el qui els va cometre, no serveix per sentir que s'ha reparat el dany; ni tan sols n'hi hauria prou amb matar el criminal, ni es podrien trobar tortures que s'equiparin el que va poder haver patit la víctima. La venjança no resol res.

252. Tampoc no estem parlant d'impunitat. Però la justícia només es busca adequadament per amor a la justícia mateixa, per respecte a les víctimes, per prevenir nous crims i amb vista a preservar el bé comú, no com una suposada descàrrega de la pròpia ira. El perdó és precisament el que permet buscar la justícia sense caure en el cercle viciós de la venjança ni en la injustícia de l'oblit.

253. Quan hi ha hagut injustícies mútues, cal reconèixer amb claredat que poden no haver tingut la mateixa gravetat o que no siguin comparables. La violència exercida des de les estructures i el poder de l'Estat no està en el mateix nivell de la violència de grups particulars. De totes maneres, no es pot pretendre que només es recordin els sofriments injustos d'una sola de les parts. Com van ensenyar els Bisbes de Croàcia, «nosaltres devem a tota víctima innocent el mateix respecte. No hi pot haver aquí diferències racials, confessionals, nacionals o polítiques»²³⁵.

254. Demano a Déu «que prepari els nostres cors al trobament amb els germans més enllà de les diferències d'idees, llengua, cultura, religió; que ungeixi tot el nostre ésser amb l'oli de la misericòrdia que cura les ferides dels errors, de les incomprensions, de les controvèrsies; la gràcia d'enviar-nos, amb humilitat i mansuetud, als camins, arriscats però fecunds, de la recerca de la pau»²³⁶.

La guerra i la pena de mort

255. Hi ha dues situacions extremes que poden arribar a presentar-se com solucions en circumstàncies particularment dramàtiques, sense advertir que són falses respostes, que no resolten els problemes que pretenen superar i que en definitiva no fan més que afegir nous factors de destrucció en el teixit de la societat nacional i universal. Es tracta de la guerra i de la pena de mort.

La injustícia de la guerra

256. « El qui forja el mal és falsari, el qui aconsella pau en treu goig» (*Pr* 12,20). No obstant això hi ha qui busca solucions en la guerra, que sovint «es nodreix de la perversió de les relacions, d'ambicions hegemòniques, d'abusos de poder, de la por a l'altre i a la diferència vista com un obstacle»²³⁷. La guerra no és un fantasma del passat, sinó que s'ha convertit en una amenaça constant. El món està trobant cada vegada més dificultat en el lent camí de la pau que havia emprès i que començava a donar alguns fruits.

257. Ja que s'estan creant novament les condicions per a la proliferació de guerres, recordo que «la guerra és la negació de tots els drets i una dramàtica agressió a l'ambient. Si es vol un veritable desenvolupament humà integral per a tothom, s'ha de continuar incansablement amb la tasca d'evitar la guerra entre les nacions i els pobles.

Amb aquesta finalitat cal assegurar el domini incontestat del dret i l'infatigable recurs a la negociació, als bons oficis i a l'arbitratge, com proposa la *Carta de les Nacions Unides*, veritable norma jurídica fonamental»²³⁸. Vull destacar que els 75 anys de les Nacions Unides i l'experiència dels primers 20 anys d'aquest mil·lenni, mostren que la plena aplicació de les normes internacionals és realment eficaç, i que el seu incompliment és nociu. La *Carta de les Nacions Unides*, respectada i aplicada amb transparència i sinceritat, és un punt de referència obligatori de justícia i un vehicle de pau. Però això suposa no disfressar intencions espúries ni col·locar els interessos particulars d'un país o grup per sobre de bé comú mundial. Si la norma és considerada un instrument al qual s'acudeix quan resulta favorable i que s'eludeix quan no ho és, es desencadenen forces incontrolables que fan un gran mal a les societats, als més febles, a la fraternitat, a l'entorn i als béns culturals, amb pèrdues irrecuperables per a la comunitat global.

258. Així és com fàcilment s'opta per la guerra darrere de tot tipus d'excuses suposadament humanitàries, defensives o preventives, acudint fins i tot a la manipulació de la informació. De fet, en les últimes dècades totes les guerres han estat pretesament "justificades". El *Catecisme de l'Església Catòlica* parla de la possibilitat d'una legítima *defensa* mitjançant la força militar, que suposa demostrar que es donin algunes «condicions estrictes de legitimitat moral»²³⁹. Però fàcilment es cau en una interpretació massa àmplia d'aquest possible dret. Així es volen justificar indegudament tot d'atacs "preventius" o accions bèl·liques que fàcilment comporten «mals i desordres més greus que el mal que es pretén eliminar»²⁴⁰. La qüestió és que, a partir del desenvolupament de les armes nuclears, químiques i biològiques, i de les enormes i creixents possibilitats que brinden les noves tecnologies, es va donar a la guerra un poder destructiu fora de control que afecta molts civils innocents. És veritat que «mai la humanitat no havia tingut tant poder sobre ella mateixa i res no garanteix que el farà servir bé»²⁴¹. Llavors ja no podem pensar en la guerra com a solució, perquè els riscos probablement sempre seran superiors a la hipotètica utilitat

que se li atribueixi. Davant d'aquesta realitat, avui és molt difícil sostenir els criteris racionals madurats en altres segles per parlar d'una possible "guerra justa". Mai més la guerra!²⁴²

259. És important afegir que, amb el desenvolupament de la globalització, el que pot aparèixer com una solució immediata o pràctica per a un lloc de la terra, deslliga una cadena de factors violents moltes vegades subterranis que acaba afectant tot el planeta i obrint camí a noves i pitjors guerres futures. En el nostre món ja no hi ha només "trossos" de guerra en un país o en un altre, sinó que es viu una "guerra mundial a trossos", perquè els destins dels països estan fortament connectats entre ells a l'escenari mundial.

260. Com deia sant Joan XXIII, «resulta un absurd sostenir que la guerra és un mitjà apte per rescabalar el dret violat»²⁴³. Ho afirmava en un període de forta tensió internacional, i així va expressar el gran anhel de pau que es difonia en els temps de la guerra freda. Va reforçar la convicció que les raons de la pau són més fortes que tot càlcul d'interessos particulars i que tota confiança en l'ús de les armes. Però no es van aprofitar adequadament les ocasions que oferia al final de la guerra freda per la manca d'una visió de futur i d'una consciència compartida sobre el nostre destí comú. En canvi, es va cedir a la recerca d'interessos particulars sense fer-se càrrec del bé comú universal. Així va tornar a obrir-se camí l'enganyós espant de la guerra.

261. Tota guerra deixa el món pitjor que com l'havia trobat. La guerra és un fracàs de la política i de la humanitat, una claudicació vergonyosa, una derrota enfront de les forces del mal. No ens quedem en discussions teòriques, prenguem contacte amb les ferides, toquem la carn dels perjudicats. Tornem a contemplar tants civils massacrats com "danys col·laterals". Preguntem a les víctimes. Parem atenció als pròfugs, als qui van patir la radiació atòmica o els atacs químics, a les dones que van perdre els seus fills, als nens mutilats o privats de la seva infància. Parem atenció a la veritat d'aquestes víctimes de la violència, mirem la realitat des dels seus ulls i escoltem els seus relats amb el cor obert.

262. Les normes tampoc no seran suficients si es pensa que la solució als problemes actuals està en dissuadir altres a través de la por, amenaçant amb l'ús d'armes nuclears, químiques o biològiques. Perquè «si es tenen en compte les principals amenaces a la pau i a la seguretat amb les seves múltiples dimensions en aquest món multipolar de segle XXI, com ara, per exemple, el terrorisme, els conflictes asimètrics, la seguretat informàtica, els problemes ambientals, la pobresa, sorgeixen no pocs dubtes sobre la inadequació de la dissuasió nuclear per respondre eficaçment a aquests reptes. Aquestes preocupacions són encara més consistents si tenim en compte les catastròfiques conseqüències humanitàries i ambientals derivades de qualsevol ús de les armes nuclears amb devastadors efectes indiscriminats i incontrolables en el temps i l'espai. [...] Ens hem de preguntar si n'és de sostenible un equilibri basat en la por, quan en realitat tendeix a augmentar la por i a socavar les relacions de confiança entre els pobles. La pau i l'estabilitat internacional no poden basar-se en una falsa sensació de seguretat, en l'amenaça de la destrucció mútua o de l'aniquilació total, en el simple manteniment d'un equilibri de poder. [...] En aquest context, l'objectiu últim de l'eliminació total de les armes nuclears es converteix tant en un desafiament com en un imperatiu moral i humanitari. [...] L'augment de la interdependència i la globalització comporten que qualsevol resposta que donem a l'amenaça de les armes nuclears, hagi de ser col·lectiva i concertada, basada en la confiança mútua. Aquesta última es pot construir

només a través d'un diàleg que estigui sincerament orientat cap al bé comú i no cap a la protecció d'interessos encoberts o particulars»²⁴⁴. I amb els diners que s'usa en armes i altres despeses militars, constituïm un Fons mundial²⁴⁵ per acabar d'una vegada amb la fam i per al desenvolupament dels països més pobres, de tal manera que els seus habitants no acudeixin a solucions violentes o enganyoses ni necessitin abandonar els seus països per buscar una vida més digna.

La pena de mort

263. Hi ha una altra manera de fer desaparèixer l'altre, que no s'adreça a països sinó a persones. És la pena de mort. Sant Joan Pau II va declarar de manera clara i ferma que aquesta és inadequada en l'àmbit moral i ja no és necessària en l'àmbit penal²⁴⁶. No és possible pensar en una marxa enrere respecte a aquesta postura. Avui diem amb claredat que «la pena de mort és inadmissible»²⁴⁷ i l'Església es compromet amb determinació per proposar que sigui abolida a tot el món²⁴⁸.

264. En el Nou Testament, al temps que es demana als particulars no prendre la justícia per compte propi (cf. *Rm* 12,17.19), es reconeix la necessitat que les autoritats imposin penes als que obren el mal (cf. *Rm* 13,4; *IPe* 2,14). En efecte, «la vida en comú, estructurada al voltant de comunitats organitzades, necessita normes de convivència la lliure violació de les quals requereix una resposta adequada»²⁴⁹. Això implica que l'autoritat pública legítima pugui i hagi de «comminar penes proporcionades a la gravetat dels delictes»²⁵⁰ i que es garanteixi al poder judicial «la independència necessària en l'àmbit de la llei»²⁵¹.

265. Des dels primers segles de l'Església, alguns es van manifestar clarament contraris a la pena capital. Per exemple, Lactanci sostenia que «no cal fer cap distinció: sempre serà crim matar un home»²⁵². El Papa Nicolau I exhortava: «Que s'esforcin per alliberar de la pena de mort no sols cadascun dels innocents, sinó també tots els culpables»²⁵³. En ocasió del judici contra uns homicides que havien assassinat dos sacerdots, sant Agustí demanava al jutge que no llevés la vida als assassins, i ho fonamentava d'aquesta manera: «Amb això no impedim que es reprimeixi la llicència criminal d'aquests malfactors. Volem que es conservin vius i amb tots els seus membres; que sigui suficient dirigir-los, per la pressió de les lleis, de la seva boja inquietud al repòs de la salut, o bé que se'ls ocupi en alguna tasca útil, un cop apartats de les seves perverses accions. També això s'anomena condemna, però tothom entendre que es tracta d'un benefici més aviat que d'un suplicí, perquè no es deixa camp lliure a l'audàcia de la ferotgia ni s'impedeix la medicina del penediment. [...] Enfada't contra la iniquitat de manera que no t'oblidis de la humanitat. No satisfacis contra les atrocitats dels pecadors un desig de venjança, sinó més aviat procurar guarir les nafres d'aquests pecadors»²⁵⁴.

266. Les pors i les rancúnies fàcilment porten a entendre les penes d'una manera vindicativa, quan no cruel, en lloc d'entendre-les com a part d'un procés de guarició i de reinserció en la societat. Avui, «tant per part d'alguns sectors de la política com per part d'alguns mitjans de comunicació, s'incita algunes vegades a la violència i a la venjança, pública i privada, no sols contra els qui són responsables d'haver comès delictes, sinó també contra qui cau la sospita, fundada o no, de no haver complert la llei. [...] Hi ha la tendència a construir deliberadament enemics: figures estereotipades, que concentren en si mateixes totes les característiques que la societat percep o interpreta com a perilloses. Els

mecanismes de formació d'aquestes imatges són els mateixos que, al seu moment, van permetre l'expansió de les idees racistes»²⁵⁵. Això ha fet particularment arriscat el costum creixent que hi ha en alguns països d'acudir a presons preventives, a reclusions sense judici i especialment a la pena de mort.

267. Vull remarcar que «és impossible imaginar que avui els Estats no puguin disposar d'un altre mitjà que no sigui la pena capital per defensar de l'agressor injust la vida d'altres persones». Una particular gravetat tenen les anomenades execucions extrajudicials o extralegals, que «són homicidis deliberats comesos per alguns Estats o pels seus agents, que sovint es fan passar com enfrontaments amb delinqüents o es presenten com a conseqüències no desitjades de l'ús raonable, necessari i proporcional de la força per fer aplicar la llei»²⁵⁶.

268. «Els arguments contraris a la pena de mort són molts i ben coneguts. L'Església n'ha oportunament destacat alguns, com la possibilitat de l'existència de l'error judicial i l'ús que en fan els règims totalitaris i dictatorials, que la utilitzen com a instrument de supressió de la dissidència política o de persecució de les minories religioses i culturals, totes víctimes que per les seves respectives legislacions són "delinqüents". Tots els cristians i els homes de bona voluntat estan cridats, per tant, a lluitar no sols per l'abolició de la pena de mort, legal o il·legal que sigui, i en totes les seves formes, sinó també per tal de millorar les condicions carceràries, en el respecte de la dignitat humana de les persones privades de llibertat. I això jo ho relaciono amb la cadena perpètua. [...] La presó és una pena de mort oculta»²⁵⁷.

269. Recordem que «ni tan sols l'homicida perd la seva dignitat personal i Déu mateix es fa el seu garant»²⁵⁸. El ferm rebuig de la pena de mort mostra fins a quin punt és possible reconèixer la inalienable dignitat de tot ésser humà i acceptar que tingui un lloc en aquest univers. Ja que, si no l'hi nego al pitjor dels criminals, no el negaré a ningú, donaré a tothom la possibilitat de compartir amb mi aquest planeta malgrat el que pugui separar-nos.

270. Als cristians que dubten i se senten temptats a cedir davant de qualsevol forma de violència, els convido a recordar aquell anunci del llibre d'Isaïes: «Amb les seves espases forjaran relles» (2,4). Per a nosaltres aquesta profecia pren carn en Jesucrist, que davant d'un deixeble excitat per la violència va dir amb fermesa: «Torna la teva espasa al seu lloc!, ja que tots els que empunyen espasa, per l'espasa moriran» (Mt 26,52). Era un ressò d'aquella antiga advertència: «o demanaré comptes de la vostra sang, de les vostres vides, a tots els animals. També als homes, a qualsevol qui en mati un altre, li demanaré comptes d'aquella vida. El qui vessi la sang d'un home, un altre home vessarà la seva sang» (Gn 9,5-6). Aquesta reacció de Jesús, que va brollar del cor, supera la distància dels segles i arriba fins avui com un constant reclam.

Capítol vuitè

LES RELIGIONS AL SERVEI DE LA FRATERNITAT AL MÓN

271. Les diferents religions, a partir de la valoració de cada persona humana com a criatura cridada a ser fill o filla de Déu, ofereixen una aportació valuosa per a la construcció de la

fraternitat i per a la defensa de la justícia en la societat. El diàleg entre persones de diferents religions no es fa merament per diplomàcia, amabilitat o tolerància. Com van ensenyar els Bisbes de l'Índia, «l'objectiu del diàleg és establir amistat, pau, harmonia i compartir valors i experiències morals i espirituals en un esperit de veritat i amor»²⁵⁹.

El fonament últim

272. Els creients pensem que, sense una obertura al Pare de tots, no hi haurà raons sòlides i estables per a la crida a la fraternitat. Estem convençuts que «només amb aquesta consciència de fills que no són orfes podem viure en pau entre nosaltres»²⁶⁰. Perquè «la raó, per ella mateixa, és capaç d'acceptar la igualtat entre els homes i d'establir una convivència cívica entre ells, però no aconsegueix fundar la fraternitat»²⁶¹.

273. En aquesta línia, vull recordar un text memorable: «Si no hi ha una veritat transcendent, amb l'obediència l'home conquereix la seva plena identitat, tampoc no hi ha cap principi segur que garanteixi relacions justes entre els homes: els interessos de classe, grup o nació, els contraposen inevitablement uns als altres. Si no reconeix la veritat transcendent, triomfa la força del poder, i cada un tendeix a utilitzar fins a l'extrem els mitjans de què disposa per imposar el seu propi interès o la pròpia opinió, sense respectar els drets dels altres. [...] L'arrel del totalitarisme modern cal veure-la, per tant, en la negació de la dignitat transcendent de la persona humana, imatge visible del Déu invisible i, precisament per això, subjecte natural de drets que ningú no pot violar: ni l'individu, el grup, la classe social, ni la nació o l'Estat. No pot fer-ho tampoc la majoria d'un cos social, posant-se en contra de la minoria»²⁶².

274. Des de la nostra experiència de fe i des de la saviesa que ha anat pastant al llarg dels segles, aprenent també de les nostres moltes debilitats i caigudes, els creients de les diferents religions sabem que fer present Déu és un bé per a les nostres societats. Cercar Déu amb cor sincer, sempre que no ho enfosquim amb els nostres interessos ideològics o instrumentals, ens ajuda a reconèixer-nos companys de camí, veritablement germans. Creiem que «quan, en nom d'una ideologia, es vol expulsar Déu de la societat, s'acaba per adorar ídols, i de seguida l'home es perd, la seva dignitat és trepitjada, els seus drets violats. Sabeu prou a quines atrocitats pot conduir la privació de la llibertat de consciència i de la llibertat religiosa, i com aquesta ferida deixa la humanitat radicalment empobrida, perquè està privada d'esperança i de referències ideals»²⁶³.

275. Cal reconèixer que «entre les causes més importants de la crisi del món modern estan una consciència humana anestesiada i un allunyament dels valors religiosos, a més del predomini de l'individualisme i de les filosofies materialistes que divinitzen l'home i posen els valors mundans i materials en el lloc dels principis supremes i transcendents»²⁶⁴. No es pot admetre que en el debat públic només tinguin veu els poderosos i els científics. Ha d'haver un lloc per a la reflexió que procedeix d'un rerefons religiós que recull segles d'experiència i de saviesa. «Els textos religiosos clàssics poden oferir un significat per a totes les èpoques, tenen una força motivadora», però de fet «són menyspreats per la curtesa de vista dels racionalismes»²⁶⁵.

276. Per aquestes raons, si bé l'Església respecta l'autonomia de la política, no relega la seva pròpia missió a l'àmbit del privat. Al contrari, no «pot ni ha de quedar-se al marge» en la construcció d'un món millor ni deixar de «despertar les forces espirituals»²⁶⁶ que

fecundin tota la vida en societat. És veritat que els ministres religiosos no han de fer política partidària, pròpia dels laics, però ni tan sols ells poden renunciar a la dimensió política de l'existència²⁶⁷ que implica una constant atenció al bé comú i la preocupació pel desenvolupament humà integral. L'Església «té un paper públic que no s'exhaureix en les seves activitats d'assistència i educació» sinó que procura «la promoció de l'home i la fraternitat universal»²⁶⁸. No pretén competir amb poders terrenals, sinó oferir-se com «una llar entre les llars –això és l'Església–, oberta [...] a testimoniar al món actual la fe, l'esperança i l'amor al Senyor i a aquells que Ell estima amb predilecció. Una casa de portes obertes. L'Església és una casa amb les portes obertes, perquè és mare»²⁶⁹. I com Maria, la Mare de Jesús, «volem ser una Església que serveix, que surt de casa, que surt dels seus temples, que surt de les seves sagristies, per acompanyar la vida, sostenir l'esperança, ser signe d'unitat [...] per tendir ponts, trencar murs, sembrar reconciliació»²⁷⁰.

La identitat cristiana

277. L'Església valora l'acció de Déu en les altres religions, i «no rebutja res del que en aquestes religions hi ha de sant i veritable. Considera amb respecte sincer les maneres d'obrar i de viure, els preceptes i doctrines que [...] no poques vegades reflecteixen una espurna d'aquella Veritat que il·lumina tots els homes»²⁷¹. Però els cristians no podem amagar que «si la música de l'Evangeli deixa de vibrar en les nostres entranyes, haurem perdut l'alegria que brolla de la compassió, la tendresa que neix de la confiança, la capacitat de reconciliació que troba la seva font en saber-nos sempre perdonats-enviats. Si la música de l'Evangeli deixa de sonar a casa nostra, a les nostres places, en els treballs, en la política i en l'economia, haurem apagat la melodia que ens desafiava a lluitar per la dignitat de tot home i dona»²⁷². Altres beuen d'altres fonts. Per a nosaltres, aquesta deu de dignitat humana i de fraternitat està en l'Evangeli de Jesucrist. D'ell sorgeix «per al pensament cristià i per l'acció de l'Església el primat que es dona a la relació, al trobament amb el misteri sagrat de l'altre, a la comunió universal amb la humanitat sencera com a vocació de tots»²⁷³.

278. Cridada a encarnar-se en tots els racons, i present durant segles en cada lloc de la terra –això vol dir "catòlica"–, l'Església pot comprendre des de la seva experiència de gràcia i de pecat, la bellesa de la invitació a l'amor universal. Perquè «tot el que és humà té a veure amb nosaltres. [...] On sigui que es reuneixen els pobles per establir els drets i deures de l'home, ens sentim honorats quan ens permeten seure al costat d'ells»²⁷⁴. Per a molts cristians, aquest camí de fraternitat té també una Mare, anomenada Maria. Ella va rebre al peu de la Creu aquesta maternitat universal (cf. *Jn* 19,26) i està atenta no sols a Jesús sinó també «a la resta dels seus descendents» (*Ap* 12,17). Ella, amb el poder del Ressuscitat, vol infantar un món nou, on tots siguem germans, on hi hagi lloc per a cada exclòs de les nostres societats, on resplendeixin la justícia i la pau.

279. Els cristians demanem que, en els països on som minoria, se'ns garanteixi la llibertat, així com nosaltres l'afavorim per als qui no són cristians allà on ells són minoria. Hi ha un dret humà fonamental que no ha de ser oblidat en el camí de la fraternitat i de la pau; el de la llibertat religiosa per als creients de totes les religions. Aquesta llibertat proclama que podem «trobar un bon acord entre cultures i religions diferents; testifica que les coses que tenim en comú són tantes i tan importants que és possible trobar un camí de convivència serena, ordenada i pacífica, acollint les diferències i amb l'alegria de ser germans en tant que fills d'un únic Déu»²⁷⁵.

280. Al mateix temps, demanem a Déu que consolidi la unitat dins de l'Església, unitat que s'enriqueix amb diferències que es reconcilien per l'acció de l'Esperit Sant. Perquè «hem estat batejats en un sol Esperit per formar un sol cos» (1Co 12,13) on cada un fa la seva aportació distintiva. Com deia sant Agustí: «L'oïda veu a través de l'ull, i l'ull escolta a través d'l'oïda»²⁷⁶. També és urgent continuar donant testimoniatge d'un camí de trobament entre les diferents confessions cristianes. No podem oblidar aquell desig que va expressar Jesucrist: «Que tots siguin u» (Jn 17,21). Escoltant la seva crida reconeixem amb dolor que al procés de globalització li falta encara la contribució profètica i espiritual de la unitat entre tots els cristians. Tot amb tot, «mentre ens trobem encara en camí cap a la plena comunió, tenim ja el deure de donar testimoniatge comú de l'amor de Déu al seu poble col·laborant en el nostre servei a la humanitat»²⁷⁷.

Religió i violència

281. Entre les religions és possible un camí de pau. El punt de partida ha de ser la mirada de Déu. Perquè «Déu no mira amb els ulls, Déu mira amb el cor. I l'amor de Déu és el mateix per a cada persona, sigui de la religió que sigui. I si és ateu és el mateix amor. Quan arribi l'últim dia i existeixi la llum suficient sobre la terra per poder veure les coses com són, ens emportarem cada sorpresa!»²⁷⁸.

282. També «els creients necessitem trobar espais per conversar i per actuar junts pel bé comú i la promoció dels més pobres. No es tracta que tots siguem més *light* o que amaguem les conviccions pròpies que ens apassionen per poder trobar-nos amb altres que pensen diferent. [...] Perquè com més profunda, sòlida i rica és una identitat, més tindrà per enriquir els altres amb la seva aportació específica»²⁷⁹. Els creients ens veiem desafiat a tornar a les nostres fonts per concentrar-nos en l'essencial: l'adoració a Déu i l'amor al proïsme, de manera que alguns aspectes de les nostres doctrines, fora del seu context, no acabin alimentant formes de menyspreu, d'odi, de xenofòbia, de negació de l'altre. La veritat és que la violència no troba fonament en les conviccions religioses fonamentals sinó en les seves deformacions.

283. El culte a Déu sincer i humil «no porta a la discriminació, a l'odi i a la violència, sinó al respecte de la sacralitat de la vida, al respecte de la dignitat i la llibertat dels altres, i al compromís amorós per tots»²⁸⁰. En realitat «el qui no estima no coneix Déu, perquè Déu és amor» (1Jn 4,8). Per això «el terrorisme execrable que amenaça la seguretat de les persones, tant a Orient com a Occident, tant al Nord com al Sud, propagant el pànic, el terror i el pessimisme no és a causa de la religió –tot i que els terroristes la instrumentalitzen–, sinó de les interpretacions equivocades dels textos religiosos, polítiques de fam, de pobresa, d'injustícia, d'opressió, d'arrogància; per això és necessari interrompre el suport als moviments terroristes a través del subministrament de diners, armes, plans o justificacions i també la cobertura dels mitjans, i considerar això com a crims internacionals que amenacen la seguretat i la pau mundials. Aquest terrorisme ha de ser condemnat en totes les seves formes i manifestacions»²⁸¹. Les conviccions religioses sobre el sentit sagrat de la vida humana ens permeten «reconèixer els valors fonamentals de la nostra humanitat comuna, els valors en virtut dels quals podem i hem de col·laborar, construir i dialogar, perdonar i créixer, permetent que el conjunt de les veus formi un noble i harmònic cant, en comptes de la cridòria fanàtica de l'odi»²⁸².

284. A vegades la violència fonamentalista, en alguns grups de qualsevol religió, és desencadenada per la imprudència dels seus líders. Però «el manament de la pau està inscrit en el profund de les tradicions religioses que representem. [...] Els líders religiosos som cridats a ser autèntics "dialogants", a treballar en la construcció de la pau no com a intermediaris, sinó com a autèntics mediadors. Els intermediaris busquen agradar totes les parts, per tal d'obtenir un guany per alls mateixos. El mediador, en canvi, és qui no es guarda res per a si mateix, sinó que es lliura generosament, fins consumir-se, sabent que l'única guany és la de la pau. Cadascun de nosaltres està cridat a ser un artesà de la pau, unint i no dividint, extingint l'odi i no conservant, obrint les sendes del diàleg i no aixecant nous murs»²⁸³.

Crida

En aquell trobament fratern que recordo joiosament, amb el Gran Imam Ahmad Al-Tayyeb «vam declarar –fermament– que les religions no inciten mai a la guerra i no insten sentiments d'odi, hostilitat, extremisme, ni conviden a la violència o al vessament de sang. Aquestes desgràcies són fruit de la desviació dels ensenyaments religiosos, de l'ús polític de les religions i també de les interpretacions de grups religiosos que han abusat –en algunes fases de la història– de la influència del sentiment religiós en els cors dels homes. [...] En efecte, Déu, l'Omnipotent, no necessita ser defensat per ningú i no desitja que el seu nom sigui usat per terroritzar la gent»²⁸⁴. Per això vull reprendre aquí la crida de pau, justícia i fraternitat que vam fer junts:

«En nom de Déu que ha creat tots els éssers humans iguals en els drets, en els deures i en la dignitat, i els ha cridat a conviure com a germans entre ells, per poblar la terra i difondre-hi els valors del bé, la caritat i la pau.

En el nom de la innocent ànima humana que Déu ha prohibit matar, afirmant que qui mata una persona és com si hagués matat tota la humanitat i qui en salva una és com si hagués salvat la humanitat sencera.

En el nom dels pobres, dels desgraciats, dels necessitats i dels marginats que Déu ha ordenat socórrer com un deure requerit a tots els homes i de manera particular a cada home acabalat i acomodat.

En el nom dels orfes, de les vídues, dels refugiats i dels exiliats de les seves cases i dels seus pobles; de totes les víctimes de les guerres, les persecucions i les injustícies; dels febles, dels qui viuen en la por, dels presoners de guerra i dels torturats arreu de món, sense cap distinció.

En el nom dels pobles que han perdut la seguretat, la pau i la convivència comuna, i han esdevingut víctimes de la destrucció, de la ruïna i de les guerres.

En nom de la *fraternitat humana* que abraça tots els homes, els uneix i els fa iguals.

En el nom d'aquesta *fraternitat* colpejada per les polítiques d'integrisme i divisió i pels sistemes de guany insaciable i les tendències ideològiques odioses, que manipulen les accions i les destinacions dels homes.

En el nom de la llibertat, que Déu ha donat a tots els éssers humans, creant-los lliures i distingint-los amb ella.

En el nom de la justícia i de la misericòrdia, fonaments de la prosperitat i eixos de la fe.

En el nom de totes les persones de bona voluntat, presents a cada racó de la terra.

En el nom de Déu i de tot això [...] "assumim" la cultura del diàleg com a camí, la col·laboració comuna com a conducta, el coneixement recíproc com a mètode i criteri»²⁸⁵.

286. En aquest espai de reflexió sobre la fraternitat universal, m'he sentit motivat especialment per sant Francesc d'Assís, i també per altres germans que no són catòlics: Martin Luther King, Desmond Tutu, el Mahatma Mohandas Gandhi i molts més. Però vull acabar recordant una altra persona de profunda fe, la qual, des de la seva intensa experiència de Déu, va fer un camí de transformació fins sentir-se germà de tots. Es tracta del beat Carles de Foucauld.

287. Ell va anant orientant el seu somni d'un lliurament total a Déu cap a una identificació amb els últims, abandonats en la profunditat del desert africà. En aquest context expressava els seus desitjos de sentir qualsevol ésser humà com un germà,²⁸⁶ i demanava a un amic: «Pregueu a Déu perquè jo sigui realment el germà de tots»²⁸⁷. Volia ser, en definitiva, «el germà universal»²⁸⁸. Però només identificant-se amb els últims va arribar a ser germà de tots. Que Déu inspire aquest somni en cada un de nosaltres. Amén.

Pregària al Creador

Senyor i Pare de la humanitat,
que vas crear tots els éssers humans amb la mateixa dignitat,
infon en els nostres cors un esperit fraternal.
Inspira'ns un somni de retrobament, de diàleg, de justícia i de pau.
Impulsa'ns a crear societats més sanes
i un món més digne,
sense fam, sense pobresa, sense violència, sense guerres.

Que el nostre cor s'obri
a tots els pobles i nacions de la terra,
per reconèixer el bé i la bellesa
que has sembrat en cadascun,
per estrènyer llaços d'unitat, de projectes comuns,
d'esperances compartides. Amén.

Pregària cristiana ecumènica

Déu nostre, Trinitat d'amor,
des de la força comunitària de la teva intimitat divina
vessa en nosaltres el riu de l'amor fratern.
Dóna's aquest amor que es reflectia en els gestos de Jesús,
en la seva família de Natzaret i en la primera comunitat cristiana.

Concedeix als cristians que visquem l'Evangeli
i puguem reconèixer el Crist en cada ésser humà,
per veure'l crucificat en les angoixes dels abandonats
i oblidats d'aquest món
i ressuscitat en cada germà que s'aixeca.

Vine, Esperit Sant, mostra'ns la teva bellesa
reflectida en tots els pobles de la terra,
per descobrir que tots són importants,
que tots són necessaris, que són rostres diferents
de la mateixa humanitat que estimes. Amén.

Donat a Assís, al costat de la tomba de sant Francesc, el 3 d'octubre de l'any 2020, vigília
de la Festa del "Poverello", vuitè del meu Pontificat.

Francesc

1 *Admonicions*, 6, 1: *Fonti Francescane (FF)* 155.

2 *Ibid.*, 25: *FF* 175.

3 S. Francesc d'Assís, *Regula non bollata*, 16, 3.6: *FF* 42-43.

4 Eloi Leclerc, O.F.M., *Exilio y ternura*, ed. Marova, Madrid 1987, 205.

5 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *Insegnamenti*, 4-5 febrer 2019, p. 6.

6 *Discurs en l'encontre ecumènic i interreligiós amb els joves*, Skopie – Macedònia del Nord (7 maig 2019): *Insegnamenti*, 9 maig 2019, p. 9.

7 *Discurs al Parlament europeu*, Estrasburg (25 novembre 2014): *AAS* 106 (2014), 996.

8 *Encontre amb les autoritats, la societat civil i el Cos diplomàtic*, Santiago – Xile (16 gener 2018): *AAS* 110 (2018), 256.

9 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 19: *AAS* 101 (2009), 655.

10 Exhort. ap. postsin. *Christus vivit* (25 març 2019), 181.

11 Card. Raúl Silva Henríquez, S.D.B., *Homilia en el Tedèum a Santiago de Xile* (18 setembre 1974).

12 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 57: *AAS* 107 (2015), 869.

13 *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (11 gener 2016): *AAS* 108 (2016), 120.

14 *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (13 gener 2014): *AAS* 106 (2014), 83-84.

- 15 Cf. *Discurs a la Fundació Centesimus annus pro Pontifice* (25 maig 2013): *Insegnamenti*, I,1 (2013), 238.
- 16 Cf. S. Pau VI, Carta enc. *Populorum progressio* (26 març 1967), 14: AAS 59 (1967), 264.
- 17 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 22: AAS 101 (2009), 657.
- 18 *Discurs a les autoritats*, Tirana – Albania (21 setembre 2014): AAS106 (2014), 773.
- 19 *Missatge als participants en la Conferència internacional “Els drets humans en el món contemporani: conquestes, omissions, negacions”* (10 desembre 2018): *L’Osservatore Romano*, 11-12 desembre 2018), p. 8.
- 20 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 212: AAS 105 (2013), 1108.
- 21 *Missatge per a la 48.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2015* (8 desembre 2014), 3-4: AAS 107 (2015), 69-71.
- 22 *Ibid.*, 5: AAS 107 (2015), 72.
- 23 *Missatge per a la 49.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2016* (8 desembre 2015), 2: AAS 108 (2016), 49.
- 24 *Missatge per a la 53.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2020* (8 desembre 2019), 1: *L’Osservatore Romano*, 13 desembre 2019), p. 8.
- 25 *Discurs sobre les armes nuclears*, Nagasaki – Japó (24 novembre 2019): *L’Osservatore Romano*, 25-26 novembre 2019, p. 6.
- 26 *Discurs als professors i estudiants del Col·legi “San Carles” de Milà* (6 abril 2019): *L’Osservatore Romano*, 8-9 abril 2019, p. 6.
- 27 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *L’Osservatore Romano*, 4-5 febrer 2019, p. 6.
- 28 *Discurs al món de la cultura*, Càller – Itàlia (22 setembre 2013): *L’Osservatore Romano*, 23-24 setembre 2013), p. 7.
- 29 *Humana communitas*. Carta al President de la Pontifícia Acadèmia per a la Vida en ocasió del 25è aniversari de la seva institució (6 gener 2019), 2.6: *L’Osservatore Romano* 16 gener 2019), pp. 6-7.
- 30 *Videomissatge al TED2017 de Vancouver* (26 abril 2017): *L’Osservatore Romano* (27 abril 2017), p. 7.
- 31 *Moment extraordinari d’oració en temps d’epidèmia* (27 març 2020): *L’Osservatore Romano*, 29 març 2020, p. 10.
- 32 *Homilia durant la Santa Missa*, Skopie – Macedònia del Nord (7 maig 2019): *L’Osservatore Romano*, 8 maig 2019), p. 12.
- 33 Cf. *Eneida* 1, 462: «Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt».

- 34 «Historia [...] magistra vitae» (M. T. Ciceró, *De Oratore*, 2, 36).
- 35 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 204: AAS 107 (2015), 928.
- 36 Exhort. ap. postsin. *Christus vivit* (25 març 2019), 91.
- 37 *Ibid.*, 92.
- 38 *Ibid.*, 93.
- 39 Benet XVI, *Missatge per a la 99.ª Jornada Mundial del Migrant i del Refugia* (12 octubre 2012): AAS 104 (2012), 908.
- 40 Exhort. ap. postsin. *Christus vivit* (25 març 2019), 92.
- 41 *Missatge per a la 106.ª Jornada Mundial del Migrant i del Refugiat 2020* (13 maig 2020): *L'Osservatore Romano*, 16 maig 2020), p. 8.
- 42 *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (11 gener 2016): AAS 108 (2016), 124.
- 43 *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (13 gener 2014): AAS 106 (2014), 84.
- 44 *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (11 gener 2016): AAS 108 (2016), 123.
- 45 *Missatge per a la 105.ª Jornada Mundial del Migrant i del Refugiat* (27 maig 2019): *L'Osservatore Romano*, 27-28 maig 2019, p. 8.
- 46 Exhort. ap. postsin. *Christus vivit* (25 març 2019), 88.
- 47 *Ibid.*, 89.
- 48 Exhort. ap. *Gaudete et exsultate* (19 març 2018), 115.
- 49 49. Del film *El Papa Francisco – Un hombre de palabra. La esperanza es un mensaje universal*, de Wim Wenders (2018).
- 50 *Discurs a les autoritats, la societat civil i el Cos diplomàtic*, Tallin – Estonia (25 setembre 2018): *L'Osservatore Romano*, 27 setembre 2018), p. 7.
- 51 Cf. *Moment extraordinari d'oració en temps d'epidèmia* (27 març 2020): *L'Osservatore Romano*, 29 març 2020, p. 10; *Missatge per a la 4.ª Jornada Mundial dels Pobres 2020* (13 juny 2020), 6: *L'Osservatore Romano*, 14 juny 2020, p. 8.
- 52 *Salutació als joves del Centro Cultural Padre Félix Varela*, La Habana – Cuba (20 setembre 2015): *L'Osservatore Romano* (21-22 setembre 2015), p. 6.
- 53 Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, sobre l'Església en el món actual, 1.
- 54 S. Ireneu de Lió, *Adversus Haereses* 2, 25, 2: PG 7/1, 798-s.
- 55 *Talmud Bavli* (Talmud de Babilònia), *Shabbat*, 31 a.

56 *Discurs als assistits de les obres de caritat de l'Església*, Tallin – Estonia (25 setembre 2018): *L'Osservatore Romano*, 27 setembre 2018), p. 8.

57 *Videomissatge al TED2017 de Vancouver* (26 abril 2017): *L'Osservatore Romano*, 7 abril 2017, p. 7.

58 *Homiliae in Matthaeum*, 50, 3: PG 58, 508.

59 *Missatge en ocasió de l'Encontre dels Moviments populars*, Modesto – USA (10 febrer 2017): AAS 109 (2017), 291.

60 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 235: AAS 105 (2013), 1115.

61 S. Joan Pau II, *Missatge als discapacitats, Àngelus* en Osnabrück – Alemanya (16 novembre 1980): *L'Osservatore Romano*, 19 novembre 1980), Suplement, p. XIII.

62 Conc. Ecum. Vat. II, Const. past. *Gaudium et spes*, sobre l'Església en el món actual, 24.

63 Gabriel Marcel, *Du refus à l'invocation*, ed. NRF, París 1940, 50.

64 *Àngelus* (10 novembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 11-12 novembre 2019, p. 8.

65 Cf. S. Tomàs d'Aquino, *Scriptum super Sententiis*, lib. 3, dist. 27, q. 1, a. 1, ad 4: «Dicitur amor extasim facere, et fervere, quia quod fervet extra se bullit et exhalat» (esdiu que l'amor produeix èxtasi i efervescència ja que allò que és efervescent bull fora de si mateix i expira).

66 Karol Wojtyła, *Amor y responsabilidad*, Madrid 1978, 136.

67 Karl Rahner, S.J., *El año litúrgico*, Barcelona 1966, 28. Obra original: *Kleines Kirchenjahr. Ein Gang durch den Festkreis*, ed. Herder, Friburgo 1981, 30.

68 *Regula*, 53, 15: «Pauperum et peregrinorum maxime susceptioni cura sollicite exhibeatur».

69 Cf. *Summa Theologiae*, II-II, q. 23, art. 7; S. Agustí, *Contra Julianum*, 4, 18: PL 44, 748: «De quants plaers es priven els avars per tal d'augmentar els seus tresors o pel temor de veure'ls disminuir».

70 «Secundum acceptionem divinam» (*Scriptum super Sententiis*, lib. 3, dist. 27, a. 1, q. 1, concl. 4).

71 Benet XVI, Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 15: AAS 98 (2006), 230.

72 *Summa Theologiae* II-II, q. 27, art. 2, resp.

73 *Ibid.*, I-II, q. 26, art. 3, resp.

74 *Ibid.*, q. 110, art. 1, resp.

75 *Missatge per a la 47.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2014* (8 desembre 2013), 1: AAS 106 (2014), 22.

76 Cf. *Àngelus* (29 desembre 2013): *L'Osservatore Romano*, 30-31 desembre 2013), pp. 2-3; *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (12 gener 2015): AAS 107 (2015), 165

77 *Missatge per al Dia internacional de les persones amb discapacitat*(3 desembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 4 desembre 2019, p. 7.

78 *Discurs en l'Encontre per la llibertat religiosa amb la comunitat hispana i altres immigrants*, Filadèlfia – USA (26 setembre 2015): AAS 107 (2015), 1050-1051.

79 *Discurs als joves*, Tokio – Japó (25 novembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 25-26 novembre 2019, p. 10.

80 En aquestes consideracions em deixo inspirar pel pensament de Paul Ricoeur, «Le socius et le prochain», en *Histoire et vérité*, ed. Le Seuil, París 1967, 113-127.

81 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 190: AAS 105 (2013), 1100.

82 *Ibid.*, 209: AAS 105 (2013), 1107.

83 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 129: AAS 107 (2015), 899.

84 *Missatge per a l'esdeveniment "Economy of Francesco"* (1 maig 2019): *L'Osservatore Romano*, 12 maig 2019, p. 8.

85 *Discurs al Parlament europeu*, Estrasburg (25 novembre 2014): AAS 106 (2014), 997.

86 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 229: AAS 107 (2015), 937.

87 *Missatge per a la 49.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2016* (8 desembre 2015), 6: AAS 108 (2016), 57-58.

88 La solidesa es troba en l'arrel etimològica de la paraula solidaritat. La solidaritat, en el significat eticopolític que aquesta ha assumit els últims dos segles, dona lloc a una construcció social segura i ferma.

89 *Homilia durant la Santa Missa*, La Habana – Cuba (20 setembre 2015): *L'Osservatore Romano*, 21-22 setembre 2015, p. 8.

90 *Discurs als participants en l'Encontre mundial de Moviments populars* (28 octubre 2014): AAS 106 (2014), 851-852.

91 Cf. S. Basili, *Homilia 21. Quod rebus mundanis adhaerendum non sit*, 3, 5: PG 31, 545-549; *Regulae brevius tractatae*, 92: PG 31, 1145-1148; S. Pere Crisòleg, *Sermo 123: PL 52*, 536-540; S. Ambròs, *De Nabuthe*, 27.52: PL 14, 738s; S. Agustí, *In Iohannis Evangelium* 6, 25: PL 35, 1436s.

92 *De Lazaro Concio* 2, 6: PG 48, 992D.

93 *Regula pastoralis* 3, 21: PL 77, 87.

94 Carta enc. *Centesimus annus* (1 maig 1991), 31: AAS 83 (1991), 831.

- 95 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 93: AAS 107 (2015), 884.
- 96 S. Joan Pau II, Carta enc. *Laborem exercens* (14 setembre 1981), 19: AAS 73 (1981), 626.
- 97 Cf. Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 172.
- 98 Carta enc. *Populorum progressio* (26 març 1967), 22: AAS 59 (1967), 268.
- 99 S. Joan Pau II, Carta enc. *Sollicitudo rei socialis* (30 desembre 1987), 33: AAS 80 (1988), 557.
- 100 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 95: AAS 107 (2015), 885.
- 101 *Ibid.*, 129: AAS 107 (2015), 899.
- 102 Cf. S. Pau VI, Carta enc. *Populorum progressio* (26 març 1967), 15: AAS 59 (1967), 265; Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 16: AAS 101 (2009), 652.
- 103 Cf. Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 93: AAS 107 (2015), 884-885; Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 189-190: AAS 105 (2013), 1099-1100.
- 104 Conferència de Bisbes catòlics d'USA, *Open wide our Hearts: The enduring Call to Love. A Pastoral Letter against Racism* (novembre 2018).
- 105 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 51: AAS 107 (2015), 867.
- 106 Cf. Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 6: AAS 101 (2009), 644.
- 107 S. Joan Pau II, Carta enc. *Centesimus annus* (1 maig 1991), 35: AAS 83 (1991), 838.
- 108 *Discurs sobre les armes nuclears*, Nagasaki – Japó (24 novembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 25-26 novembre 2019, p. 6.
- 109 Cf. Bisbes Catòlics de Mèxic i d'USA, Carta pastoral *Juntos en el camino de la esperanza ya no somos extranjeros* (gener 2003).
- 110 *Audiència general* (3 abril 2019): *L'Osservatore Romano*, 4 abril 2019, p. 8.
- 111 Cf. *Missatge per a la 104.ª Jornada Mundial del Migrant i del Refugiat* (14 gener 2018): AAS 109 (2017), 918-923.
- 112 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 febrer 2019), p. 7.
- 113 *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (11 gener 2016): AAS 108 (2016), 124.
- 114 *Ibid.*, 122: AAS 108 (2016), 122.
- 115 Exhort. ap. postsin. *Christus vivit* (25 març 2019), 93.
- 116 *Ibid.*, 94.

- 117 *Discurs a les autoritats*, Sarajevo – Bòsnia-Herzegovina (6 juny 2015): *L'Osservatore Romano*, 7 juny 2015, p. 7.
- 118 *Latinoamérica. Conversaciones con Hernán Reyes Alcaide*, ed. Planeta, Buenos Aires 2017, 105.
- 119 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 febrer 2019, p. 7.
- 120 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 67: AAS 101 (2009), 700.
- 121 *Ibid.*, 60: AAS 101 (2009), 695.
- 122 *Ibid.*, 67: AAS 101 (2009), 700.
- 123 Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 447.
- 124 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 234: AAS 105 (2013), 1115.
- 125 *Ibid.*, 235: AAS 105 (2013), 1115.
- 126 *Ibid.*
- 127 S. Joan Pau II, *Discurs als representants del món de la cultura argentina*, Buenos Aires – Argentina (12 abril 1987), 4: *L'Osservatore Romano*, 14 abril 1987, p. 7.
- 128 Cf. Id., *Discurs als cardenals* (21 desembre 1984), 4: AAS 76 (1984), 506.
- 129 Exhort. ap. postsin. *Querida Amazonia* (2 febrer 2020), 37.
- 130 Georg Simmel, «Puente y puerta», en *El individuo y la libertad. Ensayos de crítica de la cultura*, ed. Península, Barcelona 2001, 34. Obra original: *Br cke und Tür. Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft*, ed. Michael Landmann, K hler-Verlag, Stuttgart 1957, 6.
- 131 Cf. Jaime Hoyos-Vásquez, S.J., «L gica de las relaciones sociales. Reflexión ontol gica», en *Revista Universitas Philosophica*, 15-16, Bogotá (desembre 1990 - juny 1991), 95-106.
- 132 Antonio Spadaro, S.J., *Las huellas de un pastor. Una conversación con el Papa Francisco*, en: Jorge Mario Bergoglio – Papa Francisco, *En tus ojos está mi palabra. Homilias y Discursos de Buenos Aires (1999-2013)*, Publicaciones Claretianas, Madrid 2017, 24-25; cf. Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 220-221: AAS 105 (2013), 1110-1111.
- 133 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 204: AAS 105 (2013), 1106.
- 134 Cf. *Ibid.*: AAS 105 (2013), 1105-1106.
- 135 *Ibid.*, 202: AAS 105 (2013), 1105.
- 136 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 128: AAS 107 (2015), 898.

- 137 *Discurs al Cos diplomàtic acreditat davant la Santa Seu* (12 gener 2015): AAS 107 (2015), 165; *Insegnamenti*, (16 gener 2015), p. 10; cf. *Discurs als participants en l'Encontre mundial de Moviments populars* (28 octubre 2014): AAS 106 (2014), 851-859.
- 138 Quelcom semblant pot dir-se de la categoria bíblica de “Regne de Déu”.
- 139 Paul Ricoeur, *Histoire et vérité*, ed. Le Seuil, París 1967, 122.
- 140 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 129: AAS 107 (2015), 899.
- 141 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 35: AAS 101 (2009), 670.
- 142 *Discurs als participants en l'Encontre mundial de Moviments populars* (28 octubre 2014): AAS 106 (2014), 858.
- 143 *Ibid.*
- 144 *Discurs als participants en l'Encontre mundial de Moviments populars* (5 novembre 2016): *L'Osservatore Romano*, 7-8 novembre 2016, pp. 4-5.
- 145 *Ibid.*, p. 8.
- 146 *Ibid.*
- 147 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 189: AAS 107 (2015), 922.
- 148 *Discurs a l'Organització de les Nacions Unides*, New York (25 setembre 2015): AAS 107 (2015), 1037.
- 149 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 175: AAS 107 (2015), 916-917.
- 150 Cf. Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 67: AAS 101 (2009), 700-701.
- 151 *Ibid.*: AAS 101 (2009), 700.
- 152 Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 434.
- 153 *Discurs a l'Organització de les Nacions Unides*, New York (25 setembre 2015): AAS 107 (2015), 1037.1041.
- 154 Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 437.
- 155 S. Joan Pau II, *Missatge per a la 37.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2004*, 5: AAS 96 (2004), 117.
- 156 Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 439.
- 157 Cf. Comissió social dels Bisbes de França, *Declaració Réhabiliter la politique* (17 febrer 1999).
- 158 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 189: AAS 107 (2015), 922.
- 159 *Ibid.*, 196: AAS 107 (2015), 925.

- 160 *Ibid.*, 197: AAS 107 (2015), 925.
- 161 *Ibid.*, 181: AAS 107 (2015), 919.
- 162 *Ibid.*, 178: AAS 107 (2015), 918.
- 163 Conferència Episcopal Portuguesa, Carta pastoral *Responsabilidade solidária pelo bem comum* (15 setembre 2003), 20; cf. Carta enc. *Laudato si'*, 159: AAS 107 (2015), 911.
- 164 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 191: AAS 107 (2015), 923.
- 165 Pius XI, *Discurs a la Federació Universitària Catòlica Italiana* (18 desembre 1927): *L'Osservatore Romano* (23 desembre 1927), 3.
- 166 Cf. Id., Carta enc. *Quadragesimo anno* (15 maig 1931), 88: AAS 23 (1931), 206-207.
- 167 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 205: AAS 105 (2013), 1106.
- 168 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.
- 169 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 231: AAS 107 (2015), 937.
- 170 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.
- 171 Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 207.
- 172 S. Joan Pau II, Carta enc. *Redemptor hominis* (4 març 1979), 15: AAS 71 (1979), 288.
- 173 Cf. S. Pau VI, Carta enc. *Populorum progressio* (26 març 1967), 44: AAS 59 (1967), 279.
- 174 174. Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 207.
- 175 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.
- 176 *Ibid.*, 3: AAS 101 (2009), 643.
- 177 *Ibid.*, 4: AAS 101 (2009), 643.
- 178 *Ibid.*
- 179 *Ibid.*, 3: AAS101 (2009), 643.
- 180 *Ibid.*: AAS101 (2009), 642.
- 181 La doctrina moral catòlica, seguint l'ensenyament de sant Tomàs d'Aquino, distingeix entre l'acte "elícit" i l'acte "imperat" (cf. *Summa Theologiae*, I-II, q. 8-17; Marcellino Zalba, S.J., *Theologiae moralis summa. Theologia moralis fundamentalis. Tractatus de virtutibus theologicis*, ed. BAC, Madrid 1952, vol. 1, 69; Antonio Royo Marín, O.P., *Teología de la perfección cristiana*, ed. BAC, Madrid 1962, 192-196).
- 182 Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 208.

183 Cf. S. Joan Pau II, Carta enc. *Sollicitudo rei socialis* (30 desembre 1987), 42: AAS 80 (1988), 572-574; Id., Carta enc. *Centessimus annus* (1 maig 1991), 11: AAS 83 (1991), 806-807.

184 *Discurs als participants en l'Encontre mundial de Moviments populars* (28 octubre 2014): AAS 106 (2014), 852.

185 *Discurs al Parlament europeu*, Estrasburg (25 novembre 2014): AAS 106 (2014), 999.

186 *Discurs a la classe dirigent i al Cos diplomàtic*, Bangui – República Centrafricana (29 novembre 2015): AAS 107 (2015), 1320.

187 *Discurs a l'Organització de les Nacions Unides*, New York (25 setembre 2015): AAS 107 (2015), 1039.

188 *Discurs als participants en l'Encontre mundial de Moviments populars* (28 octubre 2014): AAS 106 (2014), 853.

189 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 febrer 2019, p. 6.

190 René Voillaume, *Frère de tous*, ed. Du Cerf, Paris 1968, 12-13.

191 *Videomissatge al TED2017 de Vancouver* (26 abril 2017): *L'Osservatore Romano* (27 abril 2017), p. 7.

192 *Audiència general* (18 febrer 2015): *L'Osservatore Romano*, 19 febrer 2015 p. 8.

193 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 274: AAS 105 (2013), 1130.

194 *Ibid.*, 279: AAS 105 (2013), 1132.

195 *Missatge per a la 52.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2019* (8 desembre 2018), 5: *L'Osservatore Romano*, 19 desembre 2018, p. 8.

196 *Discurs en l'Encontre amb la classe dirigent*, Rio de Janeiro – Brasil (27 juliol 2013): AAS 105 (2013), 683-684.

197 Exhort. ap. postsin. *Querida Amazonia* (2 febrer 2020), 108.

198 Del film *El Papa Francisco – Un hombre de palabra. La esperanza es un mensaje universal*, de Wim Wenders (2018).

199 *Missatge per a la 48.ª Jornada Mundial de les Comunicacions Socials* (24 gener 2014): AAS 106 (2014), 113.

200 Conferència dels Bisbes Catòlics d'Àustràlia – Departament de Justícia social, *Making it real: genuine human encounter in our digital world*(novembre 2019), 5.

201 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 123: AAS 107 (2015), 896.

202 S. Joan Pau II, Carta enc. *Veritatis splendor* (6 agost 1993), 96: AAS 85 (1993), 1209.

- 203 Els cristians creiem, a més, que Déu ens ofereix la seva gràcia per tal que sigui possible d'actuar com a germans.
- 204 Vinicius De Moraes, *Samba da Bênção*, en el disc *Um encontro no Au bon Gourmet*, Rio de Janeiro (2 agost 1962).
- 205 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 237: AAS 105 (2013), 1116.
- 206 *Ibid.*, 236: AAS 105 (2013), 1115.
- 207 *Ibid.*, 218: AAS 105 (2013), 1110.
- 208 Exhort. ap. postsin. *Amoris laetitia* (19 març 2016), 100: AAS 108 (2016), 351.
- 209 *Missatge per a la 53.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2020* (8 desembre 2019), 2: *L'Osservatore Romano*, 13 desembre 2019, p. 8.
- 210 Conferència Episcopal del Congo, *Message au Peuple de Dieu et aux femmes et aux hommes de bonne volonté* (9 maig 2018).
- 211 *Discurs en el gran encuentr d'oración per la reconciliació nacional*, Villavicencio – Colombia (8 setembre 2017): AAS 109 (2017), 1063-1064.1066.
- 212 *Missatge per a la 53.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2020* (8 desembre 2019), 3: *L'Osservatore Romano*, 13 desembre 2019, p. 8.
- 213 Conferència dels Bisbes de Sud-Àfrica, *Pastoral letter on christian hope in the current crisis* (maig 1986).
- 214 Conferència dels Bisbes catòlics de Corea, *Appeal of the Catholic Church in Korea for Peace on the Korean Peninsula* (15 agost 2017).
- 215 *Discurs a la societat civil*, Quito – Ecuador (7 juliol 2015): *L'Osservatore Romano*, 9 juliol 2015, p. 9.
- 216 *Encuentre interreligiós amb els joves*, Maputo – Mozambique (5 setembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 6 setembre 2019, p. 7.
- 217 *Homilia durant la Santa Missa*, Cartagena de Indias – Colombia (10 setembre 2017): AAS 109 (2017), 1086.
- 218 *Discurs a les autoritats, el Cos diplomàtic alguns representants de la societat civil*, Bogotá – Colombia (7 setembre 2017): AAS 109 (2017), 1029.
- 219 Conferència Episcopal de Colòmbia, *Por el bien de Colombia: diálogo, reconciliación y desarrollo integral* (26 novembre 2019), 4.
- 220 *Discurs a les autoritats, la societat civil i el Cos diplomàtic*, Maputo – Moçambic (5 setembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 6 setembre 2019, p. 6.
- 221 V Conferència General de l'Episcopat Llatinoamericà i del Carib, *Documento de Aparecida* (29 juny 2007), 398.

- 222 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 59: AAS 105 (2013), 1044.
- 223 Carta enc. *Centesimus annus* (1 maig 1991), 14: AAS 83 (1991), 810.
- 224 *Homilia durant la Santa Missa pel progrés dels pobles*, Maputo – Moçambic (6 setembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 7 setembre 2019), p. 8.
- 225 *Discurs en la cerimònia de benvinguda*, Colombo – Sri Lanka (13 gener 2015): *L'Osservatore Romano*, 14 gener 2015), p. 7.
- 226 *Discurs als infants del centre Betània i a una representació d'assistits d'altres centres caritatius d'Albània*, Tirana - Albània (21 setembre 2014): *Insegnamenti*, II, 2 (2014), 288.
- 227 *Videomissatge al TED2017 de Vancouver* (26 abril 2017): *L'Osservatore Romano* (27 abril 2017), p. 7.
- 228 228. Pius XI, Carta enc. *Quadragesimo anno* (15 maig 1931), 114: AAS 23 (1931), 213.
- 229 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 228: AAS 105 (2013), 1113.
- 230 *Discurs a les autoritats, la societat civil i el Cos diplomàtic*, Riga – Letònia (24 setembre 2018): *L'Osservatore Romano*, 24-25 setembre 2018), p. 7.
- 231 *Discurs en la Cerimònia de benvinguda*, Tel Aviv – Israel (25 maig 2014): *Insegnamenti*, II, 1 (2014), 604.
- 232 *Discurs en el Memorial de Yad Vashem*, Jerusalem (26 maig 2014): AAS 106 (2014), 228.
- 233 *Discurs en el Memorial de la Pau*, Hiròshima – Japó (24 novembre 2019): *L'Osservatore Romano*, 25-26 novembre 2019, p. 8.
- 234 *Missatge per a la 53ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2020* (8 desembre 2019), 2: *L'Osservatore Romano*, (13 desembre 2019), p. 8.
- 235 Conferència dels Bisbes de Croàcia, *Letter on the Fiftieth Anniversary of the End of the Second World War* (1 maig 1995).
- 236 *Homilia durant la Santa Missa*, Amman – Jordània (24 maig 2014): *Insegnamenti*, II, 1 (2014), 593.
- 237 Cf. *Missatge per a la 53.ª Jornada Mundial de la Pau 1 gener 2020* (8 desembre 2019), 1: *L'Osservatore Romano*, 13 desembre 2019, p. 8.
- 238 *Discurs a l'Organització de les Nacions Unides*, New York (25 setembre 2015): AAS 107 (2015), 1041-1042.
- 239 N. 2309.
- 240 *Ibid.*
- 241 Carta enc. *Laudato si'* (24 maig 2015), 104: AAS 107 (2015), 888.

- 242 Fins i tot sant Agustí, que va forjar una idea de la "guerra justa" que avui ja no sostenim, va dir que «donar mort a la guerra amb la paraula, i assolir i aconseguir la pau amb la pau i no amb la guerra, és una major glòria que donar-la als homes amb l'espasa» (*Epistola* 229, 2: *PL* 33, 1020).
- 243 Carta enc. *Pacem in terris* (11 abril 1963), 127: AAS 55 (1963), 291.
- 244 *Missatge a la Conferència de l'ONU per a la negociació d'un instrument jurídicament vinculant sobre la prohibició de les armes nuclears* (23 març 2017): AAS 109 (2017), 394-396.
- 245 Cf. S. Pau VI, Carta enc. *Populorum progressio* (26 març 1967), 51: AAS 59 (1967), 282.
- 246 Cf. Carta enc. *Evangelium vitae* (25 març 1995), 56: AAS 87 (1995), 463-464.
- 247 *Discurs amb motiu del 25è aniversari del Catecisme de l'Església Catòlica* (11 octubre 2017): AAS 109 (2017), 1196.
- 248 Cf. Congregació per a la Doctrina de la Fe, *Carta als Bisbes sobre la nova redacció del n. 2267 del Catecisme de l'Església Catòlica sobre la pena de mort* (1 agost 2018): *L'Osservatore Romano*, 3 agost 2018, p. 8.
- 249 *Discurs a una delegació de l'Asociació internacional de Dret Penal* (23 octubre 2014): AAS 106 (2014), 840.
- 250 Consell Pontifici Justícia i Pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, 402.
- 251 S. Joan Pau II, *Discurs a la Asociación Nacional Italiana de Magistrados* (31 març 2000), 4: AAS 92 (2000), 633.
- 252 *Divinae Institutiones* 6, 20, 17: *PL* 6, 708.
- 253 *Epistola* 97 (resposta ad consulta bulgarorum), 25: *PL* 119, 991.
- 254 *Epistola ad Marcellinum* 133, 1.2: *PL* 33, 509.
- 255 *Discurs a una delegación de la Asociación internacional de Derecho Penal* (23 octubre 2014): AAS 106 (2014), 840-841.
- 256 *Ibid.*, 842.
- 257 *Ibid.*
- 258 S. Joan Pau II, Carta enc. *Evangelium vitae* (25 març 1995), 9: AAS 87 (1995), 411.
- 259 Conferència dels Bisbes catòlics de l'Índia, *Response of the church in India to the present day challenges* (9 març 2016).
- 260 *Homilia durant la Santa Missa*, Domus Sanctae Marthae (17 maig 2020).
- 261 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 19: AAS 101 (2009), 655.
- 262 S. Joan Pau II, Carta enc. *Centesimus annus* (1 maig 1991), 44: AAS 83 (1991), 849.

- 263 *Discurs als líders d'altres religions i altres denominacions cristianes*, Tirana – Albània (21 setembre 2014): *Insegnamenti*, II, 2 (2014), 277.
- 264 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 febrer 2019, p. 6.
- 265 Exhort. ap. *Evangelii gaudium* (24 novembre 2013), 256: AAS 105 (2013), 1123.
- 266 Benet XVI, Carta enc. *Deus caritas est* (25 desembre 2005), 28: AAS 98 (2006), 240.
- 267 «L'ésser humà és un animal polític» (Aristòtil, *Política*, 1253a 1-3).
- 268 Benet XVI, Carta enc. *Caritas in veritate* (29 juny 2009), 11: AAS 101 (2009), 648.
- 269 *Discurs a la Comunitat catòlica*, Rakovski – Bulgària (6 maig 2019): *Insegnamenti*, (10 maig 2019), p. 9.
- 270 *Homilia durant la Santa Missa*, Santiago de Cuba (22 setembre 2015): AAS 107 (2015), 1005.
- 271 Conc. Ecum. Vat. II, Declaración *Nostra aetate*, sobre les relacions de l'Església amb les religions no cristianes, 2.
- 272 *Discurs en l'encuentre ecumènic*, Riga – Letònia (24 setembre 2018): *L'Osservatore Romano*, 24-25 setembre 2018, p. 8.
- 273 *Lectio divina en la Pontifícia Universitat Lateranense* (26 març 2019): *L'Osservatore Romano*, 27 març 2019, p. 10.
- 274 S. Pau VI, Carta enc. *Ecclesiam suam* (6 agost 1964), 44: AAS 56 (1964), 650.
- 275 *Discurs a les autoritats*, Betlem – Palestina (25 maig 2014): *Insegnamenti*, II, 1 (2014), p. 597.
- 276 *Enarrationes in Psalmos*, 130, 6: PL 37, 1707.
- 277 *Declaració conjunta del Sant Pare Francesc i del Patriarca Ecumènic Bartomeu I*, Jerusalem (25 maig 2014), 5: *L'Osservatore Romano*, 26-27 maig 2014, p. 6.
- 278 Del film *El Papa Francisco – Un hombre de palabra. La esperanza es un missatge universal*, de Wim Wenders (2018).
- 279 Exhort. ap. postsin. *Querida Amazonia* (2 febrer 2020), 106.
- 280 *Homilia durant la Santa Missa*, Colombo – Sri Lanka (14 gener 2015): AAS 107 (2015), 139.
- 281 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 febrer 2019, p. 7.
- 282 *Discurs a les autoritats*, Sarajevo – Bòsnia-Herzegovina (6 juny 2015): *L'Osservatore Romano*, 7 juny 2015, p. 7.

283 *Discurs en l'Encontre Internacional per la Pau organitzat per la Comunitat de San Egidio* (30 setembre 2013): *Insegnamenti*, I, 2 (2013), 301-302.

284 *Document sobre la fraternitat humana per la pau mundial i la convivència comuna*, Abu Dabi (4 febrer 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 febrer 2019, p. 6.

285 *Ibid.*

286 Cf. B. Carlos de Foucauld, *Meditació sobre el Parenostre* (23 gener 1897).

287 Id., *Carta a Henry de Castries* (29 novembre 1901).

288 Id., *Carta a Madame de Bondy* (7 gener 1902). Així l'anomenava també sant Pau VI, elogiant el seu compromís: *Carta enc. Populorum progressio* (26 març 1967), 12: AAS 59 (1967), 263.

Document converted to docx via [Document Cyborg](#)